

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİN SOSYOLOJİSİ BİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

RASİM ÖZDENÖREN'İN ESERLERİNDE
DİN VE TOPLUM

İsmail BÜYÜKSÜTÇÜ

2501221083

TEZ DANIŞMANI

Prof. Dr. Mustafa TEKİN

İSTANBUL-2024

ÖZ

RASİM ÖZDENÖREN'İN ESERLERİNDE DİN VE TOPLUM İSMAİL BÜYÜKSÜTÇÜ

Rasim Özdenören öyküleri ve denemeleriyle tanınan, son dönem edebiyatımızın önde gelen yazarlarından biridir. Öykülerinde bireyin sorunlarına ışık tutarken denemelerinde insanın içinde var olduğu toplumu mercek altına almıştır. Denemelerinde Osmanlı toplumunun 19. yüzyıldan şimdiye kadarki vaziyetini yorumlamaya ve okuyucularına anlatmaya çalışmış, bu süreçte yaşanan toplumsal problemlerden kurtulmanın yollarına dair çıkış işaretleri göstermiştir. Ona göre topluma uygulamalarıyla yön veren yöneticiler ve fikirleriyle yol gösteren aydın kesim, kavram kargaşası içinde olduklarından öz değerlerini ve çözümlerini terk ederek ithal kavram ve görüşlerle hareket etmiştir. Hâlbuki son yüz elli yıldır kültürel şok ve yabancılaşma içindeki bu toplumun alt yapısı İslam esasları ve İslam hukukuna dayanır. Ancak yaşanan günlerde, İslam'ın birey ve kamu ayrımı olmadan hayatın her basamağını kapsayan ahlâk, ibadet, ticaret gibi uygulamaları hem birey hem toplum hayatına birlikte yansımamaktadır. Rasim Özdenören Batı'nın, Doğu'nun bir bütün olduğunu ve İslam ile birlikte iki ayrı dünya olduğunu ifade etmiş, bununla birlikte kavramların ve düşüncelerin ait olduğu kültürün mahsulü olduğunu söylemiştir. İslam dışı dünyanın yeryüzündeki maddî ve fikrî egemenliğinin, Müslümanların kendi kavramlarına, değerlerine olan güvenlerini sarstığını, bundan kurtuluşun ancak bireyin kendisinden başlayarak mümkün olabileceğini dile getirmiştir. Bu çalışmada Özdenören'in hayatı özet bir şekilde incelendikten sonra, denemelerinde dağınık şekilde yer alan din ve toplumla ilgili tespit ve analizleri tasnif edilmiş; İslam anlayışı, Müslüman toplumların durumu, toplumsal değişim, yerlilik, reform, tecdit, Batılılaşma, laiklik-din, eğitim ve sanat gibi yazarın üzerinde durduğu kavramlar sosyolojik bakış açısıyla ortaya konulmaya ve değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Rasim Özdenören, Din, Toplum, Kültür, Aydın, Batılılaşma

ABSTRACT

RELIGION AND SOCIETY IN RASİM ÖZDENÖREN'S WORKS İSMAİL BÜYÜKSÜTÇÜ

Rasim Özdenören is one of the prominent contemporary authors, known for his short stories and essays. In his stories, he sheds light on the individual's problems, while in his essays, he examines the society in which people exist. In his essays, he has sought to interpret the condition of Ottoman society from the 19th century to the present and convey it to his readers, offering clues on how to overcome the social problems experienced during this period. According to him, both the administrators who guide society with their practices and the intellectuals who lead with their ideas have been caught in a confusion of concepts. As a result, they have abandoned their core values and solutions, opting instead to act based on imported concepts and perspectives. However, for the past one hundred and fifty years, the foundation of this society, which has been experiencing cultural shock and alienation, is rooted in Islamic principles and Islamic law. Yet in modern times, the practices of Islam, such as ethics, worship, and commerce—which encompass every aspect of life without distinguishing between individual and public spheres—are not fully reflected in either individual or societal life. Rasim Özdenören has stated that the West and the East together form a whole and, along with Islam, represent two distinct worlds. He also emphasized that concepts and ideas are products of the culture to which they belong. He has expressed that the material and intellectual dominance of the non-Islamic world over the earth has undermined the confidence of Muslims in their own concepts and values. He believes that liberation from this situation can only be achieved by starting with the individual themselves. In this study, after a brief review of Özdenören's life, his findings and analyses on religion and society, which are scattered throughout his essays, are classified and concepts such as the understanding of Islam, the situation of Muslim societies, social change, nativism, reform, modernization, Westernization, secularism-religion, education and art are presented and evaluated from a sociological perspective.

Keywords: Rasim Özdenören, Religion, Society, Culture, Intellectual, Westernization

ÖNSÖZ

Sosyolojinin iki ana konusunu oluşturan din ve toplum tarih boyunca birbirini etkilemiş alanlar olarak birçok düşürün üzerine fikir beyan ettiği, Osmanlı sonrası Türk aydınlarını da meşgul etmiş kavramlardır. Bu noktada bir kısım aydınlar Batı'nın etkisiyle değişen toplumun sorunlarına cevap vermede İslam'ın yetersiz kaldığını iddia etmişler, kimi aydınlar ise dinin zayıfladığı toplumların kültürel, ahlaki, ekonomik ve siyasi açıdan gücünü kaybettiğini ifade etmişlerdir.

Rasim Özdenören de Osmanlı'nın son yıllarında başlayan ancak savaşlar sebebiyle etkileri Cumhuriyet döneminde daha güçlü bir şekilde gözükmeye başlayan İslam'a bakış açısındaki bozulmanın toplumdaki bozulmayı beraberinde getirdiğini savunmuş, dinin toplumda düzenleyici işlevi gördüğünü ileri sürmüştür, İslam'ın doğru anlaşılması için kavramları ve olayların kökeni üzerine fikirlerini ifade etmiş aydınlardan biridir. Cumhuriyet Türkiye'sinde din hakkında yazdıklarıyla topluma yön veren Özdenören'in din ve toplum hakkındaki fikirlerinin anlaşılması günümüzde halen devam eden bu konudaki tartışmaları daha verimli hale getirecek ve doğru bir zeminde çözümlenmesine katkıda bulunacaktır.

Rasim Özdenören'le ilgili birçok çalışma yapılmış, daha çok öyküleri üzerinde incelemeler yapılmıştır. Bu çalışma yazarın yayınlanmış denemelerinden din ve toplum üzerine yazılanlar dikkate alınarak hazırlanmış ve iki kavram özelinde incelenmiştir.

İlk bölümde; yazarın hayatı, gördüğü eğitim, yazdığı eserler, etkilendiği çevre incelenmiş, İkinci bölümde din konusu merkeze alınmış, İslam anlayışı, İslam fıkhi, İslam kültürü ve yabancı kültürler, İslam'ın insana bakışı, ithal kavramların İslamleştirilmesi problemi ve Müslüman toplumların günümüzdeki sorunları işlenmiştir. Üçüncü bölümde ise Özdenören'in toplumla ilgili fikirleri ele alınmıştır. Bu konu da Batılılaşma, modernleşme, postmodernizm, küreselleşme, yerlilik, pozitivizm, laiklik, kapitalizm, insan ve hakları, eğitim ve sanat başlıklarıyla incelenmiştir.

Çalışma boyunca bilgi ve tecrübelerinden istifade ettiğim, destek, teşvik ve nasihatlerini esirgemeyen muhterem hocam ve tez danışmanım sayın Prof. Dr. Mustafa Tekin Bey'e teşekkür etmekten mutluluk duyarım. Aynı şekilde eğitim-öğretim hayatım boyunca maddi ve manevi desteklerini daima yanımda hissettiğim

sevgili anne ve babama, özellikle her zaman maddi-manevi desteğini esirgemeyen ve tez süresince benimle birlikte sıkıntılara göğüs geren kıymetli ve vefakâr eşim Esra BÜYÜKSÜTÇÜ'ye şükranlarımı sunarım.

İsmail BÜYÜKSÜTÇÜ

İSTANBUL-2024

İÇİNDEKİLER

ÖZ	ii
ABSTRACT	iii
ÖNSÖZ.....	iv
KISALTMALAR LİSTESİ	viii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

RASİM ÖZDENÖREN'İN EĞİTİM HAYATI, SOSYAL ÇEVRESİ, ESERLERİ, YAŞADIĞI YILLAR VE ÖZELLİKLERİ

1.1. Hayatı ve Eserleri.....	9
1.2. Yetişen ve Yetiştiren Çevre	29
1.2.1. Yedi Güzel Adam ve Çevresindekiler.....	29
1.2.2. Önden Gidenler	34

İKİNCİ BÖLÜM

RASİM ÖZDENÖREN'İN ESERLERİNDE DİN ANLAYIŞI

2.1. İslâm Anlayışı	37
2.2. İslâm Fıkıhı ve İbadetler.....	51
2.3. İslâm Kültürü ve Yabancı Kültürler	54
2.4. İnsan.....	58
2.5. İslâmileştirme Problemi (Reform, Tecdit).....	68
2.6. Müslüman Toplamların ya da Toplumda Müslümanların Durumu.....	76

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

RASİM ÖZDENÖREN'İN ESERLERİNDE TOPLUM ANLAYIŞI

3.1. Batılılaşma, Modernleşme, Postmodernizm, Küreselleşme	86
--	----

3.2. Yerlilik ve Kùltür	103
3.3. Pozitivizm, Laiklik-Din	115
3.4. Kapitalizm ve Tüketim	125
3.5. İnsan ve Hakları	136
3.6. Eğitim.....	142
3.7. Sanat	144
SONUÇ	146
KAYNAKÇA	150

KISALTMALAR LİSTESİ

- AB** : Avrupa Birliği
- ABD** : Amerika Birleşik Devletleri
- bs.** : Baskı
- C.** : Cilt
- DİA** : Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
- DİB** : Diyanet İşleri Başkanlığı
- DPT** : Devlet Planlama Teşkilatı
- IMF** : Uluslararası Para Fonu
- NATO** : Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
- s.** : Sayfa
- SSCB** : Sovyetler Birliği
- TDV** : Türkiye Diyanet Vakfı
- TRT** : Türkiye Radyo Ve Televizyon Kurumu
- vd.** : Ve diğerleri

GİRİŞ

Üyelerinin çoğunluğunun maddi, manevi değerler dediğimiz ortak bir kültürü paylaştığı yani benimsediği, belirli bir toprak parçasına yerleşmiş, aralarında birlik sağlamış, kendilerini asli, özgün varlık gören insanlar çoğunluğuna toplum denilmektedir. Bu bağlamda dile getirilen özellikleri göstermeyen insanlar yığını kalabalığı oluştururlar. Aslında toplumun sosyolojik yaklaşımlara göre farklı tarifleri bulunmaktadır. Toplumla ulus devlet farklılık göstermektedir.¹

Tarihe bakıldığında toplumun tabiatına duyulan ilgi Batı düşüncesinde eskiden beri hep var olmuştur. Ancak 19. yüzyıla kadar Sanayi Devriminin sonuçlarının belirmesine ve buna ilişkin siyasi sıkıntılar ortaya çıkmasına kadar toplumla ilgili, toplumu doğrudan inceleyen çalışmalar yaygınlık göstermemektedir. Toplumla inceleme üzerine çeşitli perspektifler olmakla birlikte bu bakış açılarından Max Weber'e ait "anamlı toplumsal eylem" in, sosyolojinin asıl meselesi ve bakılması gereken yerin burası olduğuna yönelik düşünceler vardır. Anthony Giddens, sosyolojinin geleneksel toplumlarla modern toplumlar arasındaki dönüşümleri anlama gayretinden neşet ettiğini belirtir. Bu değişimlerin sürekliliği ve hızlanması anlamını kavramak çabası artık daha önemli olmaktadır.²

Yazarlar, yazdıklarıyla zamanlarına, toplumlarına ışık tutarlar ve çalışmalarını yaparken çoğunlukla bilimsel gaye gütmeyizler. İlk elden edebî gaye güderek ya da okuyucularına ulaşmak amacıyla ve kendi çıplak gözleriyle gördüklerini ve fark ettiklerini yazarak dile getirirler. Okuyucu, daha yazar yaşarken yazdıklarının amacına yönelik anlamlara ulaşır ya da yazarın ölümünden sonra yazılanların derinliğine doğru zihinsel kazı yapar. Aslında yazar ya da eserlerin sosyolojik amaçlı okunması yazar ile çalışmayı yapanın zihinsel yaklaşımını artırır. Yazar ya da eserler üzerine bu şekilde, amaçlı çalışmalar yapmak, farkındalığı artırıcı olmaktadır. Yazarlar ve eserleri üzerine bilimsel çalışmalar yapmak onların geleceğe kalmasına da yardım etmektedir. Öte yandan sosyologlar çalışmalarını yaparken çeşitli kaynaklardan yararlanır. Bu kaynakların içine toplumu anlamlandırma bakımından yazarlar ve eserleri de girmektedir. Yazarlar ve eserleri

¹ Gordon Marshall, "toplum", **Sosyoloji Sözlüğü**, Çev. Osman Akınbay, Derya Kömürcü, Ankara, Bilim Ve Sanat Yayınları, 1999, s. 732.

² A.e., "sosyoloji", s. 680-682.

inceleme sırasında toplumun geçmişine, sorunlarına, o dönemi etkileyen görüş ve kavramlara, yükseliş, çözülme ve dönüm noktalarına dair bilgi verirler. Verilen bilgiler yeniden sosyoloğun bakış açısıyla anlamlandırılırlar. Anlamlandırma çabaları, bugünü ve geleceği aydınlatmayı içermektedir.

A. Araştırmanın Konusu, Amacı ve Önemi

Bu çalışmada, yakın zamanda yaşamış bir yazarın, denemeleri özelinde topluma yön vermiş yazıları ve düşünceleri incelenecek, onun din ve toplum eksenindeki görüşleri ele alınacaktır. Bu yazar, Türk yazınında özgün/özetlenemez kabul edilen öyküleri ve denemeleriyle Türk toplum hayatının farklı boyutlarına, farklı katmanlarına yaptığı çözümlemelerle ışık tutan ve bu toplumun günümüz dünyası içindeki konumlanışına dikkat çeken Rasim Özdenören'dir. Eserleri, bizim de içinde bulunduğumuz ortaokul ve lise yılları zamanında çokça tavsiye edilmiş, elden ele dolaşmış ve birçok kişiyi etkilemiştir.

Araştırmanın konusu, Rasim Özdenören'in eserlerinde din ve toplumdur. O kendisini şiir türünün dışında ifade etmiş, duygularını ve düşüncelerini nesir tarzını kullanarak sunmuştur. Bu yazıları dergi ve gazetelerde yer bulmuştur. Öğrencilik yıllarından itibaren, çevresinde yanlış anlaşıldığını fark ettiği çeşitli kavramları merkeze alan derinlikli okumalarını, gözlemlerini, tecrübelerini kullanarak, ancak doğrudan sosyolojik bir gaye gütmeyen toplumun ilerleyişine ya da geri kalmışlığına veyahut da durağan hallerine yön veren tavır ve davranışları denemelerinde dile getirmiştir. Gözlemleri yoluyla toplumun tıkandığı yerlerde değişim, çelişki, uyumsuzluk, yabancılaşma, bunalım, yalnızlaşma, gelenek-modernlik gibi çeşitli sorunları görmüş; yaşanırken anlamlandırılmayan sıkıntıları fark ederek, bunların arka planına dair düşüncelerini sorunun en derin yerinden okurlarına sebep sonuç biçiminde dile getirmiştir. Öykü ve denemeleriyle çevresine ve genç nesillere yerli olmayı, bunun nasıl gerçekleştirileceğini göstermek istemiştir. Yaşadığı son ana kadar, sadece denemeleriyle değil diğer türlerdeki yazdıklarıyla da kendisini, ülkesine ait hisseden gençliğe, burada kalmanın ve burada olmanın gerektirdiklerini özgün bir şekilde yazarak ifade etmiş, onlardan beklenenin ne olduğunu eylemleriyle ortaya koymuş, bilinçlilik üzere olmanın ve bilinçli hareket etmenin yolunu işaret etmiştir. O, sanatın içerisinde kabul ettiği edebiyat alanında çeşitli ürünler vermiş, içinde yaşadığı çağın zihniyetini fark etmiş, onun işleyişine ve gelişme biçimine yazılarıyla müdahalede bulunmaya çalışmıştır. Yaşadığı yüzyıla tamamen ayak

uydurmadığı gibi tamamıyla da onun dışında kalmamıştır, artılarıyla eksileriyle yargılamış, siyasal sistemin ve sosyal yerleşik düzenin analizini yapıp yorumlamıştır. Ailesi, çevresi, ülkesi ve çağına rağmen özgün duruşunu devam ettirmiş, bunun kavramsal ve kuramsal yolunu denemeleriyle göstermeye çalışmıştır.

Rasim Özdenören çalışmalarını edebi türlerden öykü, deneme ve roman tarzında vermiştir. Romanı bir tane olduğu için diğer iki edebi türle daha çok bilinmektedir. Ama eserlerinde ele aldığı konular; tarihe, kültüre, topluma dair değişim, dönüşüm ve toplumsal kavramlara, psikolojiye kadar birçok alandadır, yani onun eserlerini odağına almış çalışanın göreceği kadar farklılıktadır. Onun öykülerinde insan varlığı, kahramanlar psikolojik çözümlenmelerle açıklanmakta, bu tahliller aynı zamanda içinde bulunulan toplumu da yansıtmaktadır. Ancak denemelerde bireye değil topluma ilişkin açıklamalar, çözümlenmeler ve kavramsal analizler bulunmaktadır. Kitaplarına bütünüyle bakıldığında birey ve toplumdan birisini seçmeden, iki tarafı da dâhil ederek, edebiyatçı yönünün içine gözlemciliğini de ekleyerek eserler vermiş olduğu söylenebilir.

Rasim Özdenören üzerine günümüze kadar yirmi yedi tez çalışması yapılmıştır. Bu tez çalışmaları inceledikleri konu bakımından çoğunluğu tek bir alana yönelik olsa da az bir kısmı aynı tez içerisinde iki farklı alana hitap edecek şekildedir. Bu tezlerden yirmi bir tanesi Türk Dili ve Edebiyatı alanındadır. Yapılan akademik çalışmalar; yazarın biyografisini, sanatını, edebi tür bakımından hikâyelerini, denemelerini, denemeciliğini, romanını incelemekte ya da özellikle hikâyelerinde taşra, yapı ve söz varlığı, yabancılaşma, tasavvufi kavramlar, hikâye kahramanları gibi benzeri konuları incelenmektedir. Tez başlıklarında da; adalet, hürriyet, taşra, modernleşme, yabancılaşma, gelenek-modernizm çatışması, kimlik bunalımı, toplumsal değişimin izleri gibi sosyolojinin incelediği konulara yönelik ifadeler dikkat çekmektedir.

Tarihsel sıralama ile (eskiden yeniye doğru) tezimizin konusuna yakın yapılan tezler ve alanları şunlardır:

1. Gamze Özgül: Rasim Özdenören'in hikâyelerinde moral değerlerin çözümlüğü ve kimlik bunalımı (Danışman: Yrd. Doç. Dr. İsmail Karaca, İstanbul Üniversitesi / Türk Edebiyatı Bölümü / Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı / Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı, 2010),

2. Eyyüp Güneş: Rasim Özdenören'in hikâyelerinde gelenek-modernizm çatışması (Danışman: Doç. Dr. Mustafa Karabulut, Adıyaman Üniversitesi / Yeni Türk Edebiyatı Ana Bilim Dalı, 2014),

3. Samet Kara: Rasim Özdenören hikâyesinde toplumsal değişimin izleri (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Zeynep Kevser Şerefoğlu, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi / Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı / Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı, 2014),

4. Eyüp Ünal: Rasim Özdenören'in Gül Yetiştiren Adam romanında ve hikâyelerinde modernizm (Danışman: Doç. Dr. Mesut Tekşan, Ordu Üniversitesi / Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Ana Bilim Dalı, 2019),

5. Uğur Mantu: Rasim Özdenören'in öykülerinde yabancılaşma (Danışman: Dr. Öğretim Üyesi Fırat Karagülle, İstanbul Üniversitesi / Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı / Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı, 2019),

6. İbrahim Usta: Türk düşüncesinde modernleşme ve İslam: Rasim Özdenören (Danışman: Doç. Dr. Aytaç Yıldız, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi / Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı, 2019),

7. Ahmet Meto: Edebi eserlerde din sosyolojisi: Rasim Özdenören örneği (Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Aliya Mutallimova, Yozgat Bozok Üniversitesi / Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, 2020),

8. Ümmihan Kurt: Rasim Özdenören'in eserlerinde adalet ve hürriyet teması (Danışman: PROF. DR. MEHMET EMİN ULUDAĞ, Düzce Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı / Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı, 2023).

Bu tezlerden bilim dalı ve konu başlığı bakımından çalışmaya en yakını, Ahmet Meto'nun "Edebi eserlerde din sosyolojisi: Rasim Özdenören örneği" dir.

Çalışmada Rasim Özdenören'in tercih edilmesinin nedeni, zihinsel varlığını ve birikimini edebiyatın öykü ve deneme türleriyle sunmuş yazarın yaşadığı zamanı anlamak ve onun gözünden geçmişe ve geleceğe bakmaktır. Bu anlamda öykü daha çok semboliktir ve dolaylıdır denilebilir, ancak "deneme", tarifi gereği yazarına fikrini ifade etmede kolaylık sağlayan edebi türdür. Deneme, yazarın dünya

görüşünü ve duygularını dile getirmede bildiklerini ve yorumlarını birlikte vermede genişlik sağlar.³ Araştırmada, Özdenören'in denemeleri özelinde fikirleri gözden geçirilmiş, din ve toplumu öne alan görüşleri ortaya konulmuş, dolayısıyla ondan sonrakilere ne bıraktığı ya da yaptıklarıyla neyi buldurmak istediği keşfedilmeye çalışılmıştır. Günümüzde din ve toplum hakkında birçok tartışma yapılmakta, pek çok görüş öne sürülmektedir. Bu tartışmalarda özellikle toplumun değerlerini zayıflatacak düşünceler sosyal medya dâhil muhtelif platformlarda dile getirilmektedir. Böyle bir ortamda Özdenören'in denemelerinde altını çizdiği, dikkat çektiği ve sorguladığı din ve toplum merkezli görüşleri araştırmak ve keşfetmek, yukarıda bahsedilen tartışmalara ışık tutacaktır.

B. Araştırmanın Yöntemi

Rasim Özdenören'in eserlerinde din ve toplum konulu bu tez çalışmasında bilimsel araştırma yöntemlerinden nitel araştırmaya bağlı, doküman analizi yapılacaktır. İlk denemeleri incelenecek, eserlerde dağınık şekildeki veriler bir araya toplanacak, ardından metin analizi yoluyla değerlendirme ve çözümlenmelerde bulunulacaktır. Yirmiden fazla deneme eserinde din ve topluma dair düşünceleri dağınık bir şekilde yer almakta, bazı yerlerde aynı konuya defalarca vurgu yapmakta, kimi yerlerde ise bir konunun farklı yönlerini öne çıkarmaktadır. Araştırmaya konu her bir eser dikkatlice incelenerek belirli başlıklar altında toplanıp süzgeçten geçirilmiş ve bir araya getirilmiştir. Bu yapılırken de ilk önce yetişmesinde etkili ailesi, arkadaş çevresi, okul yılları, yazın serüveni, zihin dünyasında iz bırakan yazar ya da şahsiyetlere değinilmiştir.

C. Araştırmanın Problemi

Bu çalışmada Rasim Özdenören'in yazarlık tarafının öykülerinde, mütefekkir yönünün denemelerinde belirginleşmesi, doğrudan denemelerine odaklanmayı gerektirmiştir. Denemeleri daha dar alanda derinliğine inceleme yapılarak takip ettiği geleneğin ve kendisinin de etkin biçimde örnekliliğini sunduğu yerlilik ve İslamcılığın gözünden din ve topluma bakış açısı ele alınacaktır. Denemelerindeki görüşlerinden hareket edilmesi ve yorumlamanın, anlamanın öncelikli olması sebebiyle nitel

³ Arslan Tekin, **Edebiyatımızda İsimler ve Terimler**, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 1995, s. 165.

araştırma yürütülecektir. Yapacağımız çalışmanın iki doğrultusu ile ilişkili yani din ve toplum odağında Özdenören'in denemelerinde en çok kullanılan kavramlar dikkate alınarak alt başlık oluşturulmuştur. Bu başlıklara ilişkin yazarın tanımlaması, bakışı ve açıklaması ile birlikte varsa çözümü verilecektir. Çalışmaya kaynak deneme kitaplarının isimleri de onun bir düşünür olarak ülke insanının sorularını, sorunlarını somutlaştırma çabası görülebilir.

Çalışmanın sorunsalı gördüğümüz başlıkları şöyle sıralayabiliriz:

- ❖ Rasim Özdenören'in eserlerinde dine, topluma bakışı, onun gözünden bu ülkede din ve toplum alanındaki değişme, bunalım, yabancılaşma, gelir dağılımı eşitsizliği, kültürel yozlaşma nasıl görülmektedir?
- ❖ Yaşadıklarıyla, izlenimleriyle toplumsal değişimin, dönüşümün nedenleri; toplumun hâlihazır duruma gelmesinin nedeni, geçmişten şimdiye aktarılan siyasî, dinî, toplumsal "ödünc" kavramların, bakış açılarının dinî ve toplumsal çözümede etkisi ya da toplumsal yapının değişmesi sosyal, dinî, siyasî kavramların anlaşılmasını nasıl etkilemiştir?
- ❖ Hızlı değişim, dönüşüm ortasında Müslüman kalmanın ve müslüman toplumun imkânı nedir, Toplumsal çözülmeye karşı toplumsal sözleşme nasıl sağlar?

Bu çalışma nitel araştırma yöntemini kullanarak, benzer soruların cevaplarını yazarın görüşleriyle ortaya koymakta, tümevarımsal bir çözüme ulaşmaya çalışmaktadır.

D. Araştırmanın Varsayımı

Rasim Özdenören'den önce de o yaşarken de ülkede toplumsal, siyasî, dinî, ekonomik tartışmalar, kutuplaşmalar daima kavramlar üzerinden yürütülmüş, toplumsal farklılaşmalar hep Batı ve Batılı lehine, yerli olanın aleyhine meydana gelmiştir, şimdi de böyle olmaktadır. O, bu ülkenin diğer fertleri gibi ülke değerlerinin ve geleneklerinin dayandığı kavramları ailesinden, önem verildiği oranda tevarüs etmiştir, ancak okuduğu okullarda kültürel aktarım yapılırsa da onun bu kavramları fark etmesi, sorgulamaları lise ve üniversite yıllarına denk gelmektedir. Yazarlığı boyunca özellikle denemelerinde devamlı tartışmasını yaptığı şey, Batılılaşma'yı gaye edinmiş aydınların ve toplumun kavramların etkisinde ve güdümünde hareket ettiğini fark etmesi olmuştur. Bu kavramlar, ariyet yoluyla ithal edilmişlerdir. Çalışma bu kavramların değişime, dönüşüme etkisini varsayım zemini olarak almaktadır.

E. Araştırmanın Kapsam ve Sınırlılıkları

Bu çalışmada, daha önce belirtildiği gibi Rasim Özdenören'in denemeleri, özellikle din ve toplum üzerine söylediklerini kapsayan deneme yazıları temel alınmış ve konunun sınırları bu şekilde belirlenmiştir. Denemelerinde edebiyata dair fikirleri ve diğer başlıklar konunun dışında bırakılmıştır.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde; yazarın hayatı, eğitimi, eserleri, yetiştiği ve kendisini yetiştiren çevre ele alınmıştır. İkinci bölümde, yazarın denemelerindeki din ve din özelinde İslam'a ait kavramlar, bu kavramlar çerçevesinde okurlara yönelttiği uyarılar incelenmiştir. Bu bölümde İslam anlayışı, İslam fıkhi ve ibadetler, İslam kültürü ve yabancı kültürler, insan, İslamileştirme problemi bağlamında reform ve tecdit, Müslüman toplumların ya da toplumdaki Müslümanların günümüzdeki durumları ve sorunları başlıkları işlenmiştir. Üçüncü bölümde yazarın toplum anlayışı ele alınmaktadır. Özdenören, toplumu bir sosyolog gibi değil, edebiyatçı ve fikir adamı kimliğiyle incelemiştir. Toplumda göze ve gözüne takılanları, toplumsal sorunları, toplumu yönlendiren kavramları, bunların doğrusunu, arka planını, ayrıca toplumun yanlış anladığını düşündüğü kavramları ele almıştır. Topluma dair kavramların hepsi aslında bir yerde din merkezinde odaklanmaktadır. Bu üçüncü bölümde Batılılaşma, modernleşme, postmodernizm, küreselleşme, yerlilik ve kültür, pozitivizm, laiklik-din, kapitalizm, tüketim, insan hakları, eğitim, sanat alt başlıkları incelenmiştir. Çalışmanın ikinci ve üçüncü bölümlerinde denemelerine dağılmış düşünce ve yorumları basamaklı bir biçimde verilmeye çalışılmıştır. Aslında din ve toplum hakkındaki görüşleri, denemelerinde "din ve toplum" ayrımı olmaksızın içe içe geçmiştir. Yani onun yazılarında dinî ve toplumsal olan arasında kök-gövde gibi bir farklılık görülmez, birbiri arasında sıkı bir etkileşim ve geçiş vardır.

Rasim Özdenören'in denemelerinin sayısı yirmi beştir. Çalışma hazırlanırken basılmış tüm denemeleri değil, din ve toplum hakkında görüş beyan ettiği denemeleri birincil kaynak alınmıştır. Bu denemeler içinde doğrudan din ve toplum konusuna değinmeyen eserler de vardır. Örneğin, "Ruhun Malzemeleri, Yazı, İmge ve Gerçeklik, Köpekçe Düşünceler" isimli denemeler edebiyat eleştirisi ile ilgilidir. "Düşünsel Duruş", fikrî boyutta bir sorun olarak edebiyat ile ilgilidir. "Edebiyat ve Hayat", yazı ve yazarlık bağlamında konuları ele almaktadır. "Hadislerin Işığında Hz. Peygamber", onun bakış açısıyla Hz. Muhammed'i (as) anlama ve anlamlandırmak

üzerinedir. “Yüzler”, yeryüzündeki duygu, düşünce, davranış açısından insan tiplerinin yüzlerini ele almaktadır. “Aşkın Diyalektiği”, aşk ve aşk ile ilişkili ikili olabilecek diğer kavramları içeren yazılardan oluşmaktadır. “İpin Ucu ve Acemi Yolcu” isimli iki denemesi de farklı olarak deneme öykü arası eserlerdir. Yine onun “Ben ve Hayat ve Ölüm” isimli deneme eseri de birbiriyle ilişki bakımından farklı, insanın iç âleminde sorguladığı, düşündüğü kavramlara yönelik içeriğe sahip deneme yazılarından oluşmaktadır. Yukarıda bahsedilen denemelere, yeri geldiğinde ana kaynak olarak olmasa da yardımcı kaynak olarak başvurulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

RASİM ÖZDENÖREN'İN EĞİTİM HAYATI, SOSYAL ÇEVRESİ, ESERLERİ, YAŞADIĞI YILLAR VE ÖZELLİKLERİ

1.1. Hayatı ve Eserleri

Rasim Özdenören, İstanbul Eyüplü, inşaat mühendisi Hakkı Bey ile Maraşlı Kısakürek ailesinden, ev hanımı Ayşe Nezahat Hanım'ın 1937 tarihindeki evliliğinden 20 Mayıs 1940 yılında Maraş'ta doğmuştur.⁴ Bu doğumda ikizi Alâeddin Özdenören de vardır. Babası fen memuru yani inşaat mühendisi olması sebebiyle çeşitli şehirlerde vazife yapmıştır.⁵ Babası, memurluk için Maraş'tayken evlilik yapmış ve buraya yerleşmiştir. O, hatırlayabildiği en küçük yaşından itibaren anne tarafından dedesi ve ninesinin sevgisiyle büyümüştür. Ninesinin onun üzerinde etkisi çoktur. Ninesi sahip olduğu kültürel değerleri, masalları, türküleri, halk hikâyelerini (Karacaoğlan, Kerem ile Aslı, Ferhat ile Şirin) torunlarına ileten, onları canlandırarak anlatan birisidir. Ayrıca nağmelendirdiği türküler, ninniler onun zihninde yer etmiş, değerli hatıralar bırakmıştır ve hayal dünyasının açılıp büyümesinde, edebî zevkinde, şahsiyetinin gelişmesinde etkisi olmuştur. Ninesi sadece kendisinde değil diğer kardeşlerinin üzerinde de böyle bir etki bırakmıştır. Ninesi namazında sürekli, dindar bir hanımdır ve ona namazı ve orucu sevdiren, oruç tutturan ninesidir. Ninelerinin içten gelen, gönüllü kültürel aktarımı kendisinde ve kardeşlerinde derin bir iz bırakmıştır. Ninelerinin bu tavrı onlarda okullar açılmadan bile ders kaynaklarına yönelik ilgiyi artırmıştır.⁶ Babası Hakkı Bey, zamanın siyasi anlayışına uymayan, dönemin bürokratlarının duruşuna aykırı birisidir ve Malatya'da görev yaptığı yıllarda, okumuş olduğu gazete yüzünden Tunceli'ye sürgün gönderilmiştir. Muhaliflerin görüşlerini öğrenmek düşüncesiyle okuduğunu söylese de Tunceli'ye müdür tayin edilmiş, böylece görev yaptığı yerden uzaklaştırılmıştır.⁷ Evliliği sebebiyle ömrünün büyük kısmını Maraş'ta geçirmesine rağmen bulunduğu yeri benimseyememiş, hatta Maraş yemeklerini de sevmemiştir, ailesinin hatırı için

⁴ A.e., 481.

⁵⁵ Mehmet Nezir Eryarsoy, **Gül Yetiştiren Adam Rasim Özdenören "Hayatı-Sanatı-Eserleri"**, 4. bs., İstanbul, İlke Yayıncılık, 2022, s. 26-27.

⁶ A.e., s. 34.

⁷ A.e., s. 41.

yemiş, bazen de kendisi yemek yapmıştır. Babasının, Maraş ve Maraşlılara dair fark ettiklerini çocuklarına yer yer oyun haline getirerek aktarması, yazardaki gözlem yeteneğinin ortaya çıkıp gelişmesinde, yazılarının arka planın oluşmasında etkili olmuştur denilebilir.⁸ Hakkı Bey çocuklarının okumasını istediği için onları bu yönde özendirmiş, eşinin arzusuna karşın okuma eğilimlerini kaçırmaya diye tatillerde çalışmalarına izin vermemiştir. Hakkı Bey, İstanbul Eyüp'te doğmuş, 26 Mayıs 1982'deki vefatına kadar da ailesiyle, çocuklarıyla aynı evde yaşamıştır. Annesi 5 Şubat 2002'de vefat etmiştir. Yazarımız toplam 4 kardeşidir. Kız kardeşleri Necibe ve Nedime, ikizi ise Alâeddin'dir.⁹ Çocukluk yılları, Erzincan (1939) depremi ertesinde olması, ayrıca 2. Dünya Savaşı yılları olması sebebiyle halkın biçare kaldığı yokluk zamanlarıdır ve bu sadece gıda yetersizliği de değildir. Babasının memuriyeti sadece ailesine değil çevredeki akraba-komşu yakınlarla da can ve dirlik vermiştir.¹⁰

Onun, ikizi Alâeddin ile birlikte sinemayla tanışmaları 1945'te komşularının oğullarıyla gittikleri bir film sebebiyle olmuş, ondaki bu tanışıklık ileri boyutta hevese dönüşmüştür.¹¹ O, ilk kez amcası Basri Bey'in vefatı sebebiyle 1946'da Maraş'tan uzağa, henüz karayolu yapılmadığı için tren yolcuğuyla baba memleketi İstanbul Eyüp'e gitmiştir.¹² O, ikiz kardeşi Alâeddin ile Maraş'ta 1947-1948 eğitim öğretim yılında ilkokula başlamıştır. Buradaki okul süresi iki yıl sürmüştür. Üçüncü sınıfa geçtiği yıl babasının tayini Malatya'ya çıkmıştır. 1949-1950 öğretim yılında bu yeni şehre ve eğitim hayatına başlangıç yapan Özdenören'in bu zamanlarda en büyük eğlencesi, keyif kaynağı, pahalı bir oyuncak, üç tekerlekli bisiklete binmek olmuştur.¹³ O, bu yıllarını anarken dopdolmuş, meraklı, derslerinde ilgili, başarılı bir çocukluk geçirdiğini belirtmiştir. Hatta o günlere ait bir anısında, ilkokul ikinci sınıftayken okuldaki başöğretmenin, dördüncü sınıfların çözemediği aritmetik sorusunun yapılışı için sınıfından çağırdığını, kendisini takdir eden öğretmenin o sınıfı kınadığını anlatır. İlkokul yıllarında başarısıyla öğretmenlerinin dikkatini çeker, zihninde hiç unutulmayan çocukluk günleri, onun ve kardeşinin okuma zevkini,

⁸ A.e., s. 27.

⁹ A.e., s. 28-29.

¹⁰ A.e., s. 32.

¹¹ A.e., s. 36.

¹² A.e., s. 37.

¹³ A.e., s. 38.

şevkini kazandıkları yıllar olmuştur.¹⁴ İkiz kardeşiyle mizaç farklılıkları da olsa birçok şeyi beraber yapmışlardır. Kardeşi sevgisini kolay gösteren, sosyal, hareketli birisi iken kendisinde gözlemediği özellikleri; sadece parasını değil kelimelerini de tasarruflu kullanan, çekingen, dingin, dengeli, tabiatının içinde kavganın hakkını verebilen birisidir. Kardeşi Alâeddin vefat ettiğinde, yatırıldığı teneşirde onda gördüğü ağırbaşlı, görkemli duruşu münasebetiyle onu kıskandığını belirtir.¹⁵

Özdenören, babasının görevi sebebiyle Malatya'da başladığı öğrenimine yine onun görevi nedeniyle Tunceli'ye gidişlerine kadar devam etmiştir. Burada hem ilkokulu hem de ortaokulun ilk iki sınıfını okumuştur. Ortaokul üçüncü sınıfı da Tunceli'de bir yıl civarı kalarak okumuş, burada ortaokul bitirme imtihanlarına girip diplomasını alıncaya kadar kalmıştır. Ailesi, babasının bu ilde emekli olmasıyla Maraş'a dönmüş, kendisi de okul işlemleri bitene kadar Tunceli'de kalmış, ardından Maraş'a giderek lise öğrenimine başlamıştır. Kardeşi Alâeddin ile okul birliktelikleri ikizinin sınıfta kalmasından ötürü ortaokul ikiye kadar devam edebilmiştir.¹⁶ Onun Tunceli'de geçirdiği süre, kısa olsa da burada gazete okuma alışkanlığı edinmiş, gecikmeli gelse de bir arkadaşı vasıtasıyla eline geçen günlük gazeteleri ve edebiyat sayfalarını takip etmiştir. Arkadaşı kitap okumayı sevmediği için ona gelen kitapları o okumuştur. Ortaokul üçü bitirme günlerinde Ömer Seyfettin külliyatını okuyan Özdenören'e Tunceli'nin kattığı şeylerden birisi de folklordur. Folklor öğrenmesi sonucu hareketlerdeki kararı ve düzenliliği fark etmiş, bu ritim ve uyum konusu sonraki yaşamındaki fikrî temellendirmelerinde tesirli olmuştur. Yazarlığının ilk nüvesi olacak yazı çalışmasını da Tunceli'de, Maraş'a özlem duyduğu günlerde denemiştir.¹⁷ Bu kompozisyon çalışmasını edebiyat dersi için kullanmış; Maraş'a döndüklerinin ikinci yılında lisede okurken, şehirlerinin betimlemesini isteyen öğretmeni tarafından en yüksek notla değerlendirilmiştir.¹⁸

Maraş Lisesi'ne 1955'te kayıt yaptırırken her öğrenciye satılan okul dergisi Hamle ona da verilmiştir. Bu dergi, okulun edebiyat öğretmenlerinin kontrol ve desteğinde çıkmaktadır. Özdenören okula başladıktan bir süre sonra bu derginin, mezun öğrencilerden Nuri Pakdil tarafından çıkarıldığını öğrenmiştir. Yazarın

¹⁴ A.e., s. 39.

¹⁵ A.e., s. 40-41.

¹⁶ A.e., s. 41-42.

¹⁷ A.e., s. 43.

¹⁸ A.e., s. 44.

öğrenci sayısı fazla, aynı zamanda kurallara uyumsuz sınıfından, ileride Türkiye'nin gençliğinde iz bırakacak; Cahit Zarifoğlu, Erdem Bayazıt gibi öğrenciler vardır.¹⁹

1956'da Özdenören, sınıfındaki bir arkadaşıyla, yazdığı hikâyeyi okutmaması yüzünden iddialaşmışlardır. O da bir hikâye yazacak ve böylece birbirlerinin yazdığı hikâyeyi okuyacaklardır. Bunun üzerine bir hikâye yazmış, yazdığı hikâye de zengin birikimini fark etmesine sebep olmuştur. Artık birbirlerinin yazdıkları üzerine de konuşmuşlar ve düşüncelerini ifade etmişlerdir.²⁰ Hikâye yazmak uğraşısı yüz kadar öyküyü kaleme almasına ve bu da deneyim kazanmasına kapı aralamıştır. Onun yazı hayatına başlangıç yapması, arkadaşlarının aksine şiirle değil öyküyle olmuştur. Arkadaşı yazılarının önce yerel gazetelerde ve daha sonrasında da kitap şeklinde yayımlanması düşüncesine sahiptir. İki birlikte Varlık dergisine, hikâye göndermek istediklerini yazmışlar, Varlık dergisi ise ellerinde yeteri kadar hikâye olduğunu ifade eden bir cevap vermiştir.²¹ Onlar bunu yeterli görmemiş, bir de Maraş'ta çıkan yerel bir gazeteyle görüşmüşlerdir. Bunun sonucunda on günde bir yazmaya başlamışlar, gazetenin sanat-edebiyat sayfasını hazırlamışlardır. Ancak aralarında yazdıkları öyküleri bu gazetede yayımlamamışlardır. Onlara göre öyküleri edebî bir eleştiriye ihtiyaç duymaktadır. Bu şekilde gazeteciliğe ve gazete yazarlığına adım atan Özdenören²², arkadaşının fikir vermesiyle Varlık'ta kısa öykülerin yayımlandığı sayfada, öykülerini yeniden düzenleyerek yayımlanabileceği fikrini edinmiştir. Onun, Akarsu adlı öyküsü ise 1957'de Varlık'ta yayımlanmıştır. Bu öykü, onun yayımlanan ilk öyküsüdür. Bu yıllarda, Varlık'ta edebiyatın herhangi bir alanında yazısı çıkan kimse, artık yazdığı bölümde yetkin birisi hâline gelmiş kabul edilmektedir.²³ Bu başarı, şehrindeki eğitim ve edebiyat çevrelerinde fark edilmesini sağlamış, daha sonraları aynı dergide iki öyküsü daha yayımlanmıştır ve öykülerinin Varlık'ta yayımlanması, ona ilgisiz hocalarında tavır değişikliğine sebep olmuş ve yazıları onlar tarafından da değer görmeye başlamıştır. Böylece Özdenören yazarlıkta ustalık seviyesine adım atmıştır.

Bu günlerde yaşadığı hadiseler fikir hayatına da kapı aralamıştır. Zira 1957 yılında Nabi Nayır'ın yazmış olduğu "Nereye Gidiyoruz?" isimli kitap; içinde

¹⁹ A.e., s. 44-45.

²⁰ A.e., s. 46-47.

²¹ A.e., s. 49.

²² A.e., s. 50.

²³ A.e., s. 51.

çatışmalara, zihninde farklı sorulara, düşüncelere, şüphelere sebep olmuştur. Bu kitapta ve yine o sıralarda okuduğu Batı klasiklerinde, Hristiyanlık inancı hakkındaki fikirlerden ateist düşüncelere değin pek çok söylemle karşılaşmış ve irkilmiştir.²⁴ Yazarın anlatımıyla zihnindeki sorulara cevap aradığı bu zamanlarda çıkan dergiler Varlık, Yeditepe, Yenilik gibi yayınlardır. Bunların ortak özelliği aynı çizginin farklı gibi gözüken yorumlarını, anlayışlarını temsil eden yayınlar olmasıdır. Bu dönemde en alttan en üst memura kadar herkesin Cumhuriyet'i okuduğu ve bu gazetenin isminin dışa gelecek şekilde katlanıp cebe konulduğu günlerdir.²⁵ Hakkı Bey bu şekilde davranmadığı için Malatya'dan sürgüne gönderilmiştir. Ayrıca bu günlerde değişik bakış açılarını ele alan dergiler azdır ve yazar da varsa çıkanlardan haberdar değildir. Gittiği edebiyat sohbetlerinin birinde, okuduğu dergilere yönelik Erdem Bayazıt'ın bir akrabası, o günlerde siyasi eleştiri olan bir ifadeyi söyler. Bu kişiyle okuduğu dergilerle ilgili sohbet yaparken aynı kişi ona Serdengeçti ve Büyük Doğu²⁶ mecmuasını verir. Ancak Varlık ve Cumhuriyet'teki ifade tarzına alışmış olmasından dolayı bu iki dergideki yazılanlara göz atıp önemsemez.²⁷

Özdenören ve onun sınıfından, çevresinden arkadaşları da gazetelerde ve dergilerde yazmaktadırlar. Bu arkadaş grubu Türkiye'de edebiyat çevrelerinde de bilinen Hamle dergisini yeniden çıkarmak isterler. Okul yönetimi ve öğretmenleri onların bu işi başaracaklarına inanmazlar. Lise ikiden üçe geçtikleri yıl, okula kayıt esnasında satın aldıkları Hamle'nin kurucusu Nuri Pakdil ile tanışırlar. Pakdil gençlerle ilgilenir, edebiyat sayfasını çıkardıkları gazeteye o da yazı verir.²⁸ 1957-1958 eğitim öğretim yılı, o ve arkadaşları için lisedeki son yıllardır. 1958 yılı Şubat ayında Hamle'nin Pakdil'den sonraki ilk sayısını, devamında da Mart ve Nisan sayısını çıkarırlar. Lise bitirme sınavları sebebiyle derginin arkası gelmez. Dergi çıkarma sürecinde en büyük destekçileri Pakdil olmuştur. Bu arkadaş ekibi Maraş Lisesi son sınıfında iken yazarın onunla arkadaşlığını ileriki yıllarda ilerleteceği, Urfa Lisesi'nden Mehmet Akif İnan da aralarına katılır. Urfa Lisesi'nde bir vukuatı sebebiyle uzaklaştırılmıştır ve ikiz kardeşi Alaeddin'in sınıfındadır. Özdenören

²⁴ A.e., s. 52-54

²⁵ A.e., s. 55.

²⁶ M. Orhan Okay, "Büyük Doğu", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C. VI, İstanbul, TDV Yayınları, 1992, s. 513-514.

²⁷ Eryarsoy, **Gül Yetiştiren Adam Rasim Özdenören "Hayatı-Sanatı-Eserleri"**, s. 57.

²⁸ A.e., s. 61.

yazdıkları sebebiyle tanındığı için, lise bitirme sınavlarında başka okullardan gelen imtihan komisyonu öğretmenleri ona ilgi gösterirler. Hazirandaki sınavlardan başarılı olan sadece Özdenören'dir, arkadaşları okulu uzatırlar.²⁹

O liseden sonra da öğrenim hayatına devam etmek istemektedir, okuyacağı üniversite ve bölümü konusunda kararsızdır. Öğretmen olmamayı tek amaç kabul etmiştir. Lise yıllarında sınıfında tecrübe ettikleri, onu öğretmenlikten soğutmuş ve uzaklaştırmıştır. Lise son sınıfta fen ve edebiyat arasından edebiyatı seçtiği için hukuk fakültesi tek bir alternatif olur. 1958 Eylül'ünde İstanbul'a gider, hukuk fakültesine kaydolar ve babasının İstanbul Eyüplü olması sebebiyle, önceden var olan evde ikamet eder. Üniversiteye başladığı bu yıl onun için yoğun okuma ve incelemelerle geçer.³⁰ Bu okumaları, eski okumuş oldukları sebebiyle meydana gelen kafa karışıklığını, belirsizliğini giderir. Zihni netleşmeye başlar. Aynı fakültede son sınıfta sadece sınavlara girmekle yükümlü Nuri Pakdil ile okulda ve çeşitli ortamlarda sohbet ederek onu çok yakından tanır. Fakültede Pakdil ile birlikte Necip Fazıl'ın çıkardığı Büyük Doğu dergisini dağıtırlar. O bu faaliyetlerden kalan vaktinde de sinemaya giderek öğrenciliğini değerlendirmiş, okul dışı meşguliyetleri, aktif sosyal hayatı onun iki yılda bir sınıf geçmesine neden olmuştur. Hukuk fakültesi ikinci yılında iken liseden uzaklaştırılmış ikiz kardeşi İstanbul'a gelir, lise son sınıfa Eyüp Lisesi'nde başlar. Onların İstanbul'a gelişinden az bir süre sonra ebeveynleri de Eyüp'e göç ederler. Erdem Bayazıt da 1959'da İstanbul Hukuk Fakültesi'ne kayıt yaptırır. Arkasından 1960'ta Mehmet Akif İnan gelir. Arkadaşların lisedeki birliktelikleri İstanbul'a taşınır. Akif İnan, üniversite öğrenimine Ankara'da başlayacaktır, İstanbul'daki kısa süreli bulunuşu bu arkadaş ekibi için yakınlığın artmasına vesile olacaktır. İstanbul'daki bu birliktelikleri edebiyat üzerine sohbetlerle bereketlenmiştir.³¹ Kardeşi Alâeddin de 1960-1961 ders yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe bölümünde öğrenime başlar. Rasim Özdenören, bu ders yılında arkadaşlarıyla izledikleri Dostoyevski'ye ait romandan uyarlanmış bir sinema filmi üzerine aralarında geçen sonuçsuz bir tartışma üzerine farklı bir okuma yoluna girer. İzledikleri bu film onları farklı bir boyutta düşüncelerine, soru sormalarına sebep olmuştur. Mesela; Dostoyevski'nin Doğulu mu Batılı mı olduğu üzerine

²⁹ A.e., s. 62-64.

³⁰ A.e., s. 65.

³¹ A.e., s. 66-67.

tartışırlar.³² Arkadaşları ve kendisi, bu yazarın farklı kitaplarını okusalar da karar veremezler. Özdenören sonuca ulaşamadıkları bu konu üzerine, derinlikli Dostoyevski okumaları yapmaya başlar, onun araştırmaya dayalı okumaları, Dostoyevski hakkında, Freud'dan daha önce bilinçaltının derinliklerine inebilmiş olduğu sonucuna ulaştırır. Ona göre Dostoyevski 20. yüzyıl edebiyatında ve felsefesinde iz bırakmıştır.³³

1962'da Bitlis'te vatani görevini yapan Pakdil ile yazarın mektuplaşmaları vardır. Bu yazışmalarda Pakdil, sürekli Sezai Karakoç ile tanışmalarını ister. Liseden arkadaşları Cahit Zarifoğlu da üniversite okumaya İstanbul'a gelmiştir. Ancak bu sefer de Erdem Bayazıt ekonomik sıkıntıları sebebiyle Ankara Hukuk Fakültesi'ne yatay geçiş yapar. Fakülte derslerine devam şartı olmaması ve beraberinde çalışma imkânı vermesi Bayazıt'ın böyle davranmasını gerektirmiştir.³⁴ Özdenören kardeşler ve Zarifoğlu, Pakdil'in isteğini gerçekleştirmek için Sezai Karakoç'un çalıştığı yere giderler ve onun selamını iletirler. Karakoç da onlara, üstadın kaleme aldığı gazete yazılarından kesip ayırdıklarını Pakdil'e göndermeyi düşündüğünü ifade eder. Üstad Necip Fazıl hapisten yeni çıkmış, bir gazetede yazmaktadır. Karakoç, Necip Fazıl'dan söz açılınca onun yargılanma sebebini ve 27 Mayıs 1960 darbesini değerlendirir. Konuşması esnasında Karakoç'un açıklamaları ile derin bilgisi fark edilecektir.³⁵ Bu görüşme yazarın zihnindeki Karakoç algısına etki eder, onu yüceltir. Bu tanışma şeyh-mürit ilişkisi boyutuna ilerleyecek, dostluğa dönüşecek ve ayrılmayacaklardır. Tanıma ve etkilenme yazarın yazmayı bırakmasına sebep olur. Daha iyi yazan varken yazmayı doğru bulmaz. Bu tanışmadan sonra da Karakoç'tan, üstadın yanına gidip gitmedikleri sorusuna muhatap olurlar. Özdenören kardeşler anne tarafından akraba oldukları, şiirleri ve kitaplarıyla tanıdıkları Necip Fazıl ile bizzat tanışmamışlardır.³⁶ O lise yıllarında ilgi göstermediği Büyük Doğu dergisine, Pakdil'in tesiriyle kütüphanelerden temin ederek fakülte'deki ilk yıl okumuştur. 1962 yılının önemli bir olayı da Sezai Karakoç ve ikiz kardeşlerin birlikte üstadı ziyaret etmeleridir. Karakoç, bu ziyaretle gençlerin hem Necip Fazıl'ı tanımalarını ve hem de tahliye sonrası üstadı yalnız bırakmamayı amaçlar. Bu

³² A.e., s. 68.

³³ A.e., s. 69.

³⁴ A.e., s. 71.

³⁵ A.e., s. 72.

³⁶ A.e., s. 74.

görüşmede Maraşlı olduklarını, anneleri sebebiyle Kısaküreklerle akraba olduklarını ifade ederler.³⁷ İlk ziyaret sonrası yazar ve arkadaşları üstadın kuralı gereği randevulu bir şekilde sürekli onu görmeye, sohbet etmeye giderler. Üstadın çıkardığı Büyük Doğu, gelecek dönemin yazarlarının ve şairlerinin çıraklık yaptıkları, içinde olgunlaştıkları bir mekteptir. Özdenören de Necip Fazıl'ın yakınında olduğu zamanlarda fikir ve sanat açısından gelişir. Bir yazarın kendisini ilerletebilmesi gereken alanlarda; yazarlık, yayıncılık, dergicilik bakımından gönüllülük esaslı çalışır ve tekâmülüne devam eder. Derginin çıktığı dönemlerde üstadın verdiği görevleri yerine getirir.³⁸ 1962'da Özdenören, Hukuk Fakültesi ile birlikte ikinci bir üniversiteye başlar. Bu yıl içerisinde İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Gazetecilik Enstitüsünün sınavını kazanarak kaydolar. Ancak aynı anda iki farklı fakülteye giderken yaptığı çalışmalar daha çok okul dışı faaliyetler ve okumalardır. Özellikle içinde Sezai Karakoç'un bulunduğu arkadaş ortamlarında bulunur ve yapılan sohbetler de tahsiline dâhildir.³⁹ Karakoç'u tanınması sonrası edebe uygun görmediği için yazmayı bırakmıştır. 1964 senesinde Karakoç'un teşvikiyle bir çeviriyle yazı hayatına yeniden katılır. Bu çeviri, yazarlığı sırasında ilk kez yaptığı bir çalışmadır. George Orwell'ın Hayvanlar Çiftliği kitabını tercüme eder. Bu yıl ayrıca Gazetecilik Enstitüsünü bitirir. Aynı yıl Nuri Pakdil askerlikten dönmüş, bir gazetede çalışmaya başlamıştır. Bu gazete için Özdenören'den yazılar ister. Bir süre sonra Pakdil, gazetenin yayın zihniyetinde önemli değişiklikler yapınca yönetim tarafından benimsenilmez. Bu gazetenin desteklenilmesi düşüncesiyle gazete yönetimine, Karakoç sanat-edebiyat sayfasını Özdenören'in hazırlaması önerisinde bulunur.⁴⁰ Özdenören, Karakoç sebebiyle teklifi kabul eder. Arkadaşlarına ve kendisine ait öykü ve eleştiri yazılarını bu gazetede yayımlar. Aslında kendi yazıları, daha önce yazdığı öykülerdir. 1965'te bir dergi için Karakoç'un yazı isteği üzerine Özdenören, "Onunla tanışmasından sonra yazmayı bıraktığını" belirtir.⁴¹ Karakoç buna kendisinin sebep olduğunu fark ederek üzülür. Bu konuşmanın olduğu gün Özdenören yeniden yazmaya başlar.

³⁷ A.e., s. 75.

³⁸ A.e., s. 77.

³⁹ A.e., s. 78.

⁴⁰ A.e., s. 79.

⁴¹ A.e., s. 80.

Özdenören ve arkadaşları gibi yazarlık yapan başka bir grup, onlarla dergi çıkarmak ister. “Bizler aynı kuşak gençleriyiz, yaşitlarımıza uygun dergiyle onlara hitap edelim.” derler. Özdenören “Siz sosyalist tavrı, biz ise İslam’ı hayat biçimi seçtik.” der. Düşünce ve hayat farklılığı nedeniyle teklifin gerçekleşmeyeceğini söyler.⁴² Bu olay Özdenören ve Cahit Zarifoğlu için ilham kaynağı olur. Bu tarihlerde siyasi farklılıklar ayrılmaya dönüşmüştür ve iki arkadaş kendi dergilerini çıkaracaklardır. Sezai Karakoç’un da desteğiyle düşüncelerini gerçekleştirmek için derginin ismini ortak bir kararla bulup harekete geçerler. Malî destek için kaynak arayışına girerler, çeşitli yazarlara ulaşıp yazı desteklerini isterler. Bu çalışmalar, tedarikler Karakoç’un vazgeçmelerini istemesi üzerine son bulur.⁴³ Dergi yayın hayatına girmeden zihinlerde kalarak son bulur. Çünkü 1966 Mart’ında, Karakoç tarafından çıkarılan Diriliş⁴⁴ dergisi yeniden çıkmaya başlayacaktır. Bu dergi için Karakoç, gerekli hazırlıklarını yapmıştır. Özdenören’den de destek ve katkılarını ister. O da ilk sayıdan itibaren hem öyküleriyle katkıda bulunur hem de dergiciliğe ait daha teknik çalışmaları Diriliş’te öğrenir. Büyük Doğu’dan sonra bu dergideki hizmetleri sebebiyle dizgiyi, baskıyı, puntoyu öğrenmesi, bu alandaki maharetini artırmıştır. 1966’da ikizi Alaeddin üniversitedeki eğitimini bitirmiştir.⁴⁵

Özdenören, Hilal Yayınları’nın isteğiyle 1967’de ikinci tercüme çalışması; Pakistanlı yazar Ebu’l A’la El-Mevdûdi’nin eseri İslam’da Devlet Nizamı’nı Türkçe’ye kazandırır. Bu kitap Ankara’da basılır. 1967’de hukuk fakültesinden mezun olur. Avukatlık stajı için Karakoç’un görüşü üzere Ankara’ya gider. Yine Karakoç’un “Sıkıldıkça İstanbul’a gelirsin.” sözünü uygulayarak hafta sonları İstanbul’a gelir. Sezai Karakoç’un bir başka tavsiyesi üzerine Ankara’da merkezleri bulunan TÜBİTAK, Basın Yayın Genel Müdürlüğü, Dışişleri Bakanlığı ve Devlet Planlama Teşkilatı gibi kurumlara iş başvurusunda bulunur.⁴⁶ Nihayetinde Devlet Planlama Teşkilatı’ndan çağrılır ve imtihana girer. Sınavı kazanarak o yıllarda Turgut Özal’ın müsteşarlığını yaptığı bu kurumda uzman yardımcısı olarak göreve başlar. Özdenören de iş hayatı sebebiyle artık Ankaralı olmuş ve Ankara’ya yerleşmiştir.

⁴² A.e., s. 81.

⁴³ A.e., s. 82.

⁴⁴ Ebubekir Eroğlu, “Diriliş”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C. IX, İstanbul, TDV Yayınları, 1994, s. 371-372.

⁴⁵ Eryarsoy, **Gül Yetiştiren Adam Rasim Özdenören “Hayatı-Sanatı-Eserleri”**, s. 83.

⁴⁶ A.e., s. 84.

Maraş'ta ve İstanbul'da birlikte olduğu arkadaşlarından Nuri Pakdil, Erdem Bayazıt, Akif İnan da Ankara'dadır. Onlarla iş saati bitiminde Akif İnan'ın müdürlüğünü yaptığı Türk Ocağı'nda ya da Gençlik Parkı'nda buluşurlar. Sohbetlerine kaldıkları yerden devam ederler. Ankara'da bulunışundan bir süre sonra Karakoç, onu telefonla arayarak hikâyelerini yayımlayacak bir yayınevi bulduğunu ve hikâyelerini göndermesini ister.⁴⁷ Bu yazılarında o, artık özgün bir dili yakalamıştır. Böylece Hastalar ve Işıklar adlı ilk öyküsü Fatih Yayınevi'nden basılır. Bu kitabındaki Kan Otları öyküsünü istememesine rağmen Sezai Karakoç'un desteğiyle basılır, ayrıca Karakoç'un sezgisinin ortaya çıkmasına sebep olur. Çünkü bu öykü, en çok başvurulmuş temel bir çalışma görülür. Bunka ve daha sonraki kitaplarındaki öykülerinde kendisine, hayatına, çevresine yabancılaşmış insanı merkeze alacak, bu insanın sorunlarını, iç çatışmalarını irdeleyecektir.

1967 yılının sonlarına doğru Sezai Karakoç beklenmedik bir zamanda Ankara'ya gelir ve Pakdil, Özdenören, Akif İnan ve Bayazıt ile görüşür. Özdenören'in olmadığı bir zamanda Diriliş'i bir daha çıkaramayacağını ifade eder.⁴⁸ Ankara'daki arkadaş grubu, derginin zamanı belli olmayan bir süre çıkmayacağını hissedince bu boşluğu doldurmak için bir dergi faaliyetine girişirler. Çünkü yazdıkları sürece fikirlerini ifade edecekleri dergi ve gazete bulmuşlardır. Artık günlük buluşmalarındaki konuşmalarının sonucu bir dergi çıkarmaları düşüncesinde birleşir. Karakoç'la yeniden görüşürler, dergi çıkarmama düşüncesindeki kesinliğini fark edince aralarında önce bir dergi ismi etrafında mülahazalarda bulunurlar. Derginin ismi "Edebiyat" olacaktır.⁴⁹ Dergi çıkarmakta amaç birliği edinirler. Pakdil "Amacımız yerli düşünceye, ona ait değer yargılarına bağlı kalmak, böylece yerli düşüncenin temellerini oluşturan kaynaklara yönelerek özgün eserler koymaktır. Bunları amaç edinen bizler, yazdıklarımızla birbirimizi tamamlayacağız." şeklinde ifade eder. Pakdil aynı amaç etrafında, kaynaşmış yola çıktıkları ifade etse de Karakoç ayrı bir derginin çıkarılmasına darılır, kırılır. Edebiyat'ı⁵⁰ çıkaran bu ekiple eskisi gibi yakınlık kurmaz. Onlardan sadece Özdenören'le iletişimini devam ettirse de eski

⁴⁷ A.e., s. 85.

⁴⁸ A.e., s. 86.

⁴⁹ A.e., s. 88.

⁵⁰ Alim Kahraman, "Edebiyat", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C. X, İstanbul, TDV Yayınları, 1994, s. 397-398.

samimiyetini göstermez.⁵¹ Edebiyat dergisi kadrosu Karakoç'un bu alınganlığına anlam veremez, arayı düzeltmek isteyen arkadaş grubunun girişimlerine de karşılık vermez.

Necip Fazıl yönetiminde çıkan Büyük Doğu, Sezai Karakoç yönetiminde çıkan Diriliş ve akabinde çıkarılan Edebiyat dergisi sadece düşünce ve sanat yaklaşımı bakımından değil yönetim olarak da öncekilerin devamıdır. Nuri Pakdil için Edebiyat dergisi, fikrî bir silah görülür, "Biz birbirimizin tamamlayıcılarıyız, birbirimizi bütünlüyoruz." düşüncesi bir süre sonra geri planda kalır ve diğer kurucularını da içten içe üzer hâle gelir. Edebiyat dergisi kullandığı dilden estetik anlayışına hatta sayfa tasarımına kadar farklılığını ortaya koymuş, Pakdil'in reklama olumsuz bakmasının neticesi olarak tasarlanmıştır. Bütün bunlar yapılırken derginin kararlarında öncelik Pakdil'dedir.⁵² 1969 yılı Şubat ayından 1984 yılı Aralık ayına kadar çıkmıştır, günümüzde Nuri Pakdil'e ait kabul edilmektedir.⁵³

1969 yılı Mayıs ayı son günlerinde Özdenören, annesi Ayşe hanımın isteği üzerine sözlenir.⁵⁴ Özdenören'in nişanı Ağustos ayında olur ve çalıştığı iş yeri DPT'den izin alamadığı için Maraş'taki nişanına katılamaz, böyle bir ortamda evlilik için gerekli hazırlıkları yapamadan, üstelik nişanlandığı kızı bile göremeden burs talebi onaylanınca yüksek lisans yapmak için Amerika'ya gider.⁵⁵ Yüksek lisansını hukuk bölümü mezunu olarak, idare hukuku veya kamu hukuku alanında yapmak istemektedir. Ancak New Mexico Üniversitesinden gelen uygun görüldüğüne dair yazıda, yüksek lisans alanı "kalkınma iktisadı" yazmaktadır.⁵⁶ Bu durumu Pakdil'e ve arkadaşlarına danışır, onların desteklemesiyle 1970'te Amerika'ya gider. Yüksek lisansına, görev yaptığı Devlet Planlama Teşkilatından izinli gitmiştir.⁵⁷ Yüksek lisans yaptığı alan yüksek matematik ve lisans düzeyinde iktisat bilgisi istemesine rağmen bu zorluğun üstesinden gelir ve bu durum danışmanının dikkatini çekecek başarı seviyesinde olur. Yoğun çalışma temposuna rağmen vaktinden kalanını Amerika'yı tanımak ve anlamakla değerlendirir. Tanımak amaçlı gezilerinde en çok

⁵¹ Eryarsoy, **Gül Yetiştiren Adam Rasim Özdenören "Hayatı-Sanatı-Eserleri"**, s. 89.

⁵² **A.e.**, s. 90.

⁵³ **A.e.**, s. 92.

⁵⁴ **A.e.**, s. 93.

⁵⁵ **A.e.**, s. 94.

⁵⁶ **A.e.**, s. 96.

⁵⁷ **A.e.**, s. 95.

yolunun düştüğü, uğradığı yerler kitapçılar olur.⁵⁸ Derslerinin yoğunluğu, ayrıca şehirleri ve hayatı keşif için yaptığı geziler sebebiyle yazılar yazamaz, yazıları yerine yapabildiği yazma faaliyeti mektuplarıdır. Bu mektuplaşmaları arkadaşlarına, kardeşine, anne babasına. Mektuplarında kişisel sıkıntılarında ya da başına gelenlerden değil gözlemlerinden bahseder. Bu ülkeyi “Amerika; servet, israf ve fuhuş kelimelerinin çevresinde özetlenebilir.” biçiminde tarif eder ve bunu Pakdil’e mektubunda anlatır.⁵⁹ 12 Mart 1971 tarihinde Türkiye’de, hükümete Türk Silahlı Kuvvetleri muhtıra vermiştir ve devamında kurulan yeni yönetim, yurt dışında bulunan memurları, öğrencileri ülkeye geri çağırılmaktadır.⁶⁰ O, yüksek lisans derslerindeki başarısına rağmen eğitimini bitirmeden 1971’in Eylül’ünde Türkiye’ye dönüş yapar. Dönüşünün hemen ardından gösterişli olmayan resmî bir nikâhla ve gelin getirmeden oluşan bir düğünle 28 Eylül 1971’de evlenir.⁶¹ Aynı kurumda çalışmasına devam eder. İş hayatı dışında, Edebiyat’taki çalışmaları ve yazar arkadaşları ile görüşmeleri sürmektedir. 1972’de Prof. Dr. Selim A. Sıddikî’ye ait İslam Devletinde Mali Yapı kitabını tercüme eder. Bu üçüncü tercüme çalışmasıdır. Aynı yıl ekim ayından 1973 yılına kadar sürecek askerlik görevini yerine getirir.⁶² Yedek subaylık eğitimi sebebiyle Bursa’da iken Nuri Pakdil öykülerini toplar, Çözülme adıyla yayımlanır, bu onun ikinci telif kitabıdır. Kitapta erdemlerinden uzaklaşmış insanın kendisiyle, toplumuyla yaşadığı çatışma sebebiyle karşı karşıya kaldığı bunalımların yakın ve uzak çevreye etkisi işlenmektedir. 1973 yılı Şubat ayında bir oğlu doğmuştur. Bu yılın Nisan ayında oğlu ve eşi ile askerliğinin kalan eğitim sonrası kısmını tamamlamak üzere Şırnak’a gider.⁶³ Burada bulunduğu sürede yazmaya yeniden başlar. İlk roman çalışmasını yapar. 1974 yılı Mart ayında askerliğini bitirir.⁶⁴ Vatanî görevinden sonra Devlet Planlama Teşkilatındaki görevine döner ve günlük mesaisinden sonra Edebiyat dergisinin bürosunda yazarlık faaliyetlerine devam eder. Bu yılın önemli bir diğer olayı üçüncü öyküsü Çok Sesli Bir Ölüm’ün, Edebiyat Dergisi Yayınları aracılığıyla basılmasıdır. Bunda insanın bilinçaltına, psikolojik sıkıntılara dikkat çekerken bunların temelindeki bireyin

⁵⁸ A.e., s. 97.

⁵⁹ A.e., s. 98.

⁶⁰ A.e., s. 100.

⁶¹ A.e., s. 101.

⁶² A.e., s. 104.

⁶³ A.e., s. 105.

⁶⁴ A.e., s. 106.

yetişme tarzından, mali yetersizliklerden kaynaklanan izlerden bahseder. Aynı yılın Haziran'ında ikinci çocuğu; kızı doğar.⁶⁵

1975 yılının ilkbaharının ortalarında Özdenören, Devlet Planlama Teşkilatındaki vazifesinden, Kültür Bakanlığı bakanlık müşavirliği görevi sebebiyle istifa eder.⁶⁶ Bu yıl Mart ayında kurulan hükümetin Kültür Bakanlığının yeni müsteşarını tebrik ziyareti sırasında herkesin yaptığı dışında davranarak bakanlığın ihtiyacı çalışmaları içeren bir dosya götürür. Yeni müsteşar bu dosyayı inceledikten sonra bunu en iyi onun yapabileceği düşüncesiyle müsteşar yardımcılığı görevini teklif eder. Arkadaşları ile istişare ettikten sonra bir de Fethi Gemuhluoğlu'nun görüşünü alır.⁶⁷ Müsteşar yardımcılıklarını kültür bakanı doldurduğu için Kültür Bakanlığında müşavir olarak göreve başlar. Bu yeni görevi, eski görevine göre makam ve ekonomik açıdan yeterli olmamasına rağmen danıştığı kişilerin fikirlerine değer vermesi sebebiyle kabul etmiştir. Bu yıl Cahit Zarifoğlu da askerliğini bitirmiş, Özdenören'in teklifiyle Ankara'ya yerleşmiştir. Aynı yıl kardeşi Alaeddin de çeşitli illerde öğretmenlik yapıp Ankara'ya gelmiş ve yerleşmiştir. Kardeşi Ankara Gazi Eğitim Enstitüsünde göreve başlar. Maraş'ta oluşmuş arkadaş grubundan Ankara'da olmayan sadece Erdem Beyazıt'tır.⁶⁸ Cahit Zarifoğlu bir süre farklı yerlerde çalıştıktan sonra TRT'de mütercim sekreter olarak göreve başlar.⁶⁹ Özdenören, Edebiyat dergisinde sanki ailesi ve kişisel hayatı yokmuş gibi gönüllü çalışmaya devam etmektedir ve onun daha iyi yönetilmesi için memurluktan ayrılmayı ve tüm zamanını buraya harcamayı bile düşünmektedir.⁷⁰

Büyük Doğu, Edebiyat, Diriliş içinden tecrübe kazanarak yetişen Özdenören ve arkadaşları, önceki dergiler gibi şahıs merkezli olmamak kaydıyla ve yazılarını toplumla paylaşmak düşüncesiyle yeni bir dergi Mâverâ'yı çıkarmaya başlamışlardır.⁷¹ 1976 yılı Aralık ayından itibaren Mâverâ'yı yayın hayatına başlatmış Büyük Doğu'nun eski yazarları⁷² Üstad ile kendi dergisinde siyasi

⁶⁵ A.e., s. 107.

⁶⁶ A.e., s. 108.

⁶⁷ A.e., s. 109.

⁶⁸ A.e., s. 110.

⁶⁹ A.e., s. 111.

⁷⁰ A.e., s. 112.

⁷¹ A.e., s. 127-128.

⁷² A.e., s. 165.

mülâhazalarda bulunmaması için görüşme yaparlar, Üstadın yanından olumlu bir sonuçla ayrılırlar. Büyük Doğu için Mâverâ yazarları yazılarını verirler.⁷³

Ankara'da yayın hayatına başlayan Mâverâ devamlılığını İstanbul'da 1990 yılı Ağustos ayındaki 164. sayısına kadar, kesintisiz; takipçisi olduğu önceki dergilerin aksine sürdürmüştür. Zihniyet ve yazar ekibi bakımından Büyük Doğu, Diriliş, Edebiyat dergilerinin izleyicisi olmuştur. Fakat dergicilik anlayışı bakımından, tek bir kişinin merkezinde ve etrafında diğer kişilerle ortak faaliyet biçiminde değil, daha baştan orkestra gibi hareket etmiştir.⁷⁴ Mâverâ da okul ve ekol olmak işlevini öncekiler gibi devam ettirmiş, yeni ve genç yazarları bu hayata katmıştır.⁷⁵ Mâverâ okulundan yetişmiş genç şair ve yazarlar, derginin temel ekibinden destek alarak, Yönelişler, Aylık Dergi, Yedi İklim gibi dergilerin doğuşuna zemin hazırlamışlardır. Mâverâ sadece edebiyatçılara yönelik olmak özelliğinin dışına taşmış, genele de hitap etmiş, konu kapsamı kucaklayıcı olmuş, ayrıca çıktığı dönemin eğilim ve yükümlülüklerine de sahip çıkmıştır.⁷⁶ Derginin kurucularından Nazif Gürdoğan "...Mâverâ bir kuşağın üniversitesi oldu. Bir nesil, sanatın değiştirici ve dönüştürücü gücünün bilincine Mâverâ dergisinin çevresinde oluşturulan düşünce ve eylem halkalarında vardı. Mâverâ, Soğuk Savaş döneminde yayımlanan bir dergiydi... Mâverâ 'yerel' ancak 'evrensel' bir kültür ve sanat dergisiydi... Mâverâ, İslâm dünyasının Türkiye'de yayımlanan dergisiydi..." şeklinde betimlemelerde bulunur.⁷⁷ Mâverâ, dergi olma sınırlarını aşmış, kurumsallaşmıştır. Derginin bir dergâh, bir okul gibi hareket etmesinde etkili kişilerden biri Bayazıt, bir diğer kişi de Zarifoğlu'dur. Dergideki kurucu kadro sadece yazarlıkla değil çorba ikramıyla da mekânlarını ziyarete gelenleri misafir etmişlerdir. Özdenören, dergide çalışan arkadaşların arasındaki bağın bu çorba vesilesiyle olduğuna inanmaktadır.⁷⁸

1977'de öykü kitabı Çarpılmışlar ve ilk deneme kitabı İki Dünya, Akabe Yayınları'ndan çıkar.⁷⁹ Yeni Devir gazetesinde "Notlar" adıyla köşe yazarlığı yapar. Bu yıl, Çok Sesli Bir Ölüm ve Çözülme adlı öyküleri TRT için Yücel Çakmaklı

⁷³ A.e., s. 117.

⁷⁴ A.e., s. 133.

⁷⁵ A.e., s. 135.

⁷⁶ A.e., s. 136.

⁷⁷ A.e., s. 137.

⁷⁸ A.e., s. 138.

⁷⁹ A.e., s. 139.

tarafından sinemaya uyarlanacak, ayrıca bu ikisinden ilk öyküsü, Uluslararası Prag TV Filmleri yarışmasında jüri özel ödülü alacaktır.⁸⁰ Bu yılın haziran ayında yapılan seçimlerin ertesinde Kültür ve Milli Eğitim Bakanlıkları birleştirilmiştir. Birleşme sonrası 1978 yılı Mayıs ayında bakanın, bakanlık çalışanlarına yönelik ifadeleri üzerine bakanlıktaki görevinden de memuriyetten de istifa eder, bu, arkadaşlarına dahi danışmadan aldığı ilk karardır.⁸¹ Memurluktan ayrılmasıyla geçimini Yeni Devir gazetesinden alacağı bedele bağlamıştır. Ancak verilen sözler tutulmamıştır, gazete ücretin verilebilmesi için başka yazıların da yazılmasını talep eder. Bunun üzerine gazetede, romanı; Gül Yetiştiren Adam'ı bölümler şeklinde yayımlar ve Seyyid Hüseyin Nasr'a ait "Batı İle Hesaplaşırken" başlıklı konferans yazılarını tercüme eder.⁸² 1978 yılı onun için anlamlı bir tarih, 1962'de hayatının tepe noktalarından; Sezai Karakoç'la tanışmasından sonra⁸³, şimdi de dikkate değer başka bir olay gerçekleşmiş; tasavvufu tanışmıştır.⁸⁴ Gül Yetiştiren Adam romanı 1978'de basılır. Romanında, Batılılaşmayla ortaya çıkan ya da ilerleyen süreçteki vaziyeti ve bunun genç nesle etkisini ele alır. Romanı kamuoyunda çok ilgi görür ve romanın ismi, ileriki zamanlarda yazara mahlas olacak şekilde kullanılmaya başlar.⁸⁵ Kadrosunda Özdenören'in de olduğu Yeni Devir gazetesinin diğer yazarları arasında Erdem Bayazıt, Cahit Zarifoğlu, Alaeddin Özdenören ve İsmet Özel de vardır. Onların varlığı, gazetenin tirajını ve saygınlığını artırmıştır.⁸⁶

Özdenören, 1980'de, başında Hasan Celal Güzel'in yönetici olduğu Devlet Planlama Teşkilatı'na geri dönmesi için bizzat onun tarafından davet alır.⁸⁷ Aynı tarihin Mayıs ayında göreve döndükten sonra takma adla Yeni Devir'de yazmaya devam eder. 1982 Mayıs'ında babasının vefatından ardından Özdenören'i üzüntüye sevk eden bir başka olay, Necip Fazıl Kısakürek'in 25 Mayıs 1983'te vefatıdır.⁸⁸ Mâverâ dergisi, üstadı unutturmamak düşüncesiyle Necip Fazıl'a Rahmet özel sayısı hazırlar. 1983'te öykü kitabı Denize Açılan Kapı yayımlanır ve kültürel buhranların, toplumsal dönüşümlerin ve ailelerin, bireylerin köyden kente doğru

⁸⁰ A.e., s. 142.

⁸¹ A.e., s. 143.

⁸² A.e., s. 144.

⁸³ A.e., s. 164.

⁸⁴ A.e., s. 145.

⁸⁵ A.e., s. 147.

⁸⁶ A.e., s. 148.

⁸⁷ A.e., s. 149.

⁸⁸ A.e., s. 150.

taşınmalarının, hareketlerinin devamında büyükşehirlerde yaşanan yalnızlığı, sıkışmışlığı aşmak için aranan huzuru dile getirir. Aynı eserde, içinde bulunduğu çevre ile çatışan ve ondan uzaklaşan bireyi huzura götürenin ve onaranın tasavvuf olacağı düşüncesini paylaşmıştır.⁸⁹ Türkiye Yazarlar Birliği, Özdenören'i Denize Açılan Kapı kitabı sebebiyle 1984'te Yılın Hikâyecisi ödülüne layık görür. 1985 yılı onun yazdıklarının karşılığını aldığı yıldır ve gazete, dergi olmak üzere çeşitli yazı organlarında kendi ya da müstear adıyla birikimlerini yıllarca durmadan paylaşmıştır. Nihayetinde şimdiye kadar yazdıklarını kitaplaştırmaya başlamıştır. İnsan Yayınları'nın özel ilgi ve gayretiyle onun gazete yazıları bir araya getirilip konularına göre tasnif edilir. Bu işin yazarca güvenilen kimseler aracılığıyla yapılması onu rahatlatır ve hoşnut eder.⁹⁰ Bu çalışmalar meyvesini verir ve iki kitabı çıkar. Bunlarda birisi çok fazla baskı yapan, onun en çok okunan ve dikkat çeken kitabı Müslümanca Düşünme Üzerine Denemeler'dir. Bir diğeri ise Yaşadığımız Günler'dir. 1986'da Özdenören'in yazmaktaki amacı, yazı/yazma sanatını icra etmedeki zihniyeti diyeceğimiz; yazarın da 'poetikası' olarak düşüncelerini ifade ettiği Ruhun Malzemeleri kitabı Risale Yayınları aracılığıyla basılır. 1987'da Yeniden İnanmak adlı kitabı yayımlanır.⁹¹ Aynı yılın Haziran ayı başlarında "Yedi Güzel Adam"dan birisi, şair Cahit Zarifoğlu 47 yaşında hayatını kaybeder. Lise 1'de başlayan bu bağın edebiyattan düşünce birliğine, oradan da dostluğa evrilerek ilerlemesi, dikkat çekici tarzda, arkadaşlığın ideal-model boyutu biçiminde gerçekleşmiştir.⁹²

Öykülerinde bir fotoğraf karesi gibi "an"a zihin projektörünü yöneltirken o an veya bir anlık küçük bir kesit ile toplumsal sıkışmışlığı, çözülmeyi okura tarih ve mekân vermeden, soyutlama yoluyla anlatmıştır. Öykülerinde gözlemleriyle elde ettiği ruhî/psikolojik çözümler yapmıştır.⁹³ Öykülerindeki cevapsızlığa denemeleriyle çözüm bulur, düğümlemişlik içindeki toplumun çözümlenmesini yapar. Bunu bilimsel bir araştırma ya da inceleme biçiminde de yapmaz. Denemeleriyle öykülerinde anlatamadıklarını, bilinci harekete geçiren düşünce tarzıyla cevaplar verir. Denemelerinde toplumda sorun olarak yaşanan çözümsüz, tıkanmış görülen şeylere, düşünülmeyen, benzeşmeyen yaklaşımı ve anlatış tarzıyla bir dönemin

⁸⁹ A.e., s. 152.

⁹⁰ A.e., s. 153.

⁹¹ A.e., s. 154.

⁹² A.e., s. 155.

⁹³ Tekin, "Özdenören, Rasim", s. 481.

gençliğinin yetişmesinde etkili olmuştur. Denemelerinde gençliğin günlük, aktüel olaylara bakarak sıkışmamasını dolayısıyla genel bir bakış açısı da vermek ister. Okuyucunun, onun denemeleri ile kazandığı genel perspektifi kullanarak ülkenin gündelik olaylarının gerisine, arka planına sezgiyle, ferasetle bakmasını istemektedir. Okuyucuların bu tarz eserlere yönelişini fark eden çeşitli yayınevleri de ona teklif götürerek kitaplarını basmışlardır. Yumurtayı Hangi Ucundan Kırmalı?, Kafa Karıştıran Kelimeler, Çapraz İlişkiler 1987’de peş peşe yayımlanan kitapları olmuştur. Kitapları çok sayıda, farklı yayınevlerince yayımlanmıştır. 1990’a gelindiğinde İz Yayıncılık, Özdenören’e tüm kitaplarının basımın tek yerden olması önerisini götürür.⁹⁴ Diğer yayınevlerinin rızasıyla İz Yayıncılık’la anlaşma yapar ve çıkan ilk kitabı Müslümanca Düşünme Üzerine Denemeler olur. Bu yılın ekim ayında A. Gaffar Taşkın takma adıyla haftada bir Zaman gazetesinde, Notlar ismiyle köşe yazısına başlar. Bu yıl Ağustos ayında Mâverâ son olarak; 164. sayıyı çıkarır. Zaten derginin İstanbul’a taşınması sonrasında yönetim ve işletmesinden ayrılan Bayazıt ve Özdenören’in dergiyle bağları sadece manevi bir destekten ibarettir.⁹⁵ Artık bir daha başka bir derginin yönetiminde görev almaz. 1988’de çıkan Red Yazıları kitabından, 1996’da basılan Yeni Dünya Düzeninin Sefaleti kitabına kadar bir çalışma yayımlamaz. 1990-1993 arasında öykü yayımlamaz. Ama 1993’te Yeni Dünya isimli aylık düşünce dergisinde yazmaya devam eder. 1990-1995 arasında köşe yazarlığını yaptığı Zaman gazetesinden ayrılarak, 1995 yılı 24 Ocak’ta Yeni Şafak’ta haftada iki gün yazmaya başlar. 1997’de sükün edercesine Ben ve Hayat ve Ölüm, İpin Ucu ve Acemi Yolcu isimli kitapları yayımlanır. Bu kitapların anlatış tarzı bakımından ortak yanları, anı ile deneme arası bir yerde konumlandırılabilmesidir. 1998’de Kent İlişkileri yayımlanır. Yazarlık hayatında dikkat çekici şey neredeyse on altı yıldır öykü yayımlamamasıdır. Son çıkan kitapları da artık deneme türündedir.⁹⁶ 1999 yılı Mart’ında deneme kitapları Yüzler, Köpekçe Düşünceler çıkar. Köpekçe Düşünceler edebiyata dair görüşlerini ifade ettiği kitaplardandır. Bu yıl, odağında tasavvufun ve konusunun doğuşunda Yusuf peygamberin olduğu Kuyu isimli uzun hikâyesini yayımlar. 2000’de arkadaşlarından Mehmet Akif İnan vefat eder.⁹⁷ Tasavvuf temalı yazılarını sürdürür. Konu olarak

⁹⁴ Eryarsoy, **Gül Yetiştiren Adam Rasim Özdenören “Hayatı-Sanatı-Eserleri”**, s. 156.

⁹⁵ **A.e.**, s. 157.

⁹⁶ **A.e.**, s. 158.

⁹⁷ **A.e.**, s. 159.

tasavvuf yoluna yeni girmiş dervişlerin üzerinden yaşadıkları iç çatışmayı, çevreleriyle kavgalarını anlattığı Ansızın Yola Çıkmak isimli öyküsünü yayımlar. Kadın bireylerinin gözünden evlilik, aşk konularını ele aldığı Hışirtı adlı öyküsünü çıkarır. 2002'de modern hayatın keşmekeşi içinde çıkmazlar yaşayan insanın hallerini ifade ettiği Toz adlı öyküsünü neşreder. 2002'de bu alanda yayımladığı üçüncü kitabı Yazı, İmge ve Gerçeklik'te yazı, yazın ve yazma üzerine düşüncelerinden süzdüklerini dile getirir.⁹⁸ 2003 yılı Şubat'ında eşiyile hac ibadetini yerine getirirler. Aşkın Diyalektiği yayımlanır. Hayatının başlangıcından itibaren kardeş ve arkadaş olmuş ikizi Alâeddin öte âleme irtihal eder. Zamanla ailesinden ve yakın arkadaşlarından kaybettiklerinin sayısı artar. Vefat ettikten sonra kardeşi hakkında yazdığı yazıda duygu ve düşüncelerini "Annem babam bize daima giyim-kuşam, davranış bakımından benzer muameleler yaptılar, birbirimize karşı bu yüzden kıskançlık doğmadı ve başkalarına karşı da kıskançlık duymadık. Başkalarını da elde ettikleri başarılarında hep destekledik ve sevinç duyduk. Onu, yılanmak üzere son gördüğümdeki o vakur halini kıskandım." şeklinde ifade eder.⁹⁹

Deneme kitabı Düşünsel Duruş'u 2004'te yayımlar, içerdiği konu bakımından en geniş eseridir. Bu eserinde İslam vahyinden doğan düşüncenin artık dünya hayatına odaklanmış ve din dışı bir dönüşüm yaşadığını, ilahiyat alanına ait bazı problemlerin araştırılması gerektiğini söyler.¹⁰⁰ Memuriyete 1967'de başladığı Devlet Planlama Teşkilatı'ndan 2005'te emekli olur ve resmî iş hayatına son verir. 2006'da Özdenören için yazarlığının 50. yılı kutlanır, Türk edebiyatında bıraktığı izler hatırlanır ve hatırlatılır. Bu 50. sanat yılı vesilesiyle Kitap Postası adlı dergi Nisan sayısını Özdenören'e ayırır.¹⁰¹ O, resmî iş hayatının bitiminde başladığı emekliliği boyunca her zamanki yaptığı okuma, yazma ve kültürel faaliyetlerini artırarak devam ettirmiştir. 2008'de arkadaşlarından, Yedi Güzel Adam'ın içinden biri, Erdem Bayazıt vefat eder. Aynı yıl Karaman Belediyesince yazara Türkçeyi Güzel ve Doğru Kullanan Edebiyatçı Ödülü verilir.¹⁰² 2009'da Siyasal İstiâreler yayımlanır. İmkânsız Öyküler 2010'de, Açık Mektuplar 2014'te, Uyumsuzlar 2015'te yayımlanır. 2015 yılı Şubat'ında yeniden dergiciliğe dönüş yapar, Hece'nin yayın yönetmenliğini kabul

⁹⁸ A.e., s. 160.

⁹⁹ A.e., s. 161.

¹⁰⁰ A.e., s. 162.

¹⁰¹ A.e., s. 163.

¹⁰² A.e., s. 166.

eder. Elli Yılın Öyküsü 2017’de yayımlanır. 2018 yılı içinde Edebiyat ve Hayat ve Hadislerin Işığında Hz. Muhammed yayımlanır. 2018’de Cumhurbaşkanlığı Kültür ve Sanat Politikaları Kurulu üyeliğine, 2019’da da Cumhurbaşkanlığı Yerel Yönetim Politikaları Kurulu üyeliğine atanır.¹⁰³

Yazın hayatına başlangıcında ve geliştirip ilerlemesinde dergicilik önemli yer tutmuştur; Diriliş (1960), “çıkmasına katkıda bulunduğu”, Edebiyat (1969) ve Mâverâ (1976) çıkışında hazır olduğu ve Hece’yi (1997) de 218. sayısından başlayarak yönetmiştir.¹⁰⁴ Öykücü kimliğiyle öne çıksa da deneme yazarlığında da ustalığını kabul ettirmiştir. Bu iki yazın alanının dışında sanat, öykü, eleştiri ve şiir üzerine de tefekkürde bulunmuş, düşüncelerini kaleme almıştır. Deneme yazılarında, deneme tarzının gereği, düşünceleri harekete geçirmeyi amaçlamış, idraklere hitap etmiş ama sonucu vermemiş, ikna için kullandığı kavramları ve teorik bilgiyi örneklerle desteklemiştir.¹⁰⁵ Kendi ifadesiyle “bir derdi olduğu için” yazmıştır ve ülkeye ait bir edebiyat için uğraşmış, bunun mücadelesini vefatına kadar sürdürmüştür.¹⁰⁶ 82 yıllık (1940-2022) hayatının çok uzun bölümü fikir ve yazıdan oluşmuştur. Hayatı sanat, edebiyat, düşünce, toplum ve bunların Müslümanlardaki karşılığı üzerine zihnini yormakla geçmiştir. Deneme türündeki eserleri, zihnindekilerin yansıması olarak vücut bulmuş ve yazıya geçirilmiş, zihninde teorisini yaptığı şeylerin uygulaması olmuştur. Ruhun Malzemeleri, Yazı, İmge ve Gerçeklik, Köpekçe Düşünceler isimli üç deneme eseri edebiyat eleştirisi üzerinedir. Düşünsel Duruş isimli denemesi de fikrî boyutta bir sorun olarak, edebiyatı konu edinir.¹⁰⁷

Özdenören’in eserleri, edebi tür bakımından dört başlıkta toplanmaktadır:

Öykü:

Hastalar ve Işıklar (1967),

Çözülme (1973),

Çok Sesli Bir Ölüm (1974),

¹⁰³ A.e., s. 167.

¹⁰⁴ Yusuf Turan Günaydın, “Dergiciliğin *Mavera’sı*: Rasim Özdenören Ve Katkıda Bulunduğu Dergiler”, **Türk Dili**, No:850, Ekim 2022 s. 156

¹⁰⁵ Eryarsoy, **Gül Yetiştiren Adam Rasim Özdenören “Hayatı-Sanatı-Eserleri”**, s. 171.

¹⁰⁶ A.e., s. 172.

¹⁰⁷ Mehmet Özger, “Müslüman Bir Sanatçı Olarak Rasim Özdenören’in Eleştiri Anlayışı”, **İslam Düşüncesinde Eleştiri Kültürü ve Tahammül Ahlâkı**, C. II, Aralık 2019, s. 407.

Çarpılmışlar (1977),
Denize Açılan Kapı (1983),
Kuyu (1999),
Hışırta (2000),
Ansızın Yola Çıkmak (2000),
Toz (2002),
İmkânsız Öyküler (2010),
Uyumsuzlar (2015),
Elli Yılın Öyküsü (2017, toplu Öyküler),
İlk Öyküler (2022),
Kör Pencerele (2022).

Roman:

Gül Yetiştiren Adam (1979).

Deneme:

İki Dünya (1977),
Müslümanca Düşünme Üzerine Denemeler (1985),
Yaşadığımız Günler (1985),
Ruhun Malzemeleri (1986),
Yeniden İnanmak (1987),
Çapraz İlişkiler (1987),
Kafa Karıştıran Kelimeler (1987),
Yumurtayı Hangi Ucundan Kırmalı (1987),
Müslümanca Yaşamak (1988),
Red Yazıları (1988),
Yeni Dünya Düzeninin Sefaleti (1996),
Ben ve Hayat ve Ölüm (1997),

İpin Ucu (1997),
Acemi Yolcu (1997),
Kent İlişkileri (1998),
Yüzler (1999),
Köpekçe Düşünceler (1999),
Eşikte Duran İnsan (2000),
Yazı İmge ve Gerçeklik (2002),
Aşkın Diyalektiği (2002),
Düşünsel Duruş (2004),
Siyasal İstiareler (2009),
Açık Mektuplar (2014, okurlara yazılmış açık eleştiri mektupları),
Edebiyat ve Hayat (2012, deneme seçkisi),
Hadislerin Işığında Hz. Peygamber (2018).

Çeviri:

Hayvan Çiftliği - George Orwell (1964),
İslâm'da Devlet Nizamı - Ebü'l-A' lâ Mevdûdi (1967),
İslâm Devleti'nde Mali Yapı - S. A. Sıddıkî (1972).

1.2. Yetişen ve Yetiştiren Çevre

1.2.1. Yedi Güzel Adam ve Çevresindekiler

Özdenören yazarlığını, toplumunun içinde, sohbet ortamlarında, kahvehanelerde gözlemleriyle yapmıştır. Edebiyat ve sosyal çevresi iç içedir, bu iki çevredeki arkadaşlıkları zamanla dostluğa ilerlemiştir. Aynı çevre onları birlikte yetiştirmiştir.¹⁰⁸ “Yedi Güzel Adam”; Zarifoğlu'nun şiir kitabının (1973) ve şiirinin ismi, ayrıca bir kavramsallaştırmadır. Lisede iken tanıştığı, Hamle dergisi sebebiyle

¹⁰⁸ A.e., s. 239.

ilişkileri dostluğa dönüşen isimlerin kast edildiği ve şiirde Zarifoğlu dışındaki altı arkadaşının sembolik biçimde tasvir edildiği düşünülmektedir.¹⁰⁹

Alâeddin Özdenören

Yazarın ikizi ve dünyaya ilk gelen kardeşidir.¹¹⁰ Liseyi bitirince Rasim Özdenören Maraş'tan Eyüp'e gelmiş, baba ocağında ikamet etmeye başlamıştır. Evin çevresinde berber dışında tanıdığı yoktur. Alâeddin lisedeki sene kaybı sebebiyle daha sonra Eyüp'e gelir ve evin civarındaki manav, kasap, memur ve amirine kadar herkesle iletişim kurmuştur, Rasim Özdenören de bu sebeple bilinir olmuştur.¹¹¹ Alâeddin, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümünü bitirmiştir. Liselerde ve Gazi Eğitim Enstitüsü'nde öğretmenlik yapmıştır.¹¹² Alâeddin Özdenören de edebiyatla uğraşmaya lisede başlamıştır. Hamle'yi çıkaranların arasındadır. İstiklal, Diriliş ve Edebiyat'ta yazmıştır.¹¹³ Mâverâ'nın kurucularından ve yazarlarındandır. Rasim Özdenören onun yazarlığını değerlendirirken şairliğinin Allah vergisi; vehbî bir yetenek, kendisinin yazarlığının çalışmayla elde edilmiş; kesbî olduğunu belirtir. Şiir ve deneme türünde fazla eseri olmayan Alaeddin Özdenören'in, vefatından (2003) sonra hatıra, değerlendirme, kurgu üzerine derlenmiş Açılı/yorum adlı denemesi vardır. Yazara göre, kardeşinin, küçük oğlunu trafik kazasında (1984) kaybetmesi nedeniyle hissettiği acı ve üzüntüsü onu yalnızlığa sevk etmiştir, içinde biriktirdiği keder, şiirlerinde lirizm biçiminde ortaya çıkmıştır.¹¹⁴ Şiir kitaplarından Yalnızlık Gide Gide (1996) Türkiye Yazarlar Birliği şiir ödülü almıştır. Denemelerinden bazıları; İnsan ve İslâm, Batılılaşma Üzerine, Devlet ve İnsan¹¹⁵

Erdem Bayazıt

Özdenören ile arkadaşlıkları lisenin (1955) aynı sınıfında başlamıştır. Zihni şiirle, şiir tutkusuyla ve sevgisiyle yüklü birisidir. Pakdil'in çıkardığı Hamle dergisinin

¹⁰⁹ Ferman Karaçam, "Zarifoğlu, Abdurrahman Cahit", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C. XLIV, İstanbul, TDV Yayınları, 2013, s. 135-137.

¹¹⁰ Eryarsoy, **Gül Yetiştiren Adam Rasim Özdenören "Hayatı-Sanatı-Eserleri"**, s. 240.

¹¹¹ **A.e.**, s. 241.

¹¹² Tekin, "Özdenören, Alâeddin", s. 481.

¹¹³ Eryarsoy, **Gül Yetiştiren Adam Rasim Özdenören "Hayatı-Sanatı-Eserleri"**, s. 242.

¹¹⁴ **A.e.**, s. 243.

¹¹⁵ Alim Kahraman, "Özdenören, Alaeddin", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C. XXXIV, İstanbul, TDV Yayınları, 2007, s. 126.

büyük etkisi ve payıyla aralarında ortak bir bağ kurup yıllarca sürdürmüşlerdir. Lisede oluşan bu arkadaş grubunu farklı kılan yön, tanışmalarının öncesinde ya da sonrasında edebiyata, sanata ilgilerinin diğer öğrencilere göre daha fazla olmasıdır ve hızla kaynaşmalarında etkili olmuştur. Edebiyat merkezli birliktelik, dayanışmanın güzel bir örneğini ortaya çıkarmış, okul yöneticilerinin, öğretmenlerinin isteksizliğine rağmen Hamle'nin yeniden çıkarılmasına sebep olmuştur.¹¹⁶ Bayazıt, liseyi bir yıl geç bitirir, Özdenören'in arkasından İstanbul'a gider, İstanbul Hukuk'a kaydolar, burada da arkadaşlıkları devam eder. Bayazıt'ın ekonomik sıkıntıları sebebiyle Ankara Hukuk'a geçişi arkadaşlığı kesintiye uğratacaktır. Burayı da bitiremeyip askere gider, dönüşünde Ankara DTCF Türk Dili ve Edebiyatı'nı bitirir. Özdenören'in Ankara'da, DPT'de göreve başlaması onları yeniden bir araya getirir. Akif İnan'ın da dâhil olmasıyla üç arkadaş Pakdil'in önderliğinde Edebiyat dergisinin kurucularından olurlar. Bayazıt, üniversiteden sonra Maraş Lisesi'ne edebiyat öğretmeni tayin edilir, sonrasında farklı devlet kurumlarında görevlerde bulunduktan sonra memurluktan ayrılır.¹¹⁷ O, 1987'de milletvekili seçilir. Yazarla şairin iletişim ve ilişkileri Bayazıt'ın 2008'deki vefatına kadar devam etmiştir.¹¹⁸

Cahit Zarifoğlu

Tam adı Abdurrahman Cahit Zarifoğlu'dur. Özdenören'in onunla ilk karşılaşması liseye başladıkları (1955) yıldır. Lisede Zarifoğlu içe kapanık, arkadaş çevresinden uzak duran birisidir. Lise bitirme sınavlarını başarıyla verip okuldan 1958'de ayrılan tek kişi Özdenören, bir yıl sonra liseyi bitiren Bayazıt, üç yıl geriden gelen ise Zarifoğlu olmuştur. O, İstanbul Üniversitesi Alman Dili ve Edebiyatı Bölümünü uzun süren bir öğrencilikle 1971'de bitirir. 1967 ve 1973'te Almanya'ya giden Zarifoğlu, Goethe Enstitüsünün dil kurslarına devam etmiş, bazı Avrupa şehirlerine gitmiştir. Öğrenciliğinin yanında İstanbul'da gazetelerde sekreterlik, çevirmenlik benzeri işlerle uğraşmıştır. İstanbul'da özel bir lisede Almanca öğretmenliği yapmıştır. Askerlik dönüşünde Ankara'da TRT'de çevirmen olarak

¹¹⁶ Eryarsoy, **Gül Yetiştiren Adam Rasim Özdenören "Hayatı-Sanatı-Eserleri"**, s. 244.

¹¹⁷ Alim Kahraman, "Bayazıt, Erdem", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C. EK-I, Ankara, TDV Yayınları, 2020, s. 168.

¹¹⁸ A.e., s. 246; Tekin, "Bayazıt, Erdem", **Edebiyatımızda İsimler ve Terimler**, s. 92.

çalışmıştır.¹¹⁹ Türkiye Yazarlar Birliği, onu 1984'te çocuk edebiyatı dalında ödüle layık görür. Özdenören'le lisede başlayan yakınlıkları derinleşerek Zarifoğlu'nun 1987'de dâr-ı bekâya irtihaline kadar 32 yıl, karşılıksız, gönüllü devam edecektir.¹²⁰

Mehmet Akif İnan

Yazar, Maraş Lisesi'nin son sınıfında iken Akif İnan nakille Urfa Lisesi'nden gelmiştir.¹²¹ İnan aruz vezninde güzel şiirler yazan birisidir. Aynı sınıfta olmamaları nedeniyle kısa, yüzeysel bir tanışıklık gerçekleşir. 1960 sonbaharında İnan İstanbul'a gider, kısa bir süre kalır, İnan ve Özdenören arasındaki iletişim, dostluk boyutunda gerçekleşir. İnan, arkadaş ortamlarında sıkça Ahmet Haşim'den ezberindeki şiirleri okur, alçakgönüllü karakteriyle de yapılan sohbetlerin havasını güçlendirir. İstanbul'da fikir değiştiren İnan, üniversite için Ankara'daki DTCF'nin edebiyat bölümünü geçer.¹²² Özdenören'in işi gereği Ankara'daki ikameti, yeniden İnan'la karşılaştırır. Fethi Gemuhluoğlu, Ersin Gürdoğan ve eski arkadaş çevresi İnan ile görüşürler. 1962'de başladığı üniversiteyi 1972'de bitirip Uşak'ta öğretmenlik yapar. İnan'ın yazarlık, şairlik haricinde sendikacılık ve dernekçilik yönü de vardır. 1958'de başlayan ilişki, İnan'ın 2000 yılındaki vefatına kadar 42 yıl sürmüştür.¹²³

Ali Kutlay

Özdenören'in arkasındaki sırada Bayazıt'ın yanında oturan Ali Kutlay hikâyeler yazmaktadır. Bayazıt'tan, onun hikâyeye yazdığını öğrenen Özdenören, o güne kadar kendisinin bu tür bir çalışma yapmadığını ama yazdığı kompozisyonların öğretmenlerce beğenildiğini belirtir. Desteklemek düşüncesiyle Kutlay'dan hikâyesini okumak istediğini söyler. O, Özdenören'in de hikâyeye yazması şartıyla verebileceğini ifade eder. Böylece hikâyelerini karşılıklı değişirler.¹²⁴ Eserlerini ve düşüncelerini paylaşarak birbirlerini şevklendirirler. Hikâyeye yazmadaki başarıları Kutlay'ın Varlık'a

¹¹⁹ Ferman Karaçam, "Zarifoğlu, Abdurrahman Cahit", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C. XLIV, İstanbul, TDV Yayınları, 2013, s. 136.

¹²⁰ Eryarsoy, **Gül Yetiştiren Adam Rasim Özdenören "Hayatı-Sanatı-Eserleri"**, s. 247; Tekin, "Zarifoğlu, Cahit", **Edebiyatımızda İsimler ve Terimler**, s. 656.

¹²¹ Eryarsoy, **Gül Yetiştiren Adam Rasim Özdenören "Hayatı-Sanatı-Eserleri"**, s. 247;

¹²² **A.e.**, s. 248.

¹²³ **A.e.**, s. 249; Alim Kahraman, "İnan, Mehmet Akif", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C. XXII, İstanbul, TDV Yayınları, 2000, s. 263; Tekin, "İnan, M. Akif" **Edebiyatımızda İsimler ve Terimler**, s. 303.

¹²⁴ Eryarsoy, **Gül Yetiştiren Adam Rasim Özdenören "Hayatı-Sanatı-Eserleri"**, s. 250.

gönderme önerisine sebep olur. İkisinin de hikâyeleri bu derginin Köyden Sesler bölümünde yayımlanır. O ve Kutlay, bir büyüklerine, yeni çıkaracağı Gençlik adlı gazetede günlük yazmak, röportaj yapmak ve sanat edebiyat sayfası için çalışmak düşüncelerini söyleyerek teklif götürürler. Bu gazetede çalışmaları ilerideki hayatları için tecrübe hanesine yazılmasına sebep olmuştur.¹²⁵ Hikâye yazmak sebebiyle kurulan ilişki; Özdenören'i tanınmış öykü yazarı yaparken Kutlay'ın Hukuk Fakültesi'ndeki ders kitabının anlatış tarzını beğenmesi, yazarlığı bırakmasına neden olur.¹²⁶

Hasan Seyithanoğlu

Özdenören'in "Hababam Sınıfı" gibi dediği sınıfta, lise 1'de birlikte okumuşlar ve Hamle'yi beraber çıkardıkları ekipte Seyithanoğlu da vardır. Yazarlığı sebebiyle değil de hoş sohbetiyle dikkat çeken Seyithanoğlu aynı zamanda Mâverâ'nın kurucularındandır. 1977 seçimlerinde Kahramanmaraş'tan milletvekili seçilmiştir.¹²⁷

Nazif Gürdoğan

Özdenören ve Pakdil'in de çalıştığı DPT'de Nazif Gürdoğan da çalışmıştır. Bu işyeri ortamı vesileyle tanışırlar. Pakdil'in öncüsü olduğu Edebiyat dergisinin çıkarıldığı günlerde Özdenören, Bayazıt, Pakdil, Fethi Gemuhluoğlu ile birlikte Gürdoğan da Türk Ocağı'ndaki sohbetlere katılanlardandır. Mâverâ'nın kuruluşundaki fedakârlığı ve ekonomik desteğiyle dikkat çekmiştir.¹²⁸

Remzi Matur

2004'te vefat eden Remzi Matur için Özdenören "O olmadan günlerim nasıl geçecek?" demiş ve yakınlığını böyle dile getirmiştir.¹²⁹ Yazarın onunla bağı edebiyata ilgisi ya da edebiyatçı kişiliği ile ilgili değildir, birlikte Ankara'yı gezmeleri, kitapçılara gitmeleri, daha da önemlisi Matur'un fedakârlığı ve vefasıyla ilgilidir.

¹²⁵ A.e., s. 251.

¹²⁶ A.e., s. 252.

¹²⁷ A.e.

¹²⁸ A.e., s. 253.

¹²⁹ A.e.

Yazara göre, onun ilginç yönü polisiye roman bibliyografisinde çok geniş bilgi varlığı ve bir de müzikolog olmasıdır.¹³⁰

1.2.2. Önden Gidenler

Özdenören'in hayatın içinde ve fikir hayatında yetişmesinde özgün karakterleriyle, fikirleriyle etkili olmuş kişilerdir, aynı biçimde onun çevresindeki arkadaşlarında da iz bırakmışlardır. Yazar kendisinden yaşça büyük bu insanlardan etkilenmiş ve dost olmuştur. Bu insanlar, sonraki nesillerde de etkilerini devam ettirmişlerdir, denilebilir.¹³¹

Necip Fazıl Kısakürek

Özdenören'in Necip Fazıl ile tanışması okul kitaplarındaki onun yazı ve şiirleri sebebiyle olur, Destan şiirini de ezberlemiştir. Özdenören'in Büyük Doğu dergisini bilinçli tanınması, 1958'de hukuk fakültesinde okurken Pakdil ile sohbetlerin ilham ve işaretiyle olmuştur. Derginin eski sayılarını; 1943 yılından başlayarak temin edip okumuştur. Karakoç ile Özdenören ve arkadaşlarının 1962'deki tanışmalarının sonrasında Karakoç'un onlara "Necip Fazıl'ın yanına gittiniz mi?" sorusu Üstad ile görüşme konusunda harekete geçirir. İlk karşılaşmalarının ertesi gününde Son Posta gazetesinde yazan Necip Fazıl'ın yazısını, Karakoç, Alaeddin Özdenören'e verir, isterse yazıyı okuyabileceğini söyler ve onu Kadıköy'e gönderir. Alaeddin Özdenören vapurda yazıyı okur, yazıda Özdenören kardeşlerle ilgili "Aradıkları güneş ceplerinde, ancak farkında değiller." denilmekte ve bu cümle onların zihinlerinde daima kalmıştır. Tanışma sonrasında Özdenörenler, Büyük Doğu dergisinde ve yayınevinde farklı görevlerde sorumluluk almışlardır. Derginin son 1978 yılı Mayıs ve Haziran ayı sayılarında Özdenören'in iki yazısı; "Propaganda Gücü" ve "Ambargo ve Ötesi" yayımlanmıştır. Ona göre aydın olmak için iki özelliğin varlığı "hesaplaşmak ve sorgulamak" zorunludur. Özdenören'e göre "Türkiye'deki ilk aydın Said Nursi'dir, ikincisi Necip Fazıl Kısakürek'tir." Bu isimlerin, görüşleri kabul

¹³⁰ A.e., s. 254.

¹³¹ A.e., s. 254.

edilsin ya da edilmesin sahip oldukları özellikleri sebebiyle aydın olduklarını belirtir. Necip Fazıl'ı çok beğendiği ve yararlandığı bir sanatçı gördüğünü belirtir.¹³²

Sezai Karakoç

Özdenören, Pakdil'in sürekli söylemesiyle 1962 kış bitiminde Sezai Karakoç ile tanışır ve bir derya ile karşılaştığını farkeder. Tanışma sonrası ilişki ve iletişim sürecinde; çevresinden duymadığı yorumları, zihnindeki çıkmazlara çözümleri onda görür. Özdenören ve Karakoç arasında ilişki ağabey-kardeş ilişkisinin ötesine mürid-mürid boyutunda seviyeye taşınmıştır. Özdenören'in ondan etkilenmesi "Karakoç'a rağmen artık yazılacak bir şey yoktur, bitmiştir." düşüncesine sevkeder. Karakoç'un, ondan 1965'te bir dergi için öykü istemesine kadar bu düşüncesini sürdürür ve kendisiyle tanıştığından beri öykü yazmadığını söyleyince Karakoç'ta teessürle "Fark etmeden kötülük yapmışız." diye cevap verir, yazması yönünde teşvik eder. Karakoç ile Özdenören arasındaki gönüldaşlığın, yoldaşlığın bir boyutu da mektuplaşma şeklinde gerçekleşir ve uzun bir süre devam eder. Bu mektuplarda sadece Karakoç'un bilmesini istediği özel şeyler yazmıştır. Karakoç'un isteğiyle sonra takas edilmiştir. Onun Karakoç'a saygı, sevgi ve ilgisine karşılık Karakoç da mektuplarından birinde "Rasim, senin şu ifaden için şairliğimi bağışlamaya razıyım" diyecek, Özdenören'in hislerinin başka bir tezahürünü ortaya koyacaktır. Özdenören, Karakoç'un edebiyat üzerine yazdığı eleştirilerin, görüşlerini genişlettiğini belirtir. Bayazıt, Özdenören'in 50. Sanat yılı programında Özdenören-Karakoç ikilisi hakkında "Karakoç'u Karakoç yapan biraz da Rasim'dir." der, Özdenören bu konuşmaya rağmen alçakgönüllülüğünü sürdürmüştür. O, Karakoç'u; her durumda sitayişle, takdirle anar, Türk edebiyatı için büyük bir yol açıcı ve iz bırakan sanatçı diye belirtir.¹³³

Nuri Pakdil

Özdenören, Nuri Pakdil'in ismini, 1955'te Maraş Lisesi'ne kayıt yaptırırken bir nüshası öğrencilere verilen Hamle dergisi vesileyle işitmeye başlar. Tanışması ise Kutlay ile hazırladıkları Gençlik gazetesinin edebiyat sayfasına yazı istemeleriyle

¹³² A.e., s. 254-257; M. Orhan Okay, "Kısakürek, Necip Fazıl", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C. XXV, Ankara, TDV Yayınları, 2022, s. 484-488; Tekin, "Kısakürek, Necip Fazıl", **Edebiyatımızda İsimler ve Terimler**, s. 338-339.

¹³³ Eryarsoy, **Gül Yetiştiren Adam Rasim Özdenören "Hayatı-Sanatı-Eserleri"**, s. 257-261; Tekin, "Karakoç, Sezai", **Edebiyatımızda İsimler ve Terimler**, s. 327.

gerçekleşir, Pakdil o günlerde tanınmış bir yazar olmasına rağmen nezaketinden bir yazısı ile onlara katkıda bulunur. Pakdil'in Maraş Lisesi'nde öğrenciyken tek başına çıkardığı Hamle'yi, sonradan "Yedi Güzel Adam" diye anılacak öğrenci grubu ancak el birliğiyle çıkarabilecektir. Pakdil ile derin iletişimi İstanbul Hukuk'a başladıktan sonra gerçekleşmiştir. Onun farklı tarzdaki denemeleri, fikirleri Özdenören'in yazarlık ve fikir hayatında yol gösterici, çığır açıcı etki bırakmıştır.¹³⁴

Fethi Gemuhluoğlu

Fethi Gemuhluoğlu siyaset ve fikir dünyasında etkili, hasbi bir dava ve aşk adamıdır. Genç kuşağın elinden tutmuş, yalnız bırakmamıştır. Özdenören onun yanında gerekmedikçe konuşmaz ve çok kıymet verdiği büyüklerdendir. İlk kez Pakdil'in şiirlerindeki ithaf bölümlerinde onun ismini görür. O, Gemuhluoğlu ile bir yazısı sayesinde tanışır, bu yazı, tanıtıcı ve referans olmuştur. Gemuhluoğlu, yazarın ihtiyaç duyduğu işlerinde hep yanında olmuştur. O, Gemuhluoğlu hakkında "Ankara'ya yerleştiğimizde Hacı Bayram Veli'nin kabrinin Ankara'da olduğunu öğreten, mutlaka onu ziyaret ederek işlerimize gitmemizi tavsiye eden ve burayı sevmemizin sebebi odur." der. Gemuhluoğlu, Mâverâ'yı çıkaranların, Pakdil ve bu arkadaş grubunu takip edenlerin bulunduğu sohbet ortamlarında bulunan, siyasetten tasavvufa farklı konularda fikri danışılan birisidir. Özdenören onun şair, yazar, düşünce ya da devlet adamı olmadığını bunların üstünde irfan sahibi bir bilge olduğunu belirtir.¹³⁵

¹³⁴ Eryarsoy, **Gül Yetiştiren Adam Rasim Özdenören "Hayatı-Sanatı-Eserleri"**, s. 261-263.

¹³⁵ **A.e.**, s. 263-265; Ferman Karaçam, "Gemuhluoğlu, İrfan Fethi", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C. XIV, İstanbul, TDV Yayınları, 1996, s. 16-17.

İKİNCİ BÖLÜM

RASİM ÖZDENÖREN'İN ESERLERİNDE DİN ANLAYIŞI

2.1. İslâm Anlayışı

Rasim Özdenören'in denemelerinde onun dikkatli, bir kavram ve konu kökeni araştırmacı olduğu fark edilebilir. Denemelerinde okur farkındalığına davet edilmekte, yaşananların kaynağına; bilinçaltına ya da arka planına inilmektedir. Yazar, daha önce gelip geçmiş, izler bırakmış, uygulamalarıyla vahiy kökenli, bıraktığı maddi-manevi mirası zihinlere hapsedilerek devamı ve yenisi üretilmemiş uygarlık üzerinden toplumumuzun bunalımları hakkında değerlendirmelerde bulunmaktadır. Bireyin eskide takılıp kalmadan, yenilenme düşüncesiyle sorular sormasını istemektedir. Okur için toplumun yukarıdan fotoğrafını çekmekte; onun resmî ya da gayri resmî yollardan ve yahut da zaman içerisinde kabullenilmiş konular, çıkmazlar, arayışlar, yönelişler hakkında, yakın çevresinden başlayarak sorular ve sorgulamalar yapmakta, yerli bir bakış açısı kazanmasını istemektedir. Bu yüzden o hikâyelerinde de denemelerinde de ortak şeyleri söylediğini, ancak bunu dikkatli bir okuyucunun sezebileceğini ifade eder.¹

Yazara göre İslâm'ın bölünmez-bütünsel bir din olup tamamı ile bölümleri arasında uyum vardır. İslâm Dini'ndeki parça-bütün ilişkisi, birbirini zorlayıcı biçimde gerekli kılar. İslâm Dini'nin ürettiği, işlevi sebebiyle var ettiği kurumlar da nazari ve pratik yönüyle bir diğerini gerektirecek şekilde tümleyici, ayrılamaz bütünlüğün yansıması olarak vücut bulurlar. Bu da onun özgünlüğünü, değerini ortaya çıkarır. İslâm'ı oluşturan her bir parça aynı zamanda içinde bütünü de taşır. Yani her bir parça, "her insan dünyanın bir yansımasıdır" sözündeki gibi İslâm'ın bütününe işaret eder. Bireyin kendisi de İslâm'ın herhangi bir bölümünü, yönünü tatbik etmeye başladı mı sadece o kısmı ile değil diğer cüzleri ile de uygulamaya girer. Bu kısmî, parçalı uygulama diğer bölümleriyle de hayatının tamamını kapsar hâle evrilir. Parçanın uygulanışı, sürdürülebilirliğini; bütünü tatbikinden almaktadır. İslâm Dini'nin uygulanması süreci "Ondan bir parça varsa tamamlayıcıları da vardır ve hayattadır ya da bütün varsa onu oluşturan parçalar da canlılığını sürdürüyordur."

¹ Rasim Özdenören, **İki Dünya**, 7. bs., İstanbul, İz Yayıncılık, 2022, s. 18.

cümlesiyle anlatılabilir. İslâm Dini'ni bütünüyle tatbik ederken bir bölümünden vaz geçmek ya da özensizlik göstermek aslında tamamını uygulamamaya eş değerdir. Bu yüzden İslâm Dini'nde, dışındaki sistemlerde olduğu gibi özel hayat(bireysel) ve kamuya yönelik(toplumsal) hayat ayrımı, farklılığı yoktur. Böyle bir ayrıma sahip sosyal-siyasal sistemdeki birey için bu, tutarsızlık içinde yaşamak anlamına gelir. Kamusal denilen ortamlarda uyduğu ahlakî ilkeleri özel diye ayırmasına gittiği yaşantısında uygulamadığını anlamına gelir. İslâm dışı uygulamalarda toplumu bir arada tutan kurumlar; iktisadî-hukukî-siyasî tamamlayıcı bütünlüğü ile İslâm Dini'nin çıktısı olan kurumlarda olduğu gibi biri diğerini gerektirecek şekilde değildir, parçacı ve parçalıdır. Sosyal kurumlar; doğduğu, bağlı olduğu toplumun tasarımı ve terkibi içinde anlamlı bir işlevi yerine getirir. Demokratik hukuk düzeninde mutlak biçimde birbirini gerektiren ekonomik bir uygulama, İslam Dini kurumlarında olduğu gibi bu sınırdan ve seviyede yoktur. Örneğin; toplum içerisinde örtünmesi gerektiğini düşünen biri, özel yaşamında bu gerekliliğe uymuyorsa çifte standart uyguluyordur, bunu ahlakî bir değer görmüyor demektir. İslâm Dini'nde örtünmenin hukuki bir yönü de vardır. Hür müslüman kadın için örtünme mecburidir. Bu zorunluluk, hür müslüman kadının tüm yaşam biçimini etkiler ve toplumdaki bütün kurumlar da buna göre tutum alırlar.²

Özdenören, İslam'daki kurumların birbiriyle bütünlüğü bağlamında onun dışından bir örnek vermekte; ekonomik sistem biçimi kapitalizmde tarifi icabı faiz bulunmaktadır. Kuramsal düzeyde faiz sınırı sıfır düzeyde tutulabilir. Faiz oranlarıyla toplumun refah düzeyi arasında Keynes'e göre ters orantılı bir ilişki vardır. Faiz oranları arttıkça maddi manevi zenginlik dağılımı azalır. Buna karşın İslâm faizi yasaklamıştır. Bu yüzden faizle birlikte İslâm toplumunda onun nasıl işleyeceği üzerine görüşler yersizdir.

Kur'an-ı Kerim'deki ayetler siyasî, hukuki, ticarî, ictimaî, ahlakî şeklinde sınıflandırılmamıştır. Ayetlerde insanın sorumlu tutulduğu hayat tarzı, sayılan kategorilerin hepsini içerir biçimdedir. Konu bakımından ahlakla ilgili kabul edilen bir ayet, hayatın bütün yönlerini kapsamaktadır. Ahlâk hakkındaki ayetin bir ucu hukuku bir ucu iktisadî içine alan üsluptadır.³ Batı kültüründe ilim ahlakı, iş ahlakı, siyasi ahlâk gibi ayrımlar vardır. İslâm toplumunda faizin yokluğu, kurban kesme ibadeti,

² A.e., s. 191-193.

³ A.e., s. 194.

namaz, oruç, zekât gibi ibadetlerin her biri hukuki, iktisadi, toplumsal sonuç verir. Bu yüzden Kur'an'daki hukuka ya da iktisada yönelik ayetlerin sayısının az olması önemli değildir, çünkü sadece ibadet kabul edilenlerin bile hukuk ve iktisada yönelik yansımaları vardır, yani İslâm Dini'nde biri hepsini, hepsi birbirini içeren bütünsellik mevcuttur. Hukuk, iktisat, toplum ve ibadetlere dair düzenlemelerin başvuru kaynağı Kur'an ve sünnettir. Bu referans kaynaklarında hüküm bulunmadığında İslâm'ın uygulamada olmasını istediği ahlâk ve yaşam ile ilgili ilkeler yol açıcı kabul edilir. Domuz eti yemeyen ya da içki içmeyen biri bunu sağlığı sebebiyle yapıyorsa seküler; dinin hükmü gereği uyguluyorsa referans noktası vahiydir. Burada eylemlerin farkını ayıran yer niyettir. Dış izlenimi itibarıyla dinin kararlarına uyumlu gibi duran eylem hakkında anlık ve kategorik "kabul ya da ret" hükmü vermek kolay değildir.⁴

Yazara göre; İslâm hâkim olduğu, referans kabul edildiği yerde ve zamanda düzenlemelerle ya da uygulamalarla varlığını, kalıcılığını devam ettirir. Bu uygulamalar, sekülerin hâkim olduğu bir durumda gerçekleştiriliyorsa muhteviyat da değişmiştir. İslâm Dini'nde birçok alanın yorumlamaya açık bırakılması, açık bırakılan alanın sekülere terkedilmesi demek değildir. Burada dikkat edilecek nokta, referans için temel alınan merkezin ne olduğudur. İnsanların yorumuna ya da insanların yetkisine bırakılmış alan dahi bu izni veren dinin kendisi sebebiyledir. Batı'nın siyasal uygulaması ile İslâm kıyas edildiğinde Avrupa kapitalizminin en alt zemindeki değer, Protestanlık'tır. Batı kültür yapısındaki özü ve çevreyi kapsayan her şey; din, siyaset, ahlâk, hukuk, felsefe ve bunlara ait kurumlar, birikimler etkileşerek bugünün Avrupa'sını oluşturmuştur. Batı'ya ait kurumlar ve onların deneyimleri müslüman toplumlara aktarıldığında uyumsuz, tutarsız yapıların çıkması bundandır.⁵

Avrupa kökenli "seküler, sekülerlik" kelimeleri dilimizde "dünyevî, dünyevîleşme" anlamında karşılık kullanılmaktadır. Dinler ve özellikle İslam, ahirete; ebedi yurt olarak işaret eder ve dikkat çekerler. Her dönemin sorunu olan "dünyevîleşme" kavramı, dünya ve ahiret dengesinin dünya lehine bozulduğu şeklinde anlaşılabilir. Bu denge, din lehine güçlenirse ruhbanlık ya da mistik yaklaşımlar çoğalmaktadır. Din ve dünya arasındaki ayrışma; birisinin diğeri lehine öne çıkması,

⁴ A.e., s. 195-197.

⁵ A.e., s. 197-198.

diğerinin geride kalmasıdır. Dünya ve ahiret dengesi yeryüzünde düzeni sağlar, din dünya dengesini tevhit eden yani ayrışmayı kaldıran, bir araya getiren din İslam'dır. Dengenin birisi lehine bozulması toplumsal arızalara, huzursuzluklara sebeptir.⁶

Özdenören şu tespitlerde bulunmaktadır. Bir kısım insanlarca İslam'ın ideoloji yani bir düşünce biçimi gibi algılandığı bugünlerde Müslüman nasıl, hangi ölçütlerle betimlenecek ve belirlenecek? Yeryüzünde Müslüman birey, büyük ölçüde gerçek yaşamdan, hayattan kovulmuş, uzak tutulmuş, nerede ise düşüncede var oldurulan bir canlı (hayali bir şey benzeri) haline dönüştürülmüştür.⁷

Batı'ya karşı nerdeyse son yüz elli yıldır maddi geri çekilmenin yansıması ile birlikte toplumdan da İslâm'ın çekilişi gözlemlenmektedir. Zamanın aydınları günün öne çıkan siyasi, toplumsal düşünce akımlarını İslâm'a bağlayarak açıklamaktadırlar. İslâm'ın bu akımlardaki bazı ilke ve değerleri benimsediğinden hareketle "İslâm sosyalizmi", "İslâm liberalizmi" gibi kalıplarla kalıbın ikinci kelimesini değil İslâm'ı açıklama yoluna gitmektedirler. Bu terkiplerden sezilen şey, kelime grubunu oluşturan ikinci kelimeleri İslâm toplumlarına mal etmek olduğu ortaya çıkar. Bu kelime gruplarında hangisinin zarf yani form hangisinin de mazruf yani mahiyet olduğu muğlaktır, örtülüdür. Burada netlik olmayışı bu kalıpları kuranların ve savunanların zihinlerinde de vardır.⁸ Aristo'nun dile getirdiğine göre; her cisim, madde ve formdan oluşur. Formun yani şeklin farklı olması, maddenin farklı olmasını gerektirmez. Balçıktan yapılmış bir kap için form; kap denilen şey neyse o şekildir. Şekiller farklı olsa da hepsi balçıktan yapılır. Bir şeyin muhtevasını/özünü ve formunu/kalıbını meydana getiren şeyler her zaman iç içedir.⁹ Özdenören, şu sonuca ulaşır. İslâm'ın formu da muhtevası da parçalanamaz. O bütün halinde ayırt edilebilir ve var olur. İslâm temel, aslî ilkeler verir; toplumun, devlet ve yönetim bakımından biçimlendirilmesi konusunda apaçık normlar içermemesi; bu İslâm formunun, biçiminin özüne yabancı, öteki fikriyatlarla veya idare biçimleriyle tasarlanabileceği demek değildir; uzlaşa kabul etmez.¹⁰ Komünist yönetimdeki faiz yasağının varlığı bizi İslâm'la komünizm eşitler bir duruma ya da eş anlamlı bir sonuca ulaştırmamalıdır. Bu vaziyet, diğer ideolojiler için de geçerlidir. Kıyaslamalar

⁶ Mustafa Tekin, **Din Sosyolojisi**, İstanbul, Rağbet Yayınları, 2016, s. 161-163.

⁷ Rasim Özdenören, **Köpekçe Düşünceler**, 7. bs., İstanbul, İz Yayıncılık, 2022, s. 75.

⁸ Özdenören, **İki Dünya**, s. 201.

⁹ **A.e.**, s. 202.

¹⁰ **A.e.**, s. 203.

sonucu ortaya çıkan benzerlik, yakınlık, uyumluluk kısmîdir, zatî değildir, dıştan görülendir. Kıyaslamalar genelde iyi maksatlarla yapılır, ancak bu yolla hedeflenen, umulan faydanın kökeninde kaygılar vardır. İslâm ve İslâm dışının kıyaslanmaları sonucunda ortaya çıkan uzlaşmalar, uzlaştırmalar; uzlaşılan ideolojinin getirilerinden faydalanma fırsatçılığına yaslanmaktadır. İslâm, benzetme ve dönüştürme yoluyla kendisi olmaktan çıkar, benzediği, dönüştüğü şeyin bizzat kendisi olur ya da melez, hibrid bir türe dönüşür. O da İslâm değildir. O özgün bir dindir. İslâm kendisi dışındaki tüm ideolojilerin üstündedir, Müslüman bireyin gereksinimlerine cevap verebilecek esnekliktedir.¹¹

Özdenören açıklamalarını kıyaslamalarla somutlaştırmaktadır. İslâm Dini kendiliğinden, kendini sınırlarına hapsetmiş bir din değildir. Sadece entelektüel, zihinsel, kurgusal bir din olmuş olsaydı tezahürü olmadığı için birilerini tedirgin etmeyecekti. Spekülatif bir din olsaydı dönüştürücü etkisi olmayacağı için edilgin bir din olarak kalacaktı. Hinduizm, Budizm gibi dinler ruhsal yaşama ve bedene hâkimiyet üzerinden tüm yönelişi, insana çevirirler. İslâm Dini'nde faiz yasağı, zekât oruç gibi ibadetler iç içe geçmiştir, toplumun tasarımını, malların tasarrufunu ve beden kontrolünü de kapsar. Batı kültürünün yetiştirdiği birey, dinini reddetmeden Hinduizm'i, Budizm'i benimseyip uygulayabilir. Bu mezcetmeye, "kokteyl toplum" da tepki vermez. Çünkü bireyin bakış açısı, düşüncesi kendisi üzerindedir, topluma değiştirici, dönüştürücü müdahale ya da bunu ima eden herhangi bir şey yoktur. Müslüman bireyin hayatındaki uygulamalar kendinde kalmaz, dış dünyaya müdahale ve mücadele biçiminde taşar. Bunun anlamı, Müslüman hayata dâhildir yani karışır; bu nefsinden çevreye doğru geçer. İslâm'ın hükümleri dünya içindir. Öte dünya hesaplaşma mekânıdır. Müslüman'ın yaşam biçimi, Batı kültürü tüketim modellerini ve hayat adetlerini dışlar. Müslüman, İslâm'ın gerekleri üzere yaşayınca kapitalizmin alışveriş ve harcama kalıplarını takip edemez. İslâm, israf etmemeyi ister, müsrifliğe karşı duruşla ortaya çıkan Müslüman hayat tarzı, Müslüman toplumlarını da tüketim üzerine kurulu ekonomiye ve savurganlığa karşıt tavırla oluşturur. Böyle oluşmuş Müslüman toplumlar, Batı endüstrisi ve sanayisi için kullanışlı bir malzeme değildir. Bu yüzden Batı dünyası İslâm toplumlarında ya dini denetim altında tutacak ya da

¹¹ A.e., s. 204-205.

onu manipüle edecek yöntemler ve yönetimler isterler.¹² Yazar adeta şöyle demektedir: İslam, Müslüman'ın kendisine ve çevresine karşı uyanık olmasını, dinin asli emirleri ile asli olmayan, sonradan ilave edilenlerin farkındalığı ile iyiye doğru kendisini değiştirmesini ve dönüştürmesini, hayata hâkim ilim, zihniyet, kültür alanlarındaki görüşleri dinin asılları üzere yeniden yorumlamasını ister. "İslâm, kendisi değişmeden, değişene anlam vermektedir. Böylece dünyayı Müslümanlar eliyle sürekli yaşanılabilir kılmaktadır."¹³ Bu da İslâm Dini'nin yaşanan bu dünya dini olduğunun işaretidir, belirteci; o zihinsel kanı, beğeni, kuruntu için değil, uygulanmak içindir. Öbür, öte dünya bu uygulamaların bedelini almak amacıyla vardır. İslâm'da ruhban sınıfının olmayışı değişimin, dönüşümün, yenilenmenin müslüman bireylerin sorumluluğunda olduğunu gösterir. İslâm'ın istediği özdeki ve dış dünyadaki değişim, yenilenme İslâm dışı dünyada, olumsuz ve tehdit olarak algılanır. İslâm, onu tatbik eden, farkındalık sahibi Müslüman sayısınca Müslümanın davranışlarına göre yaşamın içinde canlılık gösterecek ve davranış değişikliği meydana getirecektir. Müslüman, İslâm'ın gereklerine göre var oldukça İslâm'ın geleceğini genişletecek ya da sınırlayacaktır. İslâm'ın formunu Müslüman'da gören dış dünya, Müslüman'ın kişiliğindeki formu, sürekli gözlemlemektedir. Müslüman bireyin, gözlemlenen değil, gözleyen olarak kendisini nasıl gördüğü önemlidir.¹⁴

İslâm'ı sadece giyim kuşam gibi dıştan fark edilir şekil ve davranışlardan ibaret sananlar, yalnızca bu ülkede değildir, dünyanın her yerindeki diğer insanların da önyargısı, başat biçimde etkindir. Bu peşin hükümlülük, geçmişinde İslâm'ı yaşamış toplumlarda pekişmiştir, yerleşmiştir.¹⁵ "İslâm'ı hiç bilmeyenlere onu anlatmak kolaydır da, onu bildiğini sananlara anlatmak nerdeyse imkânsızdır."¹⁶

İslâm sebebiyle var, onun üretimi denilebilecek sosyal kurumlar, İslâm'ın dışında kalan toplumlara aktarılacak ve uygulanmak istenildiğinde İslâm toplumu için yerine getirdiği değer ve işlevi yerine getiremez. Zekât, İslâm Dini'nin oluşturduğu toplumda, belli koşulları taşıyan mallardan Müslümanlar'ın ödediği bir borç sorumluluğudur. Bu zekât hükmün, mükellefiyet icra edebilmesi için İslâm kurumlarının yürürlükte olduğu yerler olması gerekir. İslâm'ın hükümlerinin

¹² A.e., s. 206-208.

¹³ Rasim Özdenören, **Düşünsel Duruş**, 9. bs., İstanbul, İz Yayıncılık, 2023, s. 103.

¹⁴ Özdenören, **İki Dünya**, s. 219-220.

¹⁵ Rasim Özdenören, **Siyasal İstiareler**, 3. bs., İstanbul, İz Yayıncılık, 2015, s. 407.

¹⁶ A.e., s. 407.

yönetimce uygulanmadığı yerde, sorumluluğun mecburiyet olarak ifa edilmesi düşünülemez. Böyle bir yerde zekât sorumluluğunu yerine getirmeyen bireye yaptırım uygulanamaz. Bu hükmün tatbikinde yaptırım için yetkili merci yoktur, oluşmamıştır. İslâm dışı toplumlarda zekât hükmü; verilmesi, dağıtılması gereken yerlerden sadece birine yönelik uygulanıyordur. Bu da zekâtın verilmesi gereken tüm yerleri kapsamadığı için sağlıklı bir toplumun ortaya çıkmasını sağlamaz. Zekâtın tüm işlevinin tam ortaya çıkması için faizin kesin bir biçimde uygulanmıyor olması gerekir. Çünkü Müslüman toplumda İslâm'ın varlığının göstergesi zekâtı vermeyi ve faizi almamayı icap ettirir.¹⁷ İslâm dışı toplumda zekâtın yerine getirilmesi onun sadece bir işlevine yöneliktir. Zekâtın bir ya da bir kaç fonksiyonuna özgü yarar, kullanışlılık ortaya çıksa da İslâm dışı toplumdaki faizin varlığı ile o fayda ve kullanışlılık kaybolur. Toplumdaki faizin varlığı, çarpma işlemindeki sıfır çarpanı gibi yanındaki değer etkisini yok eder. İcra edilen zekâtın içine dolaylı bir biçimde faizin bulaşıp bulaşmadığı bilinemez. Faizin getirilerinden korunamayan zekât, beklenen faydayı da ortaya çıkaramaz. Buna sebep ise yürürlükteki sistemin kaçınılmaz bir biçimde faiz ile zekâttan gelen parayı karıştırmaması, harmanlamasıdır. Günümüzde söylene gelen; İslâmî bir uygulamanın var olmaması ya da ona tesadüf edilmemesi düşüncesi İslâm'a ait bir zayıflık değildir.¹⁸ İslâm düzeni, kendine ait uygulamalarda yabancı bir ögenin varlığını kabul etmez, onun uygulamaları varsa diğerleri yoktur, olmamalıdır ya da diğerleri varsa İslâmî düzen yoktur. Anayasasında hukuktan iktisada sosyal yapıya kadar İslâm'a atıf olsa bile İslâm dışı kurumlara ses çıkarmayan, görmezden gelen ve bunları normalleştiren bir ülkede İslâmî uygulama yok demektir. İslâm'ın varlığı ya da yokluğu hakkında oran vererek belirtmek aslında İslâm'ın yokluğu demektir.¹⁹ Özdenören İslâm'a kendisini ait hisseden birisinin bakış açısıyla sorunları görmekte ve bunu kendisi gibi düşünenlerden istemektedir: Böyle bir toplumdaki düzensizliğin ve karmaşıklığın sonucunu İslâm'a bağlamak veya İslâm'ı, oluşturmadığı çıktının sorumlusu görmek, İslâm'ı anlamamak demektir. Paralel biçimde kapitalist, sosyalist yapılar devam ederken çeşitli sosyal kurumlardaki duraklamalar ve kesintiler sebebiyle İslâm'a başvurulması İslâm'ın varlığını göstermediği gibi onun varoluş mantığına da aykırıdır. İslâm'ın yürürlükte

¹⁷ Rasim Özdenören, **Müslümanca Düşünme Üzerine Denemeler**, 36. bs., İstanbul, İz Yayıncılık, 2021, s. 40.

¹⁸ **A.e.**, s. 41.

¹⁹ **A.e.**, s. 39.

olmadığı bir vasatta İslâmî finansa dair çözümler hakkında konuşmak, düşünmek zihindeki sisleri gidermez, artırır. Bu bilinci kapatan tavır, müsteşrik bakış açısının tezahürüdür. Bu dumanlı, sisli zeminden kurtulmanın yolu, İslâm'ı sadece kendi ilkeleri bağlamında tefekkür etmekle mümkündür. Müsteşrik gözüyle yorumlamalar²⁰ bizi sanal sorunlarla meşgul etmektedir. İslâm'ın uygulanması durumunda, var olmayacak sorunlar İslâm toplumunda olmuşçasına düşünerek araştırmaya gidilmektedir. Bu çözülmesi gereken meselenin etrafında dolaşmak demektir. Kapitalist işlemler;²¹ faiz uygulamaları, tüketim ekonomisi ve israfın varlığı, reklâm yoluyla ürün talebinin çoğaltılması süreçleri İslâm toplumuna ait olmayan sorunlardır.²² Müsteşrik zihniyetin ürettiği, İslâmî düzenin varlığında olmayacak, varsayım dayalı sorunlara karşı Müslümanların bilinçli uyanıklık içinde olmaları gerekir.²³ Bu sebeple kendisini "Müslüman" tanımlayan birey İslâm'ı yeniden, ona ait terimlerle öğrenmelidir. Batı'ya ait kavrayışın Müslüman zihinlere bulaştırdığı bakış açısıyla İslâm'ı anlamak kolay değildir. İlk Müslümanların İslâm'la karşılaştığındaki bakış açısıyla, onların İslâm yolunda ilerleme gidişatlarını takip ederek; kalıp ve önyargıları, cehalet dönemimize ait davranışları da bırakarak; yeni Müslüman olmak üzere yola çıkmış kişinin başlangıç noktasından yola çıkılmalıdır.²⁴

Yazar anlayıştaki bozulmayı kelimelerle kastedilen içeriklere bağlamaktadır. Konuşulan dile yerleşmiş ifadeler, tanımlamalar, kavramlar İslâmî değerlere göre düşünülmediğinin işaretidir. Bunun izlerini görmek için hemen yakın çevrede kullanılan dile bakmak yeterlidir. Konuşmadaki "din adamı, dinî ibadetlerimiz, dinî günler" gibi kalıp ifadeler, Hıristiyan Batı kültüründen aktarılmış ifadelerdir. Dinî olmayan ibadet biçimi varmış gibi ya da İslâm Dini'nde davranışların bir kısmı ibadet cinsinden bir kısmı da ibadetin dışındaymış gibi söylemlerle yanlış izlenim uyandırılmaktadır. İslâm Dini'nde Müslümanın bütün davranışları ibadet değerindedir ve hükmündedir. Konuşmalarda din kelimesi ile kurulan terkipler, bu kalpları kullanan mantığın arka planındaki zihniyeti gösterir niteliktedir. Bu tarz kalıp ifadeler; yaşanan, pratiğe aktarılan kapitalizmden, sosyalizmden etkilenmek

²⁰ A.e., s. 42.

²¹ A.e., s. 43.

²² A.e., s. 44.

²³ A.e., s. 45.

²⁴ A.e., s. 26.

sonucunda zihindeki İslâm ile birlikte²⁵ paralel yapıda var olmalarının düşünceye tesiridir, parçalanmış fikriyatın zihne yansımasıdır. İslâm sadece hayatta değil zihinde de varken tam haliyle var olmalıdır. Zihinde kısmen var olan İslâm'ın ya da yine zihinde paralel yapılar şeklinde farklı sistemlerle İslâm'ın var olması İslâm hakkında parçalı düşünmeye sevk eder. Batı tarzı ile İslâmî tarz tefekkürde farklılıklar vardır. İslâmî tefekkür tarzında hayatın her alanındaki; ilmî, ailevî, siyasî gibi tüm uygulamalar, ilahî olana yöneliktir ve bunlar Allah'a yaklaştıran bir eylem olarak görülür. Batı zihniyeti, objektif olmak iddiasını ve telkinini yaydığı tüm alanlarda, özellikle bilimdeki uygulamalar; Allah'tan uzaklaştırıcı biçimde, din dışı alan varmış gibi sunulur. Bu kutsal olanın ihlal edildiği, profan bir zihniyeti yansıtır. İslâm ve Batı zihniyetini eylemlerinde farklı kılan, ayırt edici sebep, niyet ilkesidir. Bunun örneği, İslâm'a göre kâinat yaratılmıştır. Kendisi de yaratılmış insan, yaratılanların birbirine emanet olduğunun idrakiyle varlığa yaklaşır ya da kullanır, Seyyid Hüseyin Nasr'ın dile getirdiği gibi mahlûkatın yaratılmış ve bu yüzden emanet olduğu fikrinden uzak bir düşünce biçimi onu köleleştirip sömürmek ister. Zenginleşmesinin arkasında sömürgeleri olan, bu nedenle ilerleme kaydeden, çevresine ya da ona öykünen ülke halklarına gelişmiş diye takdim edilen Batı teknolojisi, yetenekleriyle dünyayı birçok kez imha edebilecek nükleer gücü sahiptir. Bu bağlamda Batı ve İslâmî ilim anlayışı farkı salt soyut, zihinsel düzeyde değil uygulama alanlarında da somut biçimde görülür.²⁶

Bugünlerde kendini "Müslüman" tanımlayıp bunu ifade edenler, çağın gözüyle ya da sokağın gözüyle İslâm'a bakmaktadırlar. Bilimsel denilerek öğretilen, ezberletilen çağdaş, kullanışlı, doğru yoldan uzaklaştırıcı verilere, değişmez doğrular gözüyle bakınca bu yüzyıla ait dinlerden bir din olarak "bilim" doğmakta ve gerçek dinle eşit seviyede bir dinî sisteme dönüşmüş olmaktadır. Son yüzyılın müslümanları bilim ile din farkını kaybetmişler, bu onların sapmış oldukları yollardan biridir. Bu fikriyatın aşılama çalıştığı zihniyet; temel olanın bilim olduğunu ve herşeyin bilimin kararı veya yargılamasına göre olması gerektiği düşüncesidir. Müslüman zamana ve mekâna İslâm'ın görüşüyle, bakış açısıyla bakan insandır, kendisine yöneltilen bakış açılarında da İslâm'ın gözüyle bakar. Ona yöneltilen ölçütler, değerlendirmeler İslâm'ı

²⁵ A.e., s. 59-60.

²⁶ A.e., s. 61-62.

övsün ya da küçümsesin Müslümana bir kıymet ifade etmez. Çünkü İslâm'ın ne dediği ve bu kıstasları nasıl tanımladığı temeldir.²⁷

Özdenören ilk ve sonraki müslümanlar hakkında beklentileri üzerinden farkı dile getirmekte, İslam'ın neye ihtiyacı olduğunu belirlemektedir: İlk Müslümanlar dünyevî bir yarar elde etmek için İslâm'a girmemiştir. Hz. Peygamber, zamanın ekonomik ve ticari sıkıntılarına karşı bu Müslümanlara dinin getirisi olacağına dair söz vermemiştir. Gelecekte Müslümanların sayısının artacağı ve bir birlik oluşturup devlet kuracaklarına dair buldukları yerden böyle bir izlenim ve fikir de verilmemiştir. İslâm'ın ilk müntesiplerine sadece kelime-i şehadet ulaştırılmıştır ve bu söz ile birlikte iman etme dışında bu dünyaya ait fayda umulan bir şey de verilmemiştir. Bu sözü kabul ederken dünyadan bir şey almanın sözünün verilmediği bilindiği halde sonsuz bir bağlılık ile uyum vardır. Bu günün Müslümanları zorluklar içeren; gözyaşı, yakınlarını kaybetme ve bu uğurda şehit olmak gibi tecrübenin bilgisine vakıf olsa da İslâm için mücadelenin sonucundaki kazanımlar üzerinden İslâm'a yaklaşmaktadırlar. İslâm'a teslim olmakla birlikte bir getirinin var olacağı düşüncesi, beklentisi ya da geçmiş Müslümanların meşakkat ve külfetleri yok sayılarak maddi ve toprak kazanımlarına bağlı, neredeyse materyalistçe bir algıyla yaklaşmaktadır. İslâm iktisadının diğer ekonomilere üstünlüğü ispat edilse bile insanlar Müslüman olmazlar, olmayacaklardır da. Şimdinin Müslümanı, ilk müntesiplerin farklı kaygı ve beklentileri olmadan, kirlenmemiş ihlas ile teslimiyetlerini ve yaşadıkları zorlukları göz önünde tutarak bu öncü nesle benzemeye çalışması gerekir.²⁸

İslâm'ın vahiyle ortaya çıktığı günlerde Müslümanlar, çirkefliğin de en zirvede olduğu bir ortamda en iyi Müslümanlar olarak varlıklarını sürdürmüşlerdir. Dönemin Müslümanını iyi kılan özellikler ile şimdinin kötü dünyasında Müslümanı, kötü Müslüman kılan özellikler aynıdır. Onları iyi kılan özellik, yaşadıklarının farkında, kötüye, kötülüğe karşı duruşlarıdır. Kötü diye tarif edilen, İslâm'ın hükümlerinin dışına yönlendiren, İslâm dışı olandır. Bu algılara dayalı; bana zarar verip vermediğine bakmaksızın bir kötü tarifi değil herkesçe kabul edilen bir kötüdür. Faiz ile fakirlik sebebiyle karşı karşıya gelmemiş ve ilişki kurmamışsam kötü dünyada iyi bir Müslüman değilimdir. Namaz kılınmasına izin verilen bir yerde yaşamak, iyi bir

²⁷ A.e., s. 66.

²⁸ A.e., s. 81-83.

dünyada yaşandığı anlamına gelmez. Sadece namaz kılınmasına izin verilmesi sebebiyle toplumda İslâm'ın etkin kılınması için bir çabam yoksa iyi bir Müslüman değildir. Kötü dünyada iyi müslüman kalmanın yolu, kötülöklere rağmen ibadetleri yapmak, İslâm'ın haram kıldıklarından kaçınmak ve bunlarla birlikte iyi Müslüman'ı iyi kılan temel özellik ise kötülüğü ortadan kaldırmanın yollarını aramaktır. İyi Müslümanlar'a rağmen dünyanın iyi olmamasının ya da iyi dünyanın olmamasının sebebi çabasız, gayretsiz, mücadelesiz İslâm'ın müntesipleridir.²⁹

Yazar, İslam'ı ve meydana getirdiği toplumu da bize somutlaştırmaktadır: "İslâm'da, hukuk, sosyal yapının temelini oluşturur. O kadar ki, ilkin hukuk vardır, var olan o hukuka göre, diğer sosyal kurumlar oluşur."³⁰ İslâm toplumlarının oluşumları başlangıçtan itibaren hukuki süreçler üzerinde ilerler. Temel hukuk kuralları İslâm toplumlarında zamanla değil öncelik olarak, baştan beri var olması onu dışındaki toplumlardan ayırır. Diğer toplumlarda hukuk kuralları ve hukuk kurumları tekâmül yoluyla deneysel ortaya çıkar. Marx'a göre hukuk kuralları ve kurumları üst yapıyı oluşturur ve hukuk kuralları onu ortaya koyan hâkim sınıfın ayrıcalıklılığını sürekli kılan, himaye edip destekleyen vasıftadır. İslâm hukuku egemen sınıftan önce, toplum kurulurken vardır. İslâm hukuku kuralları, ister uygulayıcı konumda olsun isterse sorun yaşarken olsun onunla karşı karşıya gelen insanın tecrübesinden önce apriori olarak vardır, evrimsel orta çıkmış değillerdir. Vahiyle konulan hukuk, tekâmülünü tamamlamış bir halde en mükemmel haliyle vardır ve mükellefinden itaat bekler. İslâm hukukunun uygulayıcısı ilk müntesipler, toplumun egemen sınıfı olmayıp bizzat o toplumun mazlumuydular. Bu hukuk egemen sınıf oluşturmaz. Egemenlerin ayrı ve ayrıcalıklı sınıf olduğu ya da hukuk oluşturduğu bir toplumda İslâm hukuku uygulanmıyor ya da yürürlükten kaldırılmış demektir. İslâm toplumu açısından hukuk, Marx'taki gibi üst yapı kurumu değil bizzat toplumun işleyişine etki eden bütün kurumların en derinindeki alt yapı kurumudur. Bu, İslâm hukukunun, bütün kurumları belirlediğinin, oluşturduğunun ifadesidir.³¹ İsrail'de altmışlı yılların sonlarına kadar İslâm hukuku ilkeleri kodeksi; Mecelle uygulanmaya devam etmiştir. İslâm hukukunun bir kısmını içeren Mecelle'nin yürürlükte olması, İslâm hukukunun o ülkede uygulanıyor olduğu sonucunu doğurmaz. Böyle bir sonuca yani İslâm

²⁹ A.e., s. 83-85.

³⁰ A.e., s. 115.

³¹ A.e., s. 115-117.

hukukuna göre hareket edildiği neticesine varmak için infazı yapılan hükümlerin Allah'ın emri olduğu bilinciyle icra edilmesi gerekir. Yine İslâmî yönetimde yöneticinin yani halifenin seçim yoluyla göreve gelmesi ile demokrasideki seçim uygulaması üzerinden yapılacak mukayese demokrasinin İslâmî olduğu ya da İslâmî uygulamanın demokratik bir düzen olduğu çıkarımına ulaştırmamalıdır. Bunun benzeri bir başka örnek ise komünizmdeki ve İslâm'daki faiz yasağı benzerliğinden hareketle birinin diğerine eş değer olduğu sonucuna varılmaz. Verilen örneklerde kıyas yapılanları birbirinden ayıran temel ilke, Allah'ın rızası amacıyla yerine getirilip getirilmesidir. Allah'ın rızası amacı güdülmeyen, sırf sağlık nedeniyle tutulan oruç, oruç ibadeti değeri kazanmaz. Görünüşte İslâm'a özgü kabul edilecek bir davranış, İslâm dışı bir amaçla yerine getirilmesiyle İslâmî olmaz.³²

Günümüzde popüler-güncel kültürün de etkisiyle herkesçe beğenilip değer atfedilen kavramlar İslâmî içeriği kazınarak, boşaltılarak ancak kullananların işine geldikçe, "aynı kavramlar İslâm'da da var" denilerek Müslümanlar'a benimsettirilmeye çalışılmaktadır. Bunların en tehlikelileri; bilim, kardeşlik, eşitlik, hürriyet denilebilir, başkaları da eklenebilir. İslâmî muhteviyatının dışında bir anlamla aynı kavram, İslâm toplumlarının gündemine sokulmaktadır. Bu kavramlar İslâmî düzlemde İslâmî bir içerik taşır. Kardeşlikle kastedilen İslâm kardeşliğidir. Ancak Siyonizm'in müntesiplerinin önerdiği, İslâm âlemine sokuşturduğu kardeşlik mefhumu, onların Müslümanlar'ı sevmesine yönelik değil, Müslümanlar'ın İslâm'ı inkâr edenleri sevmesini ve onlar gibi davranmasını, yaşamasını zımnen içermektedir, bu haliyle de İslâmî düşüncenin dışladığı bir durumdur.³³

Yazar Müslüman için geleneğin ne olduğunun cevabını vermektedir. İslâm, kavramsal, düşünsel, içe dönük bir din değildir, bizzat uygulamalarıyla görülen, somut bir dindir. Bu dinin ilk müntesipleri teorik merak ve ilgileri ya da ekonomik fayda için de bu dine girmediler. Müslümanlar'ın, dinlerini yaşarken oluşturdukları uygulamalar bu dinin kültürünü oluşturmuştur. İslâm Dini'nin yaşamak sebebiyle ortaya çıkan kültürünü takip etmek, sürdürmek Batılı görüşün anladığı biçimiyle gelenekçilik değildir. Batılılar'ın gelenekçilik dediği şey, durumu devam ettirmektir. Gelenekçiliğin arka planında rahatını devam ettirmek vardır. Kişi, gelenekçi bakış açısı ve yaşamı bozulunca değişmek, yeni alışkanlıklara sahip olmak zorunda kalır.

³² A.e., s. 128-129.

³³ A.e., s. 130-131.

Batı'da gelenekçilik bu yüzden değersiz bir şeydir, yenilenmenin karşıtı bir mantığı vardır. İslâm'da Batılı anlamda gelenekçilik yoktur. Müslüman geleneklerin gözcüsü, nöbetçisi, muhafızı değildir, yani gelenekçi değildir. Müslümanın amacı, statüyü ve statükoyu dönüştürmektir. İslâm'da statüko ante; yani statüko öncesi ulaşılmak istenen hedef, yaşanmaya değer zaman Asr-ı Saadet görülür. Batı gelenekçiliği ulaşılan son durumu, korumayı amaç edinir. Bu yüzden statükocudur. Asr-ı Saadeti en yüksek hedef olarak arzulamak, ona değer vermek, o zamanın Müslümanları gibi yaşamak içsel bir dinamizm gerektirir. Bu duyarlılığı, Batı icadı burjuva asabiyeti ile yani toplumdaki konumunu, eğitiminden ve zenginliğinden alan bireyin savunusuyla kıyaslamamak gerekir. Batı'nın değer vermediği gelenekçilik, konforunun bozulacağı endişesini taşıyan insanın psikolojisidir. Müslüman, içinde yaşadığı zamandaki hayat biçimini İslâm dışı bulur, Müslümanca yaşamayı başaramamak tasasından dolayı kabul etmez. Bakışında ufukta gördüğü Asr-ı Saadet'tir. Müslüman kültüre bir gelenek gözüyle bakmaz. O kültürü Müslümanca yaşamının olduğu, somutlaştığı çevre sayar. Müslümanın kültürüne bağlılığının sebebi, miskince hatıralarının olduğu bir tahayyülden ibaret değildir. İslâm'ın istediği hayat ancak kendi kültürüyle ortaya çıkar. Müslüman geçmiş kültürünü önemser, gerekirse onu boşar, vazgeçer. Müslümanın temel amacı, geçmişin güzel günlerine dayanmak, onları anımsamak değildir, onun hayatının merkezinde Müslümanca yaşamak vardır. Müslümanca yaşamayı devamlı kılan kültür değerlidir yoksa atalarının bu kültürü yaşamasından dolayı kıymetli ve makbul değildir.³⁴

İslam hakkında dışarıdan yapılan tanımlamalara yazarın cevabı şöyledir: İslâm hakkında; onu tanımlamak ya da yönlendirmek için onun dışındaki dünyanın söylemiş olduğu insancıl, hoşgörülü, bilimci, çağdaş, akılcı gibi yakıştırmalarla İslâm'ın anlaşılma çabası tamamen yanlıştır. Bu tanımlamaları yapanların bu kavramlarla verdikleri anlamlarla İslâm'ın verdiği anlam kesişip örtüşmemektedir. İslâm ile diğer dünyanın bu kavramlar içi kullandığı içerik farklıdır. Bu fark bilinirse yanlış kullanımdan kaçınılabılır. Akılcılık (rasyonalizm) kavramı üzerinden bakıldığında görülecektir; bilgi nazariyesinde akılcılığa göre bilgiyi elde ettiği yer, kaynağı insan aklıdır. Çeşitli akılcılık tariflerine rağmen hepsinin ortak birleştiği yer, bilginin kaynağını akla göndermede bulunarak açıklaması dikkat çeker. Buradan

³⁴ A.e., s. 141-143.

İslâmî bilginin akılcı olmadığı (irrasyonel) gayri akli olduğu sonucuna varılamaz. Gayri akli insan, bilinçli hareketi olmayan, bilinçdışı etkilerle davranan, bilmeyi ve bilgiyi dışlayan demektir. İslâm'da, bilginin kaynağı vahiydir. İslâm akli, bilme gücünü kabul eder. Ancak o, felsefî bakışta görüldüğü gibi akılcı veya akıldışı taraftarı değildir. İslâm'a göre bilgi, insan aklından doğmadığı gibi onun ürünü de değildir veya insanda doğuştan var da değildir. Akıl, vahiyden gelen bilgiyi kabul ve idrak eder, ancak kabul ve idrak ettiği bilgi kendisinden değildir ya da kendi çalışmasının bir sonucu değildir. "İslâm'da akli aşan şeyler vardır, ancak aklın kabul edemeyeceği, akla ters şeyler onda yoktur." anlamındaki hadis, aklın konumunu ve işlevini belirtir.³⁵

Benzerlik ya da kıyas yolu ile İslam'a yaklaşanların durumunu da şöyle özetlemektedir: Dünyadaki düşüncelerinin üretildiği merkez konumundaki Batı'da kullanılan kavramlarla İslâm düşüncesinin kavramları paralellik arz edebilir. Ancak bu benzerlik kabuk gibi dışsaldır. Benzerlik yoluyla bu kavramların aynı kaynaktan çıktığını ya da aynı anlamı içerdiğini düşünmek doğru değildir. Bu yanı sıra Muhammed İkbal de düşmüştür. O, İslâm'daki "insan-ı kâmil" kavramıyla, 19. Yüzyılda Batı'da çıkmış evrim teorisinin son aşaması olarak görüldüğü "üstün insan" anlayışını denk görmesi böyle bir yanılgıdır. Bu düşünce tavrı Müslümanların zihninde de kök salmıştır. Özellikle aydın Müslümanlar, Batı'nın ürünü kavramlarına İslâm'dan bir karşılık bulmaya ve görünümdeki benzerlik üzerinden muhteviyatına bakmadan bu kavramaları eşit ya da denk görmeye eğilimleri dikkat çekicidir. Yine Batı'da "insan merkezilik" şeklindeki görüşe göre insan evrenin merkezindedir ve evrendeki bütün yaratılmışlar, insanın yararı içindir. Bu düşünce, İslâm'daki; her şey insan için, onun yararlanması için yaratılmıştır, görüşüne benzerlik göstermektedir. İslâm'daki bu anlayış, doğayı köle gibi kullanmak, sömürmek, tahrip etmek anlamına gelmez. Bunun sonucu İslâm düşüncesinde yaratılmış insan, onun gibi yaratılmış tabiatla uyum içinde var olurken Batı'da "insan merkezilik" düşüncesi "faydacılık" a evrilmiş, uygulama sahası tabiatla sonuna kadar tahribata sebep olmuştur ve günümüz teknolojisinin ortaya çıkışının arkasında da bu düşünce vardır.³⁶

İslam'ın bütüncü yapı, yapboz oyunundaki parçaların gerekliliği gibi bir ilişkiyi içerir. Bu bütünlük üzerine yazarın dedikleri, teoride, zihinde

³⁵ A.e., s. 143-144.

³⁶ A.e., s. 144-146.

sorunsuz görünse de hayat pratikleri açısından dönüştürücü bir sonuca ulaşmamaktadır. İslâm toplumunda Müslüman fertlerin uyguladıkları hükümler duruma ve zaman göre parçalandığı için toplumun yaralarına şifa olarak değil İslam'a ait olandan sıyrılmaya çalışan bir realite de yük olarak görülmektedir. İslam toplumlarında gelenek Batılı anlamda bir gelenek olarak kalmış statü ve statükoyu dönüştürememiştir. Müslümanlar kendi kavramlarına muhteviyatıyla birlikte hâkim olmadıkları için Batı yönlendirmesine tamamen açıktırlar ve verilen eğitimler bilinç düzeylerini artırmadığı gibi sorgulamayı Batı'ya değil kendi değerlerine yönelik yapmaktadırlar.

2.2. İslâm Fıkhı ve İbadetler

Özdenören'in denemelerinde en çok bilince davet ettiği yerler kavramlar olup kavramların başladığı ve bizi getirdiği yere dikkat çekmektedir. Bu ülkede en ciddi düşünsel sorunların başında kafa karışıklığı gelmektedir. Bunun temelinde kavram kargaşası bulunmaktadır. Kavram kargaşasının tarihi Tanzimat dönemine uzanmaktadır. Bu kargaşa aynı dönemde yayımlanan fermanla yani bizzat onun metninden kaynaklandığı iddia edilebilir. O zamanki ferman besmele ile başlar. Ama İslam hukukunun bir ilkesini yok saydığı farkında bile değildir. İlk karışıklık İslam adına İslam hukukunun temel esaslarından biri çiğnenerek ortaya çıkmaktadır. Müslim-gayrimüslim eşitliğinden söz eden hüküm, bu yok saymanın tam merkezinde yer almaktadır. Eşitlik ya da eşitsizlik sorunu İnsan Hakları Evrensel bildirgesine bakarak anlaşılabilir. Çünkü kafa karışıklığının diğer yüzü de burada ortaya çıkmaktadır. İslam hukuku, gayrimüslimleri Müslümanların mükellef tutulduğu bazı görevlerden muaf tutmuştur. Müslüman için bir görev, yapılması farz kabul edilen bazı davranışları gayrimüslimlere yüklemek yanlıştır, adil değildir. Zekât veya cihat gibi ibadetlerden gayrimüslimler muaftırlar. Çünkü bu işlemler birer ibadet olması sebebiyle ona inanmayan kişiye mükellefiyet getirmez. Tanzimat Fermanı, bu eşitliği ilan edince gayrimüslimlerin de askere alınması zorunluluğu belirlemiştir, buna öncelikle gayrimüslimler karşı gelip isyan etmişlerdir. Bu vaziyet halkın farklılıklarını unutarak anlamadan yukarıdan gönderilen yasanın sonucu ortaya çıkmıştır.³⁷

Yazar Müslümanın dini sebebiyle takip edeceği ilkelerle hayatında olması gereken iman, ibadet, ahlâk tutarlılığının gerekliliğini göstermektedir: İslam,

³⁷ Özdenören, **Siyasal İstiareler**, s. 279.

insanların yaşarken davranışlarını hangi kurallara göre yerine getireceklerini gösterir, bunun için hukukun temel kaynağı ikidir; Kur'an ve sünnettir. Ayrıca bu iki kaynaktan bulunmayan ama hayatın çeşitli sorunlarına cevap vermek için bu iki kaynaktan hareketle sonrakilerin içtihatlarıyla konulmuş hükümlere de İcma-ı Ümmet ve Kıyas-ı Fukaha denilir. Bu dört kaynak, İslam hukukunu yani "fıkhi" oluşturur. İslam'ın temel ilkeleri kabul edilen kelime-i şehadet, namaz, zekât, hac, şeriatça/fıkıhça belirtilen usullere göre yapılır.³⁸ İslam'ın ilkeleri şeriatın³⁹ belirlediği kaidelere göre uygulanır. İslam'ın ilkelerinin, belirlenen yöntemle göre zahirine uyarak yerine getirilmesi ile Müslüman hayatında uygulanıyor denilebilir. Müslüman, İslam'ın ilkeleri olarak belirlenen ibadetleri yerine getirmekle Müslümanca bir yaşantıya ulaşmış kabul edilebilir. Ancak bu ilkelerin hayata geçirilmesini sağlamak için onun uyması ve uygulaması gereken başka şartlar da vardır. İslam'ı imana ilişkin ilkelerinden kopartılarak anlaşılmaya çalışılması onun özünü yok etmektir. İslam'ın bizzat yaşanması gereken ilkeleri imana ilişkin ilkeler ile bütün halinde ele alındığında İslam'ın sınırlarının mahiyeti belirlenmiş olur. Namaz, oruç, zekât, hac ibadetlerinin gereği gibi uygulanmış olması imana ilişkin ilkelerin de onaylanması şartına bağlanmıştır. İmansız ibadet yersiz olduğu gibi ibadetsiz iman da anlamsız sayılır. İslam'da ibadetlerin insanları her türlü kötülükten koruyacağı ifade edilmektedir. İbadetlerini yapmasına rağmen kötülüklerden uzak durmayan birinin durumu anlaşılmalıdır. Sorumluluğu, kişiyi kötülükten sakındırmayan ibadetlerde görmek ya da kişinin ibadetlerin hakkını veremediğini iddia etmek gerekir.⁴⁰ İbadetlerin kötülükten alıkoyacağına dair hükmün kendisinde, tanımı gereği şüphe olmayacağına için, bu durumda sorumluluk kişinin fiilindedir. İbadetlerin hakkını vermek ve bunun yöntemi; ibadet, kişiyi kötülükten sakındırıp engelliyorsa hakkı yerine getirilmiş olur. İbadetlerin kişiye karşı hakkı onu kötülüklerden koruması ve engel olmasıdır. İbadet eden kişi böylece kötülüklerden kaçınmak sorumluluğunu üzerine almaktadır. İbadetin en son ulaşmak istediği hedef, kişiyi ibadetin gerektirdiği özelliklerle donatmaktır. İbadetin en yüksek hedefinin, kendisine kulluk yapılmasını emreden Allah'ın ahlakı ile ahlaklanmak olduğu belirtilmiştir. Allah Resulü (as) Allah'ın ahlakı ile ahlaklanmış bir kimsedir. Onun takipçisi ümmetine

³⁸ Rasim Özdenören, **Eşikte Duran İnsan**, 9. bs., İstanbul, İz Yayıncılık, 2022, s. 46.

³⁹ Talip Türkan, "Şeriat", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C. XXXVIII, İstanbul, TDV Yayınları, 2010, s. 574-577.

⁴⁰ Özdenören, **Eşikte Duran İnsan**, s. 47.

düşen de aynısıdır. Mümin, bizzat yüce Allah'ın isteği üzere onun ahlakıyla ahlaklanmalı ve sünnete uymak bakımından Allah'ın ahlakı ile ahlaklanmak sorumluluğuyla yükümlüdür. İbadet, kişinin Resulullah'ın ve onun sebebiyle Allah'ın ahlakı ile ahlaklanmasının sebep olur. Takva, kişiyi yalnızca farz ibadetlerin yapılması ile bırakmıyor,⁴¹ şeriatın emir ve yasaklarını en alt düzeyden daha fazlasını yapmaya, dahası başkasına ihtiyaç duymadan kendi kendine yapmaya sevk eder. İbadetlere aynı zamanda zikir de denir. Zikir, şeriata göre sadece ibadetlerden oluşmaz. Namaz, oruç gibi ibadetler, zikrin bir kısmını oluştururlar. Zikir bu ibadetlerden başka yollarla da gerçekleştirilebilir. Kişi, zikir sebebiyle Peygamberin (as) ve onun vasıtasıyla Allah'ın ahlakıyla ahlaklanma yolunda ilerler. Zikreden kişi sürekli Allah'ı ve Resulünü anarken onların belirlediği kuralları kendi hayatının karakteri haline getirir. Sürekli Peygamberi hatırlayan, onun yaptıklarını, sünnetini hayatında da uygulamaya başlar. Hayatında Allah resulünün sünnetini tatbik eden,⁴² bununla birlikte onun ahlakı ile de ahlaklanmış olur. Allah ve resulünün ahlakı ile ahlaklanmış birisi için onların rızasını takip etmekten başka bir amaç kalmaz. O kişi dua ve yalvarışında da sırf Allah'ın istediğini ister.⁴³

Yazar İslam dinini yaşarken karşılaşılan zorluklarda kişinin önceliklerini belirleyerek çözebileceğini ifade etmektedir. Müslüman birey, İslamiyet'ten doğmayan bir hukuk siteminde yaşarken o hukuk siteminin içeriğini tek tek bilmesi kolay değildir. Ancak hayatın akışı içerisinde yapılan işlemlerin ve süreçlerin çoğu hukuki yönü fark edilmeden uygulanır. Bu muamelelerden birinde, tıkanıklık sırasında hukukî tarafı fark edilir. İyi bir şoförlük için, aracı kullanma sırasında zorunlu olan yol trafik kurallarından, motorun yağ ihtiyacından, benzinin gerekliliğinden, araçtaki bazı küçük bozuklukları giderebilecek bilgiden haberdar olması yeterlidir. Aracın motorunun işleyişindeki teknik arızalar için nasıl uzmana başvuruluyorsa hayatın hukuki çıkmazlarında da adalet yetkililerine başvurulmaktadır. Bireyin genel eğitim sırasında iyi bir yurttaş olması için gerekli eğilimleri, duyguları, alışkanlıkları kazanması arzulanır. Birey toplumunun içinde yaşarken aldığı eğitimle birlikte davranışlarının hukuki sonuçlarını sezer ve buna göre davranır. Müslüman bireyin, İslam'a uygun yaşam tarzının olması için fıkıh

⁴¹ A.e., s. 48.

⁴² A.e., s. 49.

⁴³ A.e., s. 50.

âlimi olmasına gerek yoktur. Günlük hayatın ihtiyaçlarına yönelik yazılmış ilmihal kitapları bunlara cevap vermektedir. Bu tip kaynaklardan öğrenilenlerin hayata geçirilmesinin aslında hayati bir etkisi vardır. Şimdiki zamanın Müslümanlarında yaygın bir yanlışlık ve yatkinlik; ilmihal kitaplarındaki temel bilgiden yoksun olduğu halde fıkıhın üst düzey bilgileri ile ilgilenmesidir. Bu, bugünün Müslümanlarının küçük gördüğü şeylerdendir; günlük bir paragraf okuyarak ilmihal bilgisi edinmesi ve uygulaması yöntemiyle önce kendinde sonra toplumda bunun etkisi daha büyük olacaktır.⁴⁴

Rasim Özdenören Müslümanın dinini bütünlük içinde anlaması ve uygulaması gerektiğini, buna dinin temel kaynaklarının yol gösterici olacağını, medya diliyle sunulan kavramların cazibesine kapılmaması gerektiğini belirtmektedir. Ancak sosyal medyanın gücüne karşı koyabilmiş kendisi olabilmiş toplum ya da toplumların var olmadığını o da bilmektedir. Toplumlari kendisi kılan ne kadar değer varsa hücumu uğradığı bu son yüzyılda sürekli meşgul edilen insana gelecekte farkındalığı üzere kalmasında uygulanabilirliği somut yollar dile getirmesi gerekirdi. Geçmişe atıfla değil bugünün dünyası için uygulanabilir bir tasvire ihtiyaç vardır.

2.3. İslâm Kültürü ve Yabancı Kültürler

İslami mücadele ve şevk bireyden devlete mi devletten bireyi mi olacağı hakkında Özdenören şunları dile getirmektedir: Müslümanlar, kendi doğruları çerçevesinde yaşamadıkları ya da doğrularını gaye edinmedikleri sürece başkalarının hedeflerini amaç edineceklerdir. Müslümanca yaşamak, içselleştirmeye ilişkilidir. Müslümanca yaşamak, ihtilal ya da kadro hareketi olarak somutlaşmış olsa ancak yönetilenlerin, halkın İslam'ı yaşamakla alakası yoksa yöneticilerin İslam'ı yaşaması yeterli ve etkili değildir.⁴⁵ İslam'ı başka sistemlerle harmanlayıp uyumlu hâle getirip onun varlığından söz edemeyiz. İslam başka zihniyetlerle uzlaştırılmaz, sadece kendisi olarak var olabilir. İslam bireyden hareketle değişimi savunur. Müslüman bireylerin tek tek kendinden başlayarak oluşturduğu İslam toplumu oluşmadıkça iktidar değişikliği İslami bir sonuca

⁴⁴ Rasim Özdenören, **Müslümanca Yaşamak**, 22. bs., İstanbul, İz Yayıncılık, 2021, s. 124-125.

⁴⁵ **A.e.**, s. 122.

ulaşamaz. Bireyin nefsinde bizzat uygulayarak başladığı İşlam'ın emirlerini takip etme yönündeki değişim Müşlüman'ın varlığının ortaya çıkışıdır. Toplumsal temelden yoksun başlayan çalışmalar, hareketler başarıyla sonuçlanmış gibi görünse de süreklilik ve kalıcılık bakımından güçsüzdür ve geçici bir düş etkisi yaratır. Müşlümanlar, dışındaki dünyanın akıntısı doğrultusunda yürüyorsa bunun bizzat sorumlusu kendileridir.⁴⁶

İşlam'ın uygulanmadığı bir hukuk ortamında Müşlüman kalmak için ne yapılmalı nasıl davranmalı üzerine Özdenören yol gösterici olacak şekilde şunları söylemektedir: İşlamiyet'ten doğmayan bir hukuk siteminde yaşarken o hukuk siteminin içeriğini tek tek bilmesi kolay değildir. Ancak hayatın akışı içerisinde yapılan işlemlerin ve süreçlerin çoğu hukuki yönü fark edilmeden uygulanır. Tıkanıklık sırasında, sorun yaşanırken hukukî yönü fark edilir. İyi bir şoförlük için, aracı kullanmada gerekli olan yol trafik kurallarından, motorun yağ ihtiyacından, benzinin gerekliliğinden, araçtaki bazı küçük bozuklukları giderebilecek bilgiden haberdar olması yeterlidir. Aracın motorunun işleyişindeki teknik arızalar için nasıl uzmana başvuruluyorsa hayatın hukuki çıkmazlarında da adalet yetkililerine başvurulmaktadır.⁴⁷ Bireyin genel eğitim sırasında iyi bir yurttaş olması için gerekli eğilimleri, duyguları, alışkanlıkları kazanması arzulanır. Birey, toplumunun içinde yaşarken aldığı eğitimle birlikte davranışlarının hukuki sonuçlarını sezer ve buna göre davranır. Müşlüman bireyin, İşlam'a uygun yaşam tarzının olması için fıkıh âlimi olmasına gerek yoktur. Günlük hayatın ihtiyaçlarına yönelik yazılmış ilmihal kitapları bunlara cevap vermektedir. Bu tip kaynaklardan öğrenilenlerin hayata geçirilmesinin aslında hayati bir etkisi vardır. şimdiki zamanın Müşlümanlarında görülen yaygın bir kusur ve eğilim; ilmihal kitaplarındaki genel, ilk bilgiden yoksun olduğu halde fıkıhın ileri seviye bilgileri ile ilgilenmesidir. Bu, şimdinin Müşlümanlarının küçük gördüğu şeylerdendir; günlük bir paragraf okuyarak ilmihal bilgisi edinmesi, uygulaması yöntemiyle kendinde ve toplumunda zamanla etkisi daha büyük olacaktır.

İşlam'ın bir yaşam biçimi kabul edilmesi, uygulayarak yürürlükte kılınmasında Müşlümanlarda görülen hayatın gerçeklerine uymayan yönelimlerden biri de İşlam'ı kendisinde yaşamak yerine başkasının yaşaması yoluyla İşlam'ın yürürlüğe

⁴⁶ A.e., s. 123.

⁴⁷ A.e., s. 124.

girmesini düşünmesi ve bu konuda yükümlülüğü olmadığını sanmasıdır.⁴⁸ Sanki “İslam’ın kalıcılı-uygulanabilirliği mücadelesinde ben bulunmayacağım, ancak siz bu mücadeleyi başarıyla sonuçlandırın, ondan sonra İslam’a uyar ve uygulayın.” demek istemektedir. Bu düşüncenin arkasında İslam’ı yaşayabilmenin toplumun diğer kurumlarıyla birlikte senkronize biçimde gerçekleşeceği düşüncesi vardır. Bu bir önceki düşüncenin arkasında da bu mücadelede yer almak istemiyorum, çünkü İslam’ın gelmesini istemiyorum. Aslında “Oturmuş bir hayatım var ve zarar görmesini istemiyorum” ve dolaylı biçimde “İslamî hayat tarzının gerçekleşeceğine de inanmıyorum” denilmektedir. Gerçekte ya kendine ya da İslam’a güveni yoktur denilebilir. Bu düşünce ve davranışın kökeninde İslam’ın doğru bir şekilde kavranamaması yatmaktadır. İslam bizim adımıza paralı askerlerin mücadelesiyle değil bizzat yaşanarak gelecektir. İslam’ın yaşanması ve devamlılığı için mücadele edecek, Hristiyanlıktaki gibi bir ruhban sınıfı İslam’da yoktur. Ayrıca buna benzer zihniyet sahiplerince de dinin kendisi, hayatın dışında kenarda gizli, içsel bir faaliyet da düşünülmektedir. Din hayatın içinde bizzat yaşanacak, uygulanacak ilkeler bütünü değil de sadece bir tür görüntüymüşçesine hareket edip manevi hisleri harekete geçiren bir araç gibi algılanmaktadır. Birey, yeryüzündeki en son Müslüman kendisiymiş farkındalığı ile hareket edip İslam’ın varlığı ve görünürlüğü sadece onun yaşayışıyla sürekli kalacakmış gibi davranmadıkça İslam adına yapılan bütün uğraşlar hedefe ulaşamayacaktır.⁴⁹

Yazar Müslümanın eylemlerinde İslam’a dair tüm sorumluluğu üzerine alacak bir farkındalık geliştirmesi durumunda var olan durumdan çıkış olabileceğini dile getirmektedir. Müslümanlar, İslam dışı bir dizgenin ortasında günlerini yaşarlarken İslam’ın bilincinde olmak için yetersiz imkânları bulunmaktadır. Bazı durumlarda Müslümanlar, işleyen bu sistemin işleticisi durumunda da oluyorlar. Dünyadaki Müslümanların birbirleriyle ilişkisi ve dayanışması da bu bağlamda çok az olmaktadır. Müslümanlar, kendilerine özgü hayatı yaşayamadıkları bir dünyada, kendilerinin dışındaki dünyanın istediği hayatı yaşayarak aslında bir tür esirdirler ya da köledirler, denilebilir. Sosyal medya araçları onları üretenlerin, yapanların istediği şekilde çalışmaktadır. Bu haberleşme araçlarına gelen İslam hakkındaki ya da Müslümanlarla ilgili bilgiler, kitle iletişim araçlarının sahiplerine göre süzgeçten

⁴⁸ A.e., s. 125.

⁴⁹ A.e., s. 126.

geçirilip yansıtılmaktadır. Bu sosyal medya araçlarını kullanan Müslümanlar, İslam'ın istediği biçimde değil, kurulu sistemin istediği gibi düşünmekte ve mevcudun devamını sağlayacak şekilde zihne sahip olmaktadırlar. Bu insanlar yaşamak zorunda oldukları hayatı kabullenmişlerdir ve aynı zamanda memnundurlar. Bu yüzden her Müslüman İslam'ın kalıcılığı ve sürekliliği için kendisinin en önemli etken olduğu bilinciyle hareket etmelidir.⁵⁰ İslam'ı yaşarken yapacağım hatalar, yanlışlar dine mal ediliyorsa ve onun ulaşmasına engel oluyorsa, "bu benden kaynaklanıyor" diyebilme bilincine sahip olmalıdır. Böyle bir bilinç başkasının faaliyeti üzerinde beklenti sahibi de değildir. Bu duruş, Batı kültüründeki bireyci/ferdiyetçi düşünceyle alakalı değildir. Müslümanın gidişattan kendini sorumlu tutan duruşu, Hz. Ebubekir'e ait "Rabbim, cehennemde vücudumu öyle genişlet ki, orada başka müminler yanmasın" sözüyle ifade edilebilir. Bu sözler toplumsal sorumluluğu kendisinde gören bir Müslüman'ın merhamet içeren farkındalığına aittir. Bütün inananların kusurları benden, amellerimden, davranışlarımın kusurlarından ya da yanlışlığından diye düşünen bilinçli Müslümanın sözleridir. Herkes amelinin bedelini ödeyecektir, ancak bu kişi başkasının yanlışında davranışının eksikliğini görerek, başkasını yanlışta kendisinin neden olduğunu düşünerek İslam'ı yaşamada; dikkati ve ciddiyeti önceleyen bir zihniyete sahiptir.

İslam, antitez ya da sentez olmadığı gibi bir tepkiden neşet etmemiştir, kendine ait doğruların sahibidir.⁵¹ İslam'ın doğruları, uygulanması ve bunları uygulama sırasında takip edilen yöntemler, hepsi kendine özgüdür. İslam'ı diğer düşünce sistemlerinden ayıran en önemli yönü kendisine en aykırı kabul edilen ortamlarda da varlığını sürdürüp gelişebileceği gerçeğidir. Müslüman, değerlerine aykırı bir toplum dizgesinde de Müslümanca yaşam biçimini tek başına devam ettirebilir. Bu, İslam'ın her durumda tekil bir halde Müslümanlarca yaşanabileceğini anlamına gelir. İslam'ın toplumsal yaşamla ilgilenmediği veya önemsemediği demek değildir. İslam'ın toplum, devlet ve sistem olarak uygulamaya geçmesinin yolunun, yönteminin münferit biçimde de olsa uygulamaya kendimizden başlamakla olacağı gerçeğini içermektedir.⁵² İnsanlar tekil olarak bizzat kendileri İslam'ı uygulayarak genele ve toplumsal sonuca ulaşabilirler. İslam, bireyin kendinde gerçekleşmesi

⁵⁰ A.e., s. 127.

⁵¹ A.e., s. 128.

⁵² A.e., s. 129.

aracılığıyla etrafına inkişaf eder. Kendini Müslüman olarak gerçekleştirmiş insanların bir araya geldiği cemaat oluşumlarında bu yolda mesafe alınmış demektir. Müslümanın, “Müslümanca yaşamayı” bizzat kendinde uygulaması, bu amaç için en geçerli ve verimli yol olduğu kabul edilmelidir.⁵³

Özdenören, günümüz Müslümanına yönelik fikirlerinde tespit bakımından haklılık gösterse de ülke gündemindeki uygulamada yaşanan sıkıntılara bakarak dediği minvalde düşünerek davranan yetişmiş Müslüman bireyin azlığını görememektedir.

2.4. İnsan

Rasim Özdenören toplumsal değişimin öncelikli olarak insanlardan başlayarak olacağını veya olması gerektiğini şöyle dile getirmektedir: Ortadoğu'daki ülkelerin içerde ve dışarda siyasetlerine egemen Batı güdümlü politikalar yine Batı'nın icadı başka politikalarla giderilmeye çalışılmaktadır. Batılılar, kendilerinin belirledikleri zamanlarda, ülkelerin iç işlerine, en zıt ya da gözükken görüşleri bile destekleyerek müdahale etmektedirler. Ortadoğu'da İslâm için var olduklarını ya da mücadele ettiklerini söyleyen örgüt ve kuruluşları destekleyerek halkın vereceği tepkileri azalmasını ve böylece destekledikleri kişi ve yerlerin daha kolayca ülkelerine egemen olmalarını sağlamaktadırlar. Gerçekte müslümanların hâkim olması şüphesi doğduğunda da ülke içindeki Batılılar'ın yansıması yerliler devreye girerek bu oluşumun önü kesilmektedir. Ortadoğu ve periferisindeki ülkelerde Batılılaşma halkın dışlanması yoluyla gerçekleşmekte ya da halkın anlayamayacağı hile ve tekniklerle gerçekleşmektedir. İslâm'ın gerçekleşmesi için insanın değişiminin olması gereklidir. İnsanın değişimi, insandan destek almadan ona dayanmadan üstten gelen emir ve uyarılarla gerçekleşecek değildir.⁵⁴

Yazar batı merkezli bakışın dünyayı kontrol etmesi, herşeyin önünde ve üstün tutulması, onun indirgemeci yaklaşımı ve teknolojik üstünlüğü ile kıyas edilerek dile getirilmesi doğruların fark edilmesini engellediği biçiminde düşünmektedir: İnsan yeryüzünde var olduğundan beri sorular da var olmuştur. İnsan, sorularını en uzak çevresinden başlayarak sormaya başlar. Kâinata ve çevreye dair soru sormalar kendine yönelerek varlığını kavramaya, anlamaya dair

⁵³ A.e., s. 130.

⁵⁴ Özdenören, *İki Dünya*, s. 144-145.

sorulara dönüşür. Kendini ne sandığına dair “Ben kimim?” sorusu ile kimliğini kurmaya dönüşür. İnsanın kendini anlamaya⁵⁵ dayalı mahkûm olduğu bu soruya cevabı bazen üstünlük iddiasıyla bazen de zelil ve düşkün olduğunu itirafıyla ortaya çıkmıştır. Bazen insan herşeyin ölçüsü olmuş, böylece insanların miktarınca o kadar cevap ve doğru bulunmuş. Bu insanın her şeyin ölçüsü olmak görüşü Protagoras’tan başlamış, Hristiyan Orta Çağı’nın sonlarında Batı kültürünün icadı Hümanizm’de biçim değiştirerek yeniden belirlemiştir. Hümanizm’de bu düşünce; herşeyin ölçüsü olmaktan herşeyin merkezinde insan vardır, evrendeki herşey insan için var olmuştur şeklinde tezahür etmiştir. Önceki görüş sonrakinin pekişmesini sağlamıştır. Hümanizm, insanın Kilise karşısında özgürlüğünü⁵⁶ ilan etmesinin; şartlarını ve kurallarını kendisi oluşturacağını ilanıdır. Yaratılmış insan herşeyin merkezine kendisini koyarken yaratılmış olma durumunu unutarak diğer yaratılmışlar üzerindeki sınırsız egemenliğini, sömürsünü, tahribatını getirmektedir. Herşeyin merkezindeki insan anlayışı, Batı’da ruh ve beden hastalıklarına, alkol ve uyuşturucu kullanımının yayılarak artmasına, çocuk yaşta anne olma probleminden ortada kalan çocuklara, fuhsun yayılmasına kadar çeşitli toplumsal hastalıklara düşer olma yolunu açmıştır. Ayrıca hümanist düşüncenin müntesipleri çevrenin havanın, suyun, toprağın ve dolayısıyla gıdanın bozulmasına sebep olduğu gibi onun teknolojik üstünlüğü sebebiyle kolayca bu sorunlar manipüle edilmekte ve bu sorunlar görünmez kılınmaktadır.

İslâmî kavrayışta insan, eşref-i mahlûkattır; “yaratılmışların en şerefli” olması onu diğer yaratılanların tanrısı, efendisi olmadığını ama yaratılmışlıktan dolayı kul olduğunu fark etmesini gerektirmektedir. Yaratılmışların en şerefli ise diğer yaratılmışların bilincinde,⁵⁷ en şerefli olmanın gereği ve izdüşümü davranmayı icap ettirmektedir. En şerefli olmak insana, tahakküm ve sömürmeyi değil, kardeşçe insanca muamele zorunluluğu getirmektedir. İnsanın herşeyin ölçüsü olması, onun herşeyin merkezinde ya da yeryüzü tanrısı olması bakış açısı, geçmişin Doğu ve Batı uygarlıklarından yalnızca şimdiki Batı kültürüne tevarüs etmiştir ve onun köklerinde de bu düşünce vardır. Batı’nın beyaz adamının Amerika kıtasının tüm maddi manevi varlıklarını, sömürmesinin arka planında bu düşünce hâkimdir. Beyaz

⁵⁵ A.e., s. 185.

⁵⁶ A.e., s. 186.

⁵⁷ A.e., s. 187.

adam 19. Yüzyılda Amerika kıtasında sömürülerine devam ederken Kızılderililer'in elindeki toprakları da alacağına dair bilgi kendisine ulaşınca reisleri "Toprak, hava, su bizim parçamız. Çevrede görülen çiçekler, hayvanlar ise bizim kardeşlerimiz.⁵⁸ Beyaz adam toprağın kardeşi değil, düşmanıdır. Sürekli toprakları ele geçirmek ister. Toprakta yatan babasını unuttur. Toprağı ve gökyüzünü mal gibi görür. Giderilemez açlığı onu tüketip ona çöl verecek. Herşey birbirine bağlı ve örülüdür. Toprağın başına ne gelirse çocuklarının başına da o gelecektir. İnsan, hayatın ağını ören değil, sadece ipliktir. Ağa verdiği her zarar kendisine de ulaşacaktır." benzeri cevap verir. Kızılderili insanın hayat görüşü Müslümanca bakış açısını çağrıştıırken Hristiyan Batı kültürü ise ona çok uzak durmaktadır.⁵⁹

Özdenören, Batının kendi dinine meydan okuyarak var olduğunu, bugünkü geldiği durumda da insanı insan kılan değerlerden yalıtılmış bireyler ürettiğini belirtir: Batı kültürünün zihniyeti, Kilise'ye ve dine karşı koyarak ortaya çıkmıştır. Bu kültürün uzak zamanlardan besleyicisi ve geliştiricisi Grek ve Roma paganizmidir. Bu kültüre, bir Müslüman ya da Kızılderili insanın gözüyle bakıldığında görülecek şey, merhametsizlik, barbarlık ve sömürülmüş ülkeler ve tahribata uğramış çevredir. Müslüman insan, Allah'ın rahman ve rahim olmasının yansıması ve Allah'ın sıfatlarıyla sıfatlanarak kendisi gibi yaratılmış varlıklara Rabbinden gördüğü biçimde, kendisine davrandığı gibi davranır.⁶⁰

2002 tarihli Radikal gazetesinde O. Fallaci'nin ifadelerinin olduğu alıntıda "Artık tutkulu insanlar yetişmiyor. Son elli yıldır Batı'da kişiliksiz, sıradan, etiketi olan, iz bırakmayan insanlar çıkıyor. Tutkuların yerine akıl geçirildi. Hazzı elde etmeye, konfora ve lükse değer verdik. Eşitliği yanlış yorumlama sonucu kişilik ve yaratıcılık yok edildi. Sanat ve şiir olmaksızın yalnızca refah, teknoloji ve bilim yaşamak için yetmez." denilerek postmodern yönelimlere dikkat çekilir. Herşeyin alelade, bir örnek olmuş, tezgâhtaki imal edilmiş ürün gibi olduğu siyasi ve iktisadi zeminde kişilik farklılıkları törpülenip yok edilmektedir. Moda insanları başlangıçta farklılaştırırken takipçilerinin arttığı süreçte kişisel farklılıklar gözden kaybolmaktadır. Modern sanat, seçkinciliği ile dikkat çekerken postmodern durumda bu yön silinmeye çalışılarak sıradanlık çoğaltılmaya çalışılmaktadır. Sıradanlık asıl hâle gelmiştir, artık yeni,

⁵⁸ A.e., s. 188.

⁵⁹ A.e., s. 189.

⁶⁰ A.e., s. 190.

seçkinci duruşa dönüşmektedir. Sıradanlık dehadan vaz geçilerek uzmanlık yoluyla var olmaktadır. Şimdilerin insanı niteliksiz, günlük, basmakalıp birey olduğunu eylemleriyle ortaya koymaktadır.⁶¹

Yazar Batılılar'ın ya da Batının kültürel etkisinde altındaki ülkelerde eğitilmiş insanların kendileri gibi olmayanlara bakışını açıklamaktadır: Amerikalı, siyahi Müslüman Malcolm X, hayatını anlatırken beyazların derisi koyu olanlara eşya gibi baktıklarını ifade eder. Bu bakış açısı aslında Amerika ile sınırlı değildir. Batı kültürünün eğitiminden geçen tüm insanların, aynı uygarlığın üyesi olmayanlara bakış açısı böyledir. Batı kültürünün insana bakışını yansıtan kavram "Hümanizm"; tüm insanlığa insanca davranma düşüncesi ve isteği olarak açıklansa da Batı, hümanizmi, kendi değerlerine mensup insanlar için geçerli görür. Hümanizmin ortaya çıkışında seküler⁶² ve profan görüşler vardır. Hümanizm, ilahi olana, vahye karşı ve karşıt olarak insan aklını koyar. Bir evrensel dünya devleti kurmaktan bahseden Dante gibi düşünürler, devletin yönetici ve seçkin sınıfı olarak Avrupalı insanı üst bir yerde kabul ederken dünyanın öteki bölgelerindeki öteki insanı kul, köle, tabii görür. Dante, soylu olmaları ve yönetmeye tecrübeleri sebebiyle alışkın oldukları için, devletin yöneticileri olarak Romalıları görür ve bu onların doğal hakkıdır. Bu Batı uygarlığı üyelerinin, kendileri dışındakileri köle gibi addetmelerinin temelindeki zihniyettir. Bu zihniyet onlar için sürekli böyledir. Emperyalizmin işgal ettiği ülkelerde, sömürünün arka planında Batı'nın hümanist anlayışı ve kavrayışı vardır. Onun işgalini hümanist kafa yapısını fark etmeden, sırf ekonomik nedenlere bağlayarak açıklamak yetersiz kalır. İslâm'ın köle kavramına yüklediği anlam ile Avrupalının o kavramda gördüğü anlam farklıdır. İslâm hukukunda köleye nasıl muamele edileceği belirtilirken kölelik kurumsal yani kalıcı bir statü olarak belirlenmemiştir. İslâm'da köleye karşı sahibinin davranışı, kurallı hâle getirilmiştir, aslanan özgürlüktür ve kölenin özgür kılınması için önlemler alınmıştır. Roma hukukunda ve uygulayıcısı Greklerde kölelik kurumsallaşmıştır ve kurtulması imkânsız bir statüdür. Batılının öteki insana bakarken onda gördüğü şey, kendi sınıfından olmayan; köle, nesne gibi bir şeydir. Bu, onlar için insiyakî bir haldir.⁶³

⁶¹ Özdenören, **Siyasal İstiareler**, s. 341-342.

⁶² Tekin, **Din Sosyolojisi**, s. 161-163.

⁶³ Rasim Özdenören, **Kafa Karıştıran Kelimeler**, 21. bs., İstanbul, İz Yayıncılık, 2022, s. 69-71.

Özdenören, Türkiye’de insanların kendilerini İslam ile tanımlamasındaki derin farklılıkları şöyle yorumlamaktadır: İslâmî hayat tarzını, yaşantısında uygulamak isteyen insan ayrıntıların önemini zamanla fark eder. Dışarıdan aynı düşündüğü varsayılan iki insana aynı konu hakkındaki fikirleri sorulunca düşüncelerindeki farklılıkları orta çıkar. Bunu daha somut halini yüzde 99’u Müslüman olduğu söylenen Türkiye’ye uygulandığında ilk başta herkesin İslâm’ın ana caddesi üzerinde yürüdüğü kanaatine ulaşılabilir. Bu kanaatin ötesine geçip tekil bireylerin durumlarını incelendiğinde yüzde 99’u yani büyük çoğunluğun Müslüman olduğu ifadesinin hata içerdiği görülür. Müslümanlar arasında İslâm’ı hayatlarının seçkin, biricik amacı yapanların sayısının az olduğunu görmek bizi şaşırtacaktır. Bir topluluk aynı caddede yürürken dikkat çekmez. Hepsinin aynı amaca doğru yürüyüp yürümedikleri sorusu akla gelip üzerine düşününce ayrıntılarda farklar ortaya çıkmaya başlar ve aynı yol aynı hedefe ulaştırmaz.⁶⁴

Yazar, rızık endişesi ve kanaatkârlık tutumunun Müslümanda farklı olması gerektiği, buradaki doğru tavrın İslam’ın uygulamaya geçmesinde etkin rolüne dikkat çekmektedir: Batı kültürünün telkin ettiği insan modeli ile İslâm’ın istediği insan modeli arasındaki fark “kanaatkârlık” üzerinden incelendiğinde aradaki uzlaşmaz nüans ortaya çıkar. Kanaat özelliğinden veya duygusundan yoksun insan çevrenin de etkisiyle rızık endişesine düşer. Günümüz Batı dünyası ve onun açık, gizli kontrolündeki tüm yeryüzünde egemen yaşam biçimi bu kaygı üzerine kurulmuştur. Rızık kaygısı konuşmalarda yarın kaygısı olarak da ifade edilmekte, sade insanın dışında devletlerin de kaygısı haline gelmiştir. Batı’nın tüm dünyaya kendisinden başlayarak yaydığı fabrikalar aslında rızık endişesini kaldırmak için yola çıksa da üretim arttıkça bu kaygı daha fazla artarak içinden çıkılmaz bir döngü oluşturulmuştur. Günümüzde haberler aracılığıyla toplumlara petrol ve petrole dayalı kaynakları bitirse bu ürünler nasıl üretilecek ya da ne olacak kaygısı pompalanmaktadır. Milletlerin geleceği ne kadar petrole sahiplerse o kadar iyi olacağı üzerinden belirlenmektedir. Bu kaygı Batıdan başlayarak onun tesirindeki kültürlerde aşağıdaki insanlara kadar ulaşmakta tüm toplum baskı altında kalmaktadır. Şimdinin Müslümanı bütün bunların farkındalığı içinde; hayatını rızık kaygısı üzerinden değil, geleceğin kefilinin, teminatının Allah olduğu inancıyla İslâm’ı

⁶⁴ Özdenören, **Müslümanca Yaşamak**, s. 117-118

hayata geçirebilirler. Müslüman insan, rızık endişesinden sıyrıldığı ölçüde İslâmî yaşam biçiminin uygulanabilir olduğunun kendi elinde olduğunu daha çok ve daha çabuk fark edecektir.⁶⁵

İslâm'ın yönetimde egemen olmadığı sosyalist, faşist uygulamaların bulunduğu devletlerde vatandaşlar devletleriyle amaç bakımından isteseler de istemeseler de bütünleşmiş gibi davranırlar. İyi yurttaş kabul edilen kimse, ikiyüzlü kimseye dönüşür. Çünkü vergi vermekten çeşitli devlete karşı görevlerinde usûl dışına çıkarak işlemler yapmaktadır. Buna, onu zorlayan devlettir. Devletin makbul vatandaşı olmak, aslında diğerleri tarafından enayi görülmek demektir. Bu yüzden bütün yurttaşlar kuralları, yöntem dışına çıkarak aşmanın yarışını yaparlar. Devletin yönetici ve teftiş makamındakiler, vatandaşları bu şekilde yasal olmayan yollara zorlayanlar kendileri olduğu halde bu sorunu çözemezler. Devletin ilkeleri ve idealleri ile bütünleşmemiş yurttaş devlet işleri ile ilgili sorumluluklarda gayretsiz, şevksiz, gönülsüzdür. Bunun sebebi devletin yanlış ideallerle donatılmış olmasıdır. Böyle bir devlet riyakâr, amaçsız, faziletsiz, usanmış insanlar yetiştirir. Bu tip duygu ve zihin özelliklerine sahip yetişmiş insandan, vatandaştan devletin varlığı için en küçük şeyleri getirmekte yetersiz ve arzusu kalmamışken onlardan takva seviyesinde idealler beklemek boşuna bir uğraştır.

İslâm toplumunda yurttaşlar inançları üzerinden devletle birlik içindedir. Müslüm ya da gayri müslim, inancına göre muamele görür. İnancına ters bir görevle sorumlu değildir. Yasal olarak istenen görevler ile inancından doğan görevler paraleldir, destekleyicidir. Vatandaşlar, inançları ile doğru orantılı işlerle yükümlü oldukları için eylemlerinde umursamazlık ve ihmalkârlık yoktur.⁶⁶

Batı dünyasının düşüncesini ifadesinde kullandığı kavramlar ile İslâmî kavramlar benzerlik gösterebilir. Benzerlik bu kavramlar için kaynak bakımından aynı olsa bile anlayış ve mahiyet bakımından aynı olduğunu düşünmek hatalı olur. Bu tip bir hatanın örneğini Seyyid Hüseyin Nasr, Pakistanlı şair Muhammed İkbâl üzerinden verir. 19. Yüzyılda yaygınlık kazanmış evrimciliğin son seviyesi olarak ulaştığı üstün insan anlayışı yaygınlığı sebebiyle "bilimsel olgu" gözüyle yaklaşılmaktadır. İkbâl, Batı düşüncesinin icadı "üstün insan" anlayışı ile İslâm'daki

⁶⁵ A.e., s. 119-120.

⁶⁶ A.e., s. 141-142.

“insan-ı kâmil” anlayışı arasında paralellik ve yakınlık bulur ve insan-ı kâmil düşüncesini üstün insan anlayışının eşit mukabili görür. Bunun benzeri yaklaşımlar müslümanların zihinlerinde çok yaygınlaşmıştır. Batı'nın mefhumlarını İslâm'dan onun eşiti olduğunu düşündükleri bir kavramla dengeleyerek anlamak çabası, entelektüel Müslümanlar'ın ilmî çalışması haline gelmiştir. Böyle bir düşünceye “Müslümanlar olarak biz tembel olmasaydık, bugün televizyonu biz icat eder, aya da gidebilirdik.” benzeri ifadelerde rastlanılmaktadır. Müslümanlar tembellikleri sebebiyle mi televizyonu icat edemediler veya aya gidemediler? Aya gidememek ve televizyon gibi bir şeyin icadını yapamamak, Müslümanları aşağılık duygusuna ittiği hatta eziklik içinde bulunmalarına sebep olduğu anlaşılabilir. Batı uygarlığı ürünü kavramlarının İslâmî düşünce içinde de var olduğu fikri ve inancını savunan Müslümanlar bulunmaktadır.

Batı'da, insan merkezci; yani insanın evrenin merkezi kabul edildiği ve bütün mahlûkatın sırf insanın yararı için yaratıldığını ileri süren görüş ile İslâm'daki; her şeyin insanın yararlanması için var edildiği görüşü arasında paralellik kurulmaktadır.⁶⁷ İslâm'ın varlığa bakışı, insanın tabiatı köle edinmesini, sömürmesini, tahrip etmesini kabul etmez. Her yaratılmışın insan için yaratılmış olması, insanın çevresini korumasını ve çevresiyle uyumlu bir yaşayışı düşüncesini kapsar. Batı'da aynı kelimelerle ifade edilen düşüncenin ulaşılan sonuçları farklıdır. Batı'da insan merkezci düşünce, sırf faydacılığa yönelik olduğu için onun ürettiği teknolojinin bile tabiatın tahribi ile sonuçlanmasına neden olmuştur. İslâm'da insan, eşref-i mahlûkat yani “en şerefli yaratılmış varlık”tır. Ancak bu varlık; yani insan en şerefli olmanın ona verdiği değer gereğince çevresine davranışlarını ortaya koyar. Batı'ya ait insan merkezci görüşte, insanı sınırlandıran hiçbir değer yoktur, kendisi dışındaki herşey, tahakküm kurmak için vardır. Bunu yapmak da doğal hakkıdır.

Kavramların karşılaştırma yoluyla anlaşılması çabası, bunların zamanla karıştırılmasına sebep olmaktadır. Hangi kavram neyi kapsar, geçmişte neyi üretmiştir ve şimdi ne üretmektedir gözlerden kaçırılmaktadır. Müslümanların zihinlerindeki karışıklık, onların bazısının zihinlerinin Batı merkezli üretimlerin ve teknolojilerin karşısında büyülediğini ve ilerleme olarak gördükleri şeyleri

⁶⁷ Özdenören, **Müslümanca Düşünme Üzerine Denemeler**, s. 144-145.

gözlerinde büyüttükleri görülmektedir. Gözlerde büyütülen şeylerin nasıl oluştuğu anlaşıldığı zaman, Müslümanlar dünyada yeni bir çığır oluşturacaklardır.⁶⁸

“İnsan”ın nasıl görüldüğünü anlamak için İslâm ve Batı düşüncesindeki yerine bakmak gerekir. Batılılaşmaya çabalayan ülke aydınları sürekli Batı’dan kurumları, kanunları aktarmak ve ödünç almak yoluna gitmişler ve eğitim yoluyla Batılılaşma yönünde hızlı dönüşümü sağlamak için öğrenciler gönderilerek ya da oradan fikrine danışılacak birileri getirilerek bu işin üstesinden gelinmeye çalışılmıştır. Batı’nın destek aldığı, üzerinde yükseldiği üç temel ayak; Roma hukuku, Yunan Felsefesi ve Hristiyanlıktır. Roma hukukunda insanlar iki sınıfa; “köleler ve vatandaşlar” ayrılmıştır. Bu hukukta köle insan değil, nesnedir ve bu yüzden hak sahibi değil, başkasının hakkıdır. Çok fazla köle sahibi olmak, servet ve şeref kabul edilmektedir.⁶⁹ Köle, nesne olmanın sonucu alınıp satıldığı gibi efendinin çocuklarına miras bırakılmaktadır. Kölenin elde ettiği geliri de sahibine, efendisine aittir. Köle, efendisine ait toprağın bütünleyicisidir, arazi ile birlikte satılmaktadır. Roma hukukunda ve bugün devamı kabul edilen Batı hukukunda insan, iyi niyetli olmayan, taahhütlerine bağlılığı olmayan, menfaat merkezli düşünen, dolandırıcılık yapmasını önleyecek hiçbir ilkesi ve değeri olmayan bir varlıktır. Roma hukuku, bu erdemi olmayan insanın zararlarını azaltmak, dizginlemek ve kontrolde tutmak için var kılınmış bir dizgedir. Bu yüzden insanın yani vatandaşın akit işlemlerinde çeşitli teminatların istenmesi, birçok hukuki ek uygulamalarla sürecin uzatılması bu yüzdendir. Roma hukuku temelli Batı hukukunda insanca duyguları olmayıp salt kötüdür. Bu yüzden hukukun yaptırımı ağırdır. Batı hukukuna insanların uyumu gönüllükle değil yaptırım korkusuyla olmaktadır. Batı hukukunda insan, müeyyide baskısıyla zapt edildiği için değeri hukuka uyduğu kadardır. Yani bu hukuki insan, değerleri olmayan ve olmadığı için de saygı uyandırmayan bir insanımsıdır.⁷⁰

Çok tanrıci Yunan felsefesinde köle ve vatandaş ayırımı Roma hukukundaki gibidir. Eski Yunan’da site devletlerinin tanrıları sadece kendi sitelerine ait ve özeldir. Her tanrı sadece sitesinin halkını korur. Bir tür ırkçı tanrı anlayışı sebebiyle oluşmuş bağnazlık, iki sitenin karşılıklı savaşlarında tanrılarının da kendileri gibi savaştığı

⁶⁸ A.e., s. 146.

⁶⁹ Rasim Özdenören, **Yumurtayı Hangi Ucundan Kırmalı**, 12. bs., İstanbul, İz Yayıncılık, 2022, s. 65.

⁷⁰ A.e., s. 66-67.

düşüncesine onları ulaştırmıştır. Bu düşünce sitelerin birlik kuramamasına neden olmuştur. Bu sitelerin birbirine düşmanlıkları sebebiyle evrensel bir insan düşüncesine ve insan sevgisine ulaşamaz. Ancak Rönesans'a ilham veren ve yol açan ilk filozoflar hümanisttir. Hümanizme ait görüşlerinin yanında evrensel dünya devleti de vardır ve bu düşünceyle ülke birliklerini sağlamak isterler, böylece yeryüzündeki insanlığı Roma'ya bağlayarak halkları bu evrensel devletin yöneticileri, Romalı efendilerin kölesi yapmayı arzularlar. Bu görüş, siteleri bir araya getirememiştir. Bu düşünceler Hristiyanlığın içine de sirayet ederek Hümanizme dönüşmüştür. Rönesans ve Hümanizm sonrası dünya, insanları köleleştirilirken bu fikirlerin üreticisi kendilerini "Romalı ve efendi" görmüşlerdir.⁷¹

Hristiyanlık, müntesiplerine sürekli sevgi ve merhamet aşılamaaya çalışmıştır. Sevgi ve merhametin yayıldığı, uygulandığı bir toplum da kuramamıştır. Ancak Avrupa insanı, dininin ilahi kaynağını bozmuş, insan yorumlarından oluşan kutsal kitaplar edinmiş, insan gibi bir tanrı inancı icat etmiş, tanrıyı insanileştirirken insanı tanrılaştırmıştır. Batı dünyası dinini değiştirmiş ve dönüştürmüştür. Müntesipleri arasında yerleştiremediği sevgi ve merhametin yerini sürekli bir mücadele almıştır. Değişen ve dönüşen bu din, müntesiplerinin üzerinde, onlara eşit olmayan, ruhani seçkin bir sınıf oluşturmuştur. Güçlenen bu ayrıcalıklı sınıf dünyevileşerek maddi gücü elinde tutmanın getirdiği etkiyle Avrupa'daki krallarla mücadeleye tutuşmuşlar, sonunda "Sezar'ın hakkı Sezar'a, Tanrı'nın hakkı Tanrıya" denilerek çözüm bulunmuştur. Din otoritesi ile devlet otoritesi arasındaki yetki kargaşası devlet dinin, din de devletin işlerine karışmayacak şekilde çözülmüştür. Bu çözümde ayrıcalıklı ruhban sınıf, Hristiyanlıktan taviz vererek mutabakat sağlanmıştır, böylece "Laiklik" in ilk adımları ortaya çıkmıştır. Hristiyanlığın mensupları arasında eşitlik kurulamadığı gibi din kardeşliği de yoktur. Batı'da tanrıtanımaz düşünürlerin ortaya çıkışı, Hristiyanlığın ortaya çıkardığı bu sonuç ve toplumsal vaziyette görülebilir. Batılı filozofun tanrıtanımazlığı, din olarak sadece Hristiyanlıktan hareket etmesi ve onu merkeze almasına dayanır. Hristiyanlık bağlılarından beklediği sevgi, merhameti gerçekleştirememiş, en sonunda istediği barış ve adalet müntesiplerinin birbirleri ile mücadelelerini tetiklemiş, ayrıca gittiği uzak yerlerde de sömürüye yer açmıştır. Hristiyanlığın yeryüzündeki temsilcisi zamanla sadece Kilise olmuştur. Bundan güç

⁷¹ A.e., s. 67-68.

alan Kilise, müntesiplerini sömürdüğü gibi sömürsünü kendisi dışındaki yerlere de taşımıştır. Bu vaziyet bir din reformunu gerektirmiştir. Reforma girişenler Kilisenin gücünden dolayı asıl onun, buna ihtiyacını fark ettiler. Bu yüzden Avrupa'da Laiklik, bir ihtiyaçtan doğmuştur. Reform hareketleri, müntesiplerini dinin yol gösterici verilerinden özgürleştirmiştir, artık tanrıya karşı yükümlülük taşımayacaktır. Ancak dinin emirlerine karşı özgürleştirilmiş insana, bu sefer de en önemli mesele, Batı felsefesi eliyle profan bir alanda yeniden "sorumluluk" inşaası için uğraşılmaya başlanmıştır.⁷²

İslâm Dini, bireye ve topluma ait intizamın merkezine insanı koyar. İslâmiyet'te ırk, renk ve milliyet üstünlüğü olmadığı ve ilk insanın topraktan yaratıldığı ifade edilerek değer takva ile yani Allah'a yakınlık ile ölçülür. Değerin takvadan kaynaklandığı bir ortamda, insan üstünlük iddiasından vazgeçmektedir ve İslâm, Müslümanları birbirine eşit kılmaktadır. Üstünlük, Allah'a ve Peygamber'e itaate bağlıdır. Üstün insan olmak, mümin olmaktan geçmektedir. İslâm'da diriler ile ölüler, âlimler ile cahiller, bilenlerle (mümin) bilmeyenler (kâfir) eşit değildir. İslâm, Hristiyanlık gibi bireyin kendisinde olup biten bir din değildir. Eşgüdümlü biçimde toplumsal dizgeyi de düzenler. İslâm'ın en büyük farkı da doğuşuyla birlikte devletini de kurmasından gelmektedir. Devletin gücüne karşılık bireyin de gücü haklarla dengelenmiştir. İslâm devleti Kur'an'a, Sünnet'e uymak zorundadır. Böyle bir devlete birey de itaatle yükümlüdür. Devletin yöneticileri Allah'ın ve Peygamberinin yolundan uzaklaşırsa birey için devlete itaat sorumluluğu kalkar. Doğru yoldan ayrılanları Halife Ebubekir'in yaptığı ve Halife Ömer'in söylediği gibi düzeltmek Müslüman'ın hakkı ve görevidir.

İslâm Dini'nde savaşların sonucunda ortaya çıkan esirlik yani kölelik bir tür sonuçtur. Kölelik, Yunan ve Roma'da var olduğu gibi değildir, İslâm toplumunda doğal kabul edilmez, yani kurumsal bir olgu değildir. Köle, özgürleşmek için özgürlük hakkını parayla kazanabilir ve İslâm toplumunda köleyi özgür bırakmak, ibadetler yoluyla teşvik edilmiştir.⁷³ Köleye baskı ve zulüm yapmak bir yana kölelerin özgürleştirilmesinin yolu kolaylaştırılmıştır. Köle, ailenin bir ferdi gibi muamele görür ve sanki aile onun hamisi gibidir. Avrupa'da, kölelik veya savaş eserleri konusunda İslâmiyet'ten öncede, sonrada ve bugün de merhametsizlik, vahşilik hâkimdir. Ayrıca

⁷² A.e., s. 69-70.

⁷³ A.e., s. 71.

bu konuda uluslararası antlaşmalar uygulanamamakta ve teoride kalmaktadır. İslâm hukuku Roma hukukuna benzemez, ayırt edici yönü insana güvenmesidir. Bunun en güzel örneği ise kanunu bilmemenin özür sayılmasıdır. Ahde vefa yani sözünde durmak İslâm hukukunun genel prensibidir. Bu prensip insanın değerini ve güvenmenin gerekliliğini belirttiği gibi bu “doğal hukuk” insana karşı hep “iyi niyetli”dir. Roma hukuku ve temsilcisi Batı hukuku, insanı tehdit gördüğü gibi hukuk kurumları da insana rağmen, güvenmeme üzerine kuruludur. İslâmiyet’te hukuk, mümin kelimesinin kelime anlamında olduğu gibi insana, güvenilen ve güven veren olarak yaklaşır. Bu insanda hukuk, içten gelen bir benimseme kabul edilir.⁷⁴

Yazarın denemelerinde insan üzerine söylediklerini bir araya getirirken gördüğümüz; o, İslam ve diğerleri üzerinden “insan”a yaklaşımı açıklamakta, bu konuda İslâmî olanın, İslam’ca olması gerekenin ne olduğunu ifade etmektedir. Denemelerinde yaptığı şeyin uyuyan akılları uyandırmak olduğu da belirtilmişti. Fakat Batının sömürü yoluyla elde ettiği ekonomi, teknoloji ve bunların yansıtıcısı reklam, algıları kontrol etmede üstünlüğünün insanların gözüne, eylemlerine sosyal medya ile iradesini kırarak şekilde sokulduğu bir ortamda okurlarını uyanık olmaya davet eden yazarın, uyanık kalmada sürekliliğin zorluğuna karşı uyarılarda bulunmadığı görülmektedir.

2.5. İslâmîleştirme Problemi (Reform, Tecdit)

Bu başlıkta; karşılaştırma yoluyla benzerlik kurulması sebebiyle çıkış kökenlerinden uzaklaşıldığı için karıştırılan iki kavram hakkında Özdenören’in yaklaşımı ele alınacaktır: Müslümanların tecdit kavramı ile Batılılar’ın reform kavramı biri diğerine benzemez iki terimdir. Bu iki kavramın arasında ilişki kurulması zihinsel bulanıklığa sebep olmaktadır. Batı’ya ait kavramlarla düşünen insanların çoğu Batı tarzı eğitimden geçmiş olmaları sonucu düşünce ve konuşmalarına zihinsel karmaşa yansımaktadır. Zihinsel karmaşa, özellikle birbirinin yerine kullanılabilirmiş gibi gözükken kavramlarda belirgin hâle gelip bir düğüm gibi kalmaktadır. Tecdit kavramı yenilemeyi ifade ederken reform kavramı ıslah, iyileştirme ve dolayısıyla yenilemeyi içermektedir. Bu iki kavramın birbirlerine yakınlığı ya da benzerliği, bu kavramları üreten İslâmiyet ve Hristiyanlık arasındaki benzemezlik düşünülmeden dile getirildiğinde anlatılmak istenen karanlıkta kalmakta, arzulanın netlik ortaya

⁷⁴ A.e., s. 72.

çıkılmamaktadır. Hristiyanlık müntesiplerinin dile getirdiği “reform”, bozulmuş dinin tamirini, tadilatını içeren bir etkinliğin, eskiyenin yerine yenisinin konması ameliyesidir. Dinin yeni koşullara uyumu için biçimlendirilmesi demektir.⁷⁵ Hristiyanlıktaki faiz yasağı, müntesiplerinin kapitalist sisteme uyumunu engelliyorsa bu hükmün değiştirilmesi ya da uygulamadan kaldırılması ile iktisadi hayata canlılık getirmek amaçlanır. Dinin bu hükmünün toplumsal ve ekonomik hayata intibakı gayesi ile gerçekleştirilen bu eylemler gerçekte yeni bir dinin insan eliyle icadı yani yenilenmesi veya ıslahı demektir. Reformla din, formunu yani eski biçimini, otantik halini kaybetmiştir. Mevsuk dinin yerine nevezuhur bir din ortaya çıkmıştır. Müslümanlar’ın kullandıkları tecdit (yenileme) kavramının Hristiyanlıktaki reformla ilişkisi yoktur. Tecdit ile amaçlanan; İslâm’ın aslına döndürülmesi, yanlış anlama ve yorumlamadan temizlenmesini kapsamaktadır. Tecdit ile reform, kullanılan ve hedeflenen anlamlarıyla birbirlerine zıt kavramlardır. Hristiyanlıkta reform-yenileme ile yeni şartlara uymak için dinin biçimlendirilmesi, uydurulması kastedilirken İslâm’da tecdit-yenileme ile dinin kendisinde değil dini anlama sırasında meydana gelen yanlış anlamalar ve yorumlar ıslah edilip tashihi yapılır. Reform ile bidatler, dinin özüne müdahâlede bulunup asılın yerini alırken, tecdit; dinin aslından olmayan, bidat denilen anlam ve yorumları dışarı atar, dinin saf, ilk haline dönmesi böylece doğru anlama ulaşmak hedeflenir. Bidatler, İslam dışı uygulamaların(fikir, eylem) İslam’a girmesi, sokulması yani bir tür reformdur. Bu iki kavramın(tecdit, reform) anlamı benzerliği asıl kabul edilirse yanlışlık ortaya çıkar ve zihinlerin ayrımı fark etmesi imkânsız olur. Burada işin ilginç bir yönü tarihte İslam topraklarına İslam’a zıt uygulamalar yönetim eliyle girmiştir. Batı tesirindeki Müslüman aydınların son yüz elli yıldır eylemleri, tecdit değil reform olmuştur. Bu aydınlar, yeniliklerini sosyolojiden/toplumdan etkilenecek yapımlardır. Toplumun bireyleri de değişen kültüre bağlı kalarak suyun akıntısına uygun hareket etmişlerdir. Sosyolojiye göre din, sosyal⁷⁶ bir kurumdur. Batılı eğitimden geçmiş zihinlerin, dine müdahâleyi; yani reform faaliyetlerini normal bulması doğaldır. İslam dışı kavramların ve kurumların yaygınlığı(evreselleşmesi) Müslümanlarca normalleştirilmesine; bir tür İslamileştirilmesine neden olmakta ve bidat olanla mücadeleye zayıflatmaktadır. Ayrıca bunlara ilim/bilim kisvesi giydirildiği için fark edilmeleri zorlaşmaktadır ve bu

⁷⁵ Rasim Özdenören, **Kafa Karıştıran Kelimeler**, 21. bs., İstanbul, İz Yayıncılık, 2022, s. 141.

⁷⁶ **A.e.**, s. 142.

maskeyi yönlendirenler İslam dışı merkezlerdir. İnsanın, dinin emirlerine ve yasaklarına uyması değil, dinin hükmünü kendisine göre değiştirmesi hedeftir. Müslüman, dinin aslına göre yaşar ve dinin istediği şekilde biçimlenir; yenilene, değişen insandır ve din orijinal hali üzere kalır. Dinin sahibi Allah'tır. Fark etmek isteyen için ilk hali üzere durmaktadır.⁷⁷

Özdenören, Batıyı ortaya koyduğu kolaylaştırıcı ve tahakkümü artırıcı teknik donanımlar nedeniyle üstün kabul eden zihnin İslam'ı anlamadaki yetersizliğine dikkat çekmektedir: Batı uygarlığı, teknoloji ile eş anlamlı kabul edilmekte; zihnin ilk fark ettiği şey ise; teknoloji, teknik ilerleme, çeşitli makineler ve hayatı kolaylaştırıcı aletler olmaktadır. Aydınlanma felsefesi üzerinde yükselen bu uygarlığın öngörülebilir zirve noktası şimdiki, süregelen durum denilebilir. Zekâ, insan zihninin alet yapabilme yeterliliği için denilmektedir. Bu uygarlığın geçmişte edindiği, biriktirdiği soyut bilgiyi eşya uygulaması bugünkü ilerlemesini ortaya çıkarmıştır. İslam uygarlığı kendisine ait gelişme seyrini devam ettirebilmiş ve bir aletler dizisi ortaya koyabilmiş olsaydı, bunların yansıması Batının ürettiği vasıflara sahip bir teknoloji olmazdı. Her şeyde akla dayanan Batı, zorunlu biçimde akli, eşyanın istismarına yönelik kullanır, insanı da sadece istekleri peşinde koşan bir varlık kabul eder. Başka bir açıdan insanı tabiatının sömürsünde serbest bırakır. İslam uygarlığının insanı; Müslüman sadece akılla donatılmamış, yüce değerlerle de tamamlanmıştır. İslamî hükümlere göre hareket eden veya hareket edecek insan, Batı uygarlığının ifratına da doğu (Çin, Hint) uygarlığının tefritine de varmaz. Müslüman kendine çizilen orta yol üzerinde yürürken eşyaya, tabiata davranışı her zaman insanî olacaktır. Batı insanı, eşyayı sömürürken Müslüman sadece onu kullanacak ve faydalanacaktır. Teknolojinin temsilcisi "mekanik" insanla bir sosyal bilim ürünü "iktisadi" insan, Batının istediği iki insan tipidir. Piyasada işlem yaparken bedeni arzuları dışında bir değere itibar etmeyen iktisadî ve laboratuvarına girerken dinî ve ilahî olanı dış kapıda bırakan mekanik insan, Batı uygarlığının ortaya çıkardığı insan tipinin iki ayrı görüntüsüdür. Mekanik- iktisadî-Batılı insan; bunların hepsi aynıdır, menfaati dışında hiçbir şey onu ilgilendirmez. Batı üretimi insan tipi, zenginliğini çoğaltırken doğru orantılı şekilde diğerlerinin, dışındakilerin

⁷⁷ A.e., s. 143; Özdenören, **İki Dünya**, s. 39-43

yoksulluğunu da artıran bir süreç izlemektedir. Şimdinin dünyasına egemen bu insanın yönettiği her yerde adaletsizlik sistemlidir, kurumsallaşmıştır.⁷⁸

Yazar, yeryüzünde dengeyi inşa edecek Kur'an kavramı "vasat"ı işleyerek onun nasıl anlaşılması gerektiğini göstermektedir: İslam, her şeyi öncesinden göstererek "vasat"/orta olanın en iyi tercih olduğunu kabul eder, iki veya daha çok şeyin ortalaması(vasati) ile vasat olanı karıştırılmamalıdır. Vasat, varlığı kendisinden olan bağımsız bir doğrudur, ancak ortalama denilen şey, birden çok şeyin birbiriyle arasını bulunmasından yani telif edilmesinden sonra ortaya çıkan bir sentezdir. Bu yüzden sentezle ortaya çıkan ve vasat olan şey birbirine denk, eşit değildir. Vasat, sürekli sentezin dışında kalan bir yer işgal eder. İslam, faizi kesin şekilde yasaklamıştır. Şimdilerde ekonomik ortamda, faizsiz ticari işlemlerin yürütülemeyeceğini düşünenler çıkmaktadır ve "Faiz yasağı sadece özel borç akitlerini içindir, ticari işlemlerde faiz yürürlüktedir." veya "Yasak olan faiz, birleşik faizdir." veya "Sadece yüksek faiz oranları yasaklanmıştır, düşük oranlı faizler yasak değildir." şeklinde fikirler yürütmektedirler. Aynı kişiler bu iddialarında "günün şartları", "Yaşanılan zaman buna mecbur kılıyor." diyerek faiz hakkında hükümler getirmeye çalışmakta, bu kıyaslama, yargılama tarzı ile günün şartları ve İslam hükümleri arasında mecburi bir uzlaşma kurmaktadır. 19. yüzyılda İslam düşünürlerinin bazısında bu tip karşılaştırmalar yaygındır. Faiz yasağına rağmen uzlaşmacı zihniyetin varmaya çalıştığı ortalama, vasatın dışında, aykırı bir konumda bulunmaktadır.⁷⁹ İslam'da faiz yasağı, dışındaki iktisadi ölçülerle kıyas yapılarak veya onlara bağlı tarzda konulmamıştır. Bu yasaklık, İslam'ın belirlediği diğer bütün hükümlerle birlikte vardır ve bu hükümlerin hepsi bir arada kabul edildiğinde "vasatın" ne olduğu fark edilir. "Faizini haram, ticaretini helal kılınması" kapitalizm ve komünizmin ekonomi hükümlerinin sentezi değildir. Komünist dizgede faiz yasağı, özel mülkiyete ve özel ticarete yer olmaması zihniyetine dayanmaktadır. Kapitalizmde ticaretin serbest olması, bu düzendeki özel mülkiyet hakkının doğal sonucudur. Komünizmde ticaret yapabilen, elindeki sermayesini, sistemin karakteri gereği yasal olmayan yoldan edinmiş kabul edilir, sonuçta faizle ticaret yapan kimse ticaret yapması ve faizli işlem yapması açısından sistemin kurallarına iki kere ihlal etmiştir. Özel mülkiyet ve onun tüm sonuçlarını kabul etmeyi içeren bir sistem;

⁷⁸ A.e., s. 140-141.

⁷⁹ Özdenören, **Müslümanca Düşünme Üzerine Denemeler**, s. 121-122.

kapitalizmin ifratı ile bu aşırılıklara engel olmak adına ortaya çıkmış başka bir sistemin/ komünizmin tefriti çaresiz şekilde bu iki aşırının telifine (uzlaş) ulaştırmaz, Bu şekilde yol bulunabilirse bu “vasat” değildir, vasatî (ortalama)tir. Kapitalist ve sosyalist dünya görüşleri vasatı değil ortalamayı (vasatî) bulmanın peşindedir. İslamî hükümlerin, doğruların tartışma yöntemi ile elde edilemeyeceği gerçeğini kabul etmek gerekir. Tartışma yapılırken merkeze, İslam dışı ölçüler temel alınarak yapılıyorsa o tartışmadan elde edilecek sonuç da İslam dışıdır. İslami emirlere uygun gibi görünen bir sonuca varılmış olması halinde bu netice tamamen rastlantısaldir, gerçek bir hakikatin ifadesi değildir.⁸⁰

Günümüzün sorunlarının çözüm yollarından biri de İslam'ın istediği “vasat”ı bulmak ve o “vasat” üzere yaşamaktır. İslam'ın istediği vasatın içyüzü hakkında sağlıklı bir anlayış seviyesine ulaşıldığında bu, vasatı bulmak adına yapılan aşırılıklardan kaçmakla mümkün olacaktır. Hastaların duasının makbul olduğuna dair bir taahhüt var diye kimseden hasta olması için çabalaması istenemez. Birçok sağlıklı kimsenin yoldan çıkmasının sebebini iyi halleridir. Mesele hasta veya sağlıklı olmak değil içinde bulunulan durumda Allah'ın rızasını koruyabilmektir. İslam dininde Müslümanlara ilim emredilmekte, ancak bir hadiste “Öyle âlimler vardır ki onları ilimleri bozmuştur.” denilmektedir. Verilen hükmün aynı zamanda ters durumu (mefhum-ı muhalif) göz önüne alınarak o durumda da geçerli olup olmadığı noktasına dikkat edilmelidir. Müslümanların fakirlikten kaçınmalarının istendiği bir durumda bu emrin mefhumu muhalifine bakarak “Zenginliği elde etmek için çalışmak farzdır.” sonucuna ulaşırsa başka bir yanlışa düşülür. Bu kaçınma, kişiyi fakirlik korkusuyla cimrilik yapmaya ve takvadan uzaklaşmaya da sevk edebilir.

Araçlar kullanılış amacına göre değer kazanır. Musa peygamberin asası da⁸¹ sihirbazın asası da asaydı, ama amaçlarına göre değerleri farklılaşmaktadır. Keramet ya da mucize değnek de değil, onu kullanan da ve niyetindedir. Değnek sihirbaza benzemek ve taklit için kullanılmış olsa “vasat” elde edilemez. Sihirbazın değnek kullanması örnek alınmadan sihir yapılabilir, ancak sihir yapmaya niyet edilmişse, başka araçlarla da aynı sonuç elde edilebilir. İslam'ın inanç ve yaşam biçimi olarak istediği emirleri uygularken bu emirlerdeki hikmetin tümü dikkate alınmalıdır. İslam'ın emirleri, İslam'ın istediği vasat gözetilerek uygulanması gerekir.

⁸⁰ A.e., s. 122-123.

⁸¹ A.e., s. 123.

Bir emrin uygulanmasındaki katılık ne kadar isteniyorsa o kadar olunmalıdır, aksi durumda ifrat ve tefrite düşülebilir. İslam'ın doğruları, dışındakilerinin yanlışına tepkiden doğmamıştır. Bu sebepten müslüman olmayana benzemek korkusuyla kuruntuya ve vesveseye kapılmak yersizdir, benzememek konusundaki emrin amacı kavranılırsa gereksiz vehim ortadan kalmış olur.

Yazar Müslüman olmaya ve Müslüman kalmaya uğraşan insanın önündeki setlere işaret etmektedir: İslam'ı anlamaya ve yaşamaya çabalayanlar, İslam dışı sistemlerin görünen- görünmeyen engelleriyle yüz yüze gelmektedirler. İçinde yaşanılan dizgenin bazı kurumları ile İslam'ın aynı konudaki müesseseleri arasında benzerliklerin görülmesi şaşırtıcı olabilir. Müslümanların bir kısmı bu benzerliğe bakarak İslam'la İslam dışı kurumları telif ederek ikisinin de aynı kurum olabileceği vehmindedirler. Kapitalist ülkelerdeki sosyal yardım kurumları üzerinden zekâtı hatırlayıp böylesi kurumların İslam'da da bulunduğunu iddia etmektedirler. Böylece kendileri gibi düşünmeyenlere veya karşı çıkanlara üstünlük sağladıklarını sanmaktadırlar. Bu yoldan başkalarının İslam'ı kabul etmelerinin kolay olabileceğini beklemektedirler.⁸² Aslında böyle yaparak seküler zihin yapısının tuzağına düşmektedirler. Bu tür yaklaşımlar, iyi niyetle yapılırsa da İslam'ı kavramlarıyla anlamaktan uzaklaştırmakta ve yabancılaştırmaktadır. Zekâtın ibadet olması sosyal bir yardımlaşma müessesesi olmasından önce gelmektedir. Sosyal yardımlaşma müessesesi olması, başka işlevlerinin bulunması ibadet olmasının sonucudur. Müslümanlar zekâtın anılan işlevlerini yerine getirmek için değil sırf Allah'ın emri ve onun rızasını kazanmak niyetiyle zekât ibadetini yerine getiriler. Zekât dışında bir niyetle verilen para veya eder, miktarı ne kadar fazla olsa da zekât sayılmaz. İslam, İslam dışı dizgelerin sebep olduğu⁸³ soru ve sorunlara cevap vermek zorunda değildir. Öklid geometrisinin sorularına Öklitçi olmayan bir mantık örgüsüyle cevap aramak ne kadar yanlışa aynısı burada da geçerlidir. Günümüzde bulunan kurumlar, İslam dışı yaşamın uzantısı olmasına rağmen bu tip kurumların İslam toplumunda da bulunacağını varsayan bir kısım Müslümanlar, bu gerekçeyle yeni kurumlar üretmeye çalışarak aynı muhakeme hatasına düşmektedirler. İslami kurumlar, varlıklarını, dışardan destek almadan eksiksiz, yetkin bir sistem halinde kurarlar.

⁸² A.e., s. 124.

⁸³ A.e., s. 125.

Sahip oldukları fikirlerin, kendilerini İslam dışına çıkaracağından bilgisiz olanların durumu bulanıktır. Onlar İslam'a zıt bir tavırla ortaya çıkmamışlar, fikirlerinin İslami olduğunu savunmuşlar ve İslami bir gayretle hareket ettiklerini söylemişlerdir. İslam'dan onay alarak ya da ona dayanarak⁸⁴ yola çıkan bu kişiler İslamî bir amacı hedefledikleri düşüncesinde ya da inancında, durumları Haricilere benziyor denilebilir. Hariciler de İslam adına hareket ediyorlardı, Halife Ali'ye karşı şeriatı savunuyorlardı, şeriate bağlılık konusunda kendilerince çok katı ve samimi idiler. Hariciler "Hüküm sadece Allah' a aittir."⁸⁵ anlamına gelen Kur'an ayetini ileri sürerek Halife Ali'nin hakem konusunda kâfir olduğunu ileri sürüyorlardı. Böylece Halife Ali'nin, Allah'ın hüküm verme yetkisini hakeme vermesi sebebiyle Kur'an'a karşı geldiğini ve İslam'dan çıkmış olduğunu söylüyorlardı. Halife Ali'nin Haricilere verdiği cevap ise bilgecedir. "Haricilerin zikrettiği ayet doğrudur. Ancak bu ayeti batıl bir yolda kullanıyorlar." demiştir. Halife Ali'nin cevabı, şimdilerin sözde İslam'dan destek alarak çeşitli İslam dışı fikirler ileri sürenlerin hepsine birden uygulanabilir. Ebu Zer Gıfârî isimli sahabinin davranışlarını model edinmeye çalışan sosyalistler gerçekte doğru bir kaynağı takip etmekte, fakat bu doğruyu batıl, temelsiz bir yolda kullanmaktadırlar. "Kişi kavmini sevmek sebebiyle kınanmaz."⁸⁶ anlamındaki hadisi kılavuz edinen kavmiyetçi düşüncenin sahipleri doğru bir sözü benimsemişler, fakat bu Peygamber (as) sözünü yanlış ve geçersiz bir hedefe yöneltmişlerdir.⁸⁷

Herhangi bir ülkedeki ekonomik düzende sistem faizli uygulamaları yasaklamakta, İslam'daki faiz yasağına bakarak o ülkede İslam'ın herhangi bir hükmünün yürürlükte bulunduğunu söylenemez. O ülkede uygulanan faiz yasağının İslam ile ilişkilendirilmesi anlamsızdır. "O hüküm için İslamî'dir." denilebilmesi; onun Allah'ın hükmüne uymak amacıyla yerine getirildiği sorgulaması yapılmadan uygulanan hükmün İslam'la çelişmesi ve çatışması olmasa da ona "İslamî'dir." denilemez. İsrail'de, 1970'li yılların başlarına kadar Mecelle'nin uygulamada olduğu belirtilmektedir. İslam hukukunun bir kısmını içeren Mecelle'nin tatbiki, onun yerine getirildiği sonucuna ulaştırmaz. İcra edilen hükümler Allah'ın emri olduğu için ve bu bilinçle yerine getirilmesi şartı aranmalıdır. Yine birilerine göre İslamî yönetimde

⁸⁴ A.e., s. 126.

⁸⁵ Kur'ân XII. 40.

⁸⁶ Ahmed b. Hanbel, 4/107; Mecmau'z-zevaid, 6/244.

⁸⁷ Özdenören, **Müslümanca Düşünme Üzerine Denemeler**, s. 127.

halifenin göreve gelmesi ve seçim yöntemiyle olması, seçimi kullanan demokrasinin de İslamî olduğunu, İslamî tatbikatın kendiliğinden demokrasi benzeri bir düzen olduğunu kabul etmek gerektiği düşünülmektedir.⁸⁸ Sadece siyasi, toplumsal konularda değil ibadetler alanında da aynı durum geçerlidir. Allah'ın rızasını öncelemeden sırf sağlık nedeniyle tutulan oruca, oruç denilemediği gibi bazı grupların protesto amacıyla aç durmaları ya da yaptıkları açlık grevi de oruç değildir. Bir hükmün İslam'a aykırı olmaması, İslam'la çelişmemesi ile İslamî olmaması farklıdır. Herhangi bir uygulamanın, İslam'ın o konudaki hükmüyle uygunluk göstermesi önemli değildir, ayırt edici olan o hükmün ne niyetle yerine getirildiğidir.⁸⁹ Görünüşte İslam'ın onayladığı ayrıca emrettiği bir takım görevleri yerine getiren bir kimse gerçekte İslam'ın emri olduğu için yapmıyorsa bu davranışlar İslamî değildir. Neredeyse son iki yüz yıldır birçok kavram ve kurum İslam dünyasına bu yöntemle aktarılmıştır. İslamî olmayan çoğu asılsız ve temelsiz uygulamalar bu vasıtayla Müslümanlara güzel gösterilmiştir. Batıcılar, Batı'nın bilim etiketli İslam'ı inkâr anlamına gelecek uygulamalarını, İslam'ın bu konudaki hükümlerini tahrif ve hileli yönlendirme (manipülasyon) ile İslam dünyasına benimsetebilmişlerdir. Son iki asırdır yükselen değerler kabul edilen kavramların hemen hepsi İslami içeriğinden arındırılarak fakat yeri geldikçe aynı kavramların İslam'da da olduğu iddia edilerek Müslümanlara kabul ettirmeye çalışılmaktadır. Bunların içinde en netameli; bilim, kardeşlik, eşitlik, hürriyet gibi birçok kavram İslami mahiyetinden arındırılarak İslam ülkelerine sokulmuşlardır. Bu kavramlar İslami değerlerin geçerli olduğu ortamda tamamen İslami bir muhteviyat taşımaktadırlar. Kardeşlik İslami bir terim olarak İslam kardeşliği anlamında kullanılır. Ama İslam dışı grupların İslam topraklarına soktuğu kardeşlik kavramı, onların Müslümanları sevmesini değil, Müslümanların tek yönlü biçimde Müslüman olmayanları sevmesini ve onlarla benzeşmesini içermektedir, bu durum İslami düşüncede yoktur.⁹⁰

Yazarın bu ve diğer başlıklar altındaki tespitleri ve tasvirleri fark edilemeyeni belirginleştirse de var olan sistemin dışına çıkmış bireylerden kurulu bir toplumun nasıl oluşacağını ve birlik halinde kalınacağını göstermekte yetersiz kalmaktadır.

⁸⁸ A.e., s. 128.

⁸⁹ A.e., s. 129.

⁹⁰ A.e., s. 130-131.

2.6. Müslüman Topluların ya da Toplumda Müslümanların Durumu

Rasim Özdenören, Müslüman toplumların davranışlarının ve hissiyatlarının, kendilerinden üstün gördükleri sınıfların etkisinde inşa edildiğini, onların bu sorunun cevabını dışarıda değil kendilerinde aramalarını gerektiğini vurgulamaktadır: Malcolm X'in özgeçmişini anlattığı kitabında beyazların zencilere bakışını "Beyazlar genelde zencilerin hayat hakkında olduğu gibi farklı konularda da fikirlerinin olabileceğini ya da diğer düşüncelerle ilgili bilgileri olabileceği sanmazlar. İhtimal verdikleri şeyler dışında zencilerin düşüncelerini bilmek isteyen beyaz da çıkmaz." şeklinde dile getirir. Bu sözler haklı bir tepkiden çok ezikliğin bir yansımadır denilebilir. Ancak zenciler, nitelikli olmadıkları için yani fikirlerinin ve bilgilerinin sorulmasını gerektirecek bir başarı ya da çözüm de ortaya koymuş değillerdir. Amerika'da zencilerin değeri beyaz adam yanında ne kadar düşükse Batılı toplumlarda da Batılı olmayanların kıymeti de odur. Malcolm X'in fark ettiği, beyazların zencilere bakışını içeren ifadeler, İslâm dünyasında da yaşanan durumun benzeridir. Müslümanlar, Batılıların onları değerli görmesi ve onlar gibi olduklarını kanıtlamak için çabalamaktadırlar. Bunun yöntemi de Batılılarla aynı kültürel değerleri benimsemek ve onları onaylamaktan geçer diye düşünmektedirler. Bunun için Batı Rönesans'ının zihinsel başlatıcılarının Müslüman aydınlar olduğu iddia edilmektedir. Böyle düşünen Müslümanlar'ın miktarı hala çoktur. Yeryüzündeki müslümanlar hakkında, dünyaya söyleyecek sözünü çoktan tüketmiş ya da herhangi bir değişim, gelişim, soruna dair yeni bir söylemi olmayan güçsüz insanlar yığını gibi bakılmaktadır. Bu durum hakkında tamamen Batı'yı suçlamanın yerine sorumluluğun çoğunun Müslümanlar'da olduğunu gözardı etmemek gerekir. Müslümanlar müntesip oldukları dinin ve kurdukları medeniyetlerinin dışına çıkarak düşünme biçiminde, hayatta tarzında özgünlüklerini kaybetmişler ve Batı özentisi üzere yaşamaktadırlar. Batı taklidi hayat tarzları, Batı düşüncesine göre kendilerini organize etmeleri Müslümanların bugünkü durumunu çıkarmıştır. Beyaz adam için zenci kölenin saygınlığı ne ise Batılı insan için Müslümanın değeri o kadardır.⁹¹ Dünya müslümanları, öykündüğü Batılı'nın kendi öz malı fikriyatının kötü bir taklitçisi, tekrar edicisi durumundadırlar.

⁹¹ Özdenören, **Müslümanca Yaşamak**, s. 73-74.

Müslümanlar niçin uzaya gidemediler?, Niçin uzay araştırmalarında Avrupalılar gibi değiller? Bu gibi soruları Müslümanlar yıllarca sordular. Bu soru ve benzerlerinin İslâm kültüründe yeri var mı, olabilir mi, sorusu daha önce gelmelidir. İlk iki soru, uzaya gitmeyi evrensel bir değer görmenin yansımasıdır. Müslümanlar, kendi kültürleri içinde kalıp onu yaşamayı öncelemiş olsalardı ve kültürlerinden doğan soruların peşine düşselerdi bu yaptıkları sebebiyle değerliliklerini sürdüreceklerdi, ayrıca fikri alınan, danışılan konumda olacaklardı. Danışılan olmak ya da fikri sorulan olmak düşüncesiyle hareket de yanlış hedefe odaklanmaktır.⁹²

Yazar, son yüzyıllarda caddelerini ve sokaklarını kaybetmiş müslümanların bu geri çekilmeye karşı sorgulama yapıp yapmama bakımından duruşlarını incelemektedir: Son iki yüz yıldır Müslümanlar hayatın merkezinden uzaklaştırılarak silik bir toplum haline getirilmiştir. Şimdilerde dikkat çekici bir deneyim yaşamaktadırlar. Bu; bir tarafta İslam dışı toplumda Müslümanlığının idraki olmadan hayata devam edenler, diğer tarafta aynı İslam dışı dünyada Müslümanlar olarak yaşanabileceğine inananlar, daha öte tarafta fırsatçı, koşullara göre mevcut araçlarla İslam dışı dünyayı İslamlaştırma gayretindekiler, diğer uzak bir tarafta da her türlü fırsatçılığa, anın hazzına kafa tutarak Müslüman'a ait dünyanın İslamî araçlarla olabileceğine inanan insanların gözlemlendiği bir dünyada yaşanmaktadır.⁹³

Dünyada nüfusu müslüman kabul edilen birçok ülke vardır. Ancak şimdilerde "İslâm âlemi" isimlendirmesini hak eden bir yer olmadığı gibi bunun bir yanılsama olduğu düşünülebilir. Günümüzde İslâm âlemi olduğu ifade edilen yerlerden kaç tanesi, gerçekte İslâm'ın hükümleriyle yönetilmektedir? Bu ülkelerdeki Müslümanlara uygulanan hukuki, siyasi, iktisadi düzenlemelerin içeriğinde neler vardır? Bu soruların cevabı açıktır. Çünkü bu ülkelerden çoğunluğu Batı Kapitalizmini benimsemiş ve farkında değildir. Ayrıca böyle olmayan, sosyalizmin boyunduruğundakiler de Batı'ya yönelmeye çok isteklidir. Bu ülkelerde yapılan konferanslar, seminerler ve kurulan birlikler, kendilerini isimlendirirken yaptıkları faaliyetleri "İslâmî" diye başlayan ifadelerle nitelerler. Tüm bu çalışmalar Müslümanları temsilen değil de daha çok ülkedeki egemen iktidarların eğilimleri

⁹² A.e., s. 74-76.

⁹³ Özdenören, **Köpekçe Düşünceler**, s. 75-76.

doğrultusunda olmaktadır. Bu devletlerdeki memur ve siyasi kadrolardaki düşünce ve anlayış yapısı, yerine getirilen hukuk düzeninden daha öncelikli olup ülkeyi etkileyecek güçtedir. Yeryüzünde hiçbir İslâm devleti bulunmamakta, Batı kapitalizmi ile yapısal ve canlı ilişkileri olan ülkeler de İslâm devletine evrilecek değildir. Yabancı ülke paralarına muhtaç Müslüman ülkeler, gerekli dövizi İslâm dışı borç veren kurumlardan almak mecburiyeti duydukları sürece, bu ülkeler arasında ihtiyaç duyulan canlı bağlar kurulamayacaktır ve ülke yöneticilerinden istenilen şekilde İslam ülkeleriyle bağlar kurması düşünülemez. Aynı devletler Batı'ya zihniyet bakımından da muhtaçlar, Batı'dan gelecek ekonomik desteğe de bu zihniyet sebebiyle bağımlı olmaktadırlar. Örneğin Arap ülkeleri zenginliklerine rağmen kredi ve para talepleri yüzünden Batı'nın sömürüsüne açıktırlar. Bu nedenlerden dolayı İslam âlemi denilen yerlerdeki yaygın, etkin bulunan anlayış ve çıkar ilişkileri sebebiyle sıkıntılardan kurtulmak ütopyadır.⁹⁴

Müslümanların sorunlarının kökeni, kendileri dışındakilerle yaşadıkları yapısal farklılıklardan kaynaklanmaktadır. Toplum kurallarına uymayan, onun işleyişine engel kişilere, toplum ya da yetki verdiklerince uygulanan yaptırımlara, müeyyide denilmektedir. Bu yaptırımlarla toplumun değerleri, ilkeleri üzere yaşaması ve toplumsal canlılığın devamı sağlanmış olmaktadır. Yaptırımlar mistik, hukukî, ahlakî, hicvî şeklinde tasnif edilebilir. Bu biçimde sınıflama İslam dışı toplumlara aittir. İslam dışı toplumlarda din kurallarını çiğnemenin müeyyidesi mistik ve metafizik yapıda olup somut ve pozitif bir uygulama karşılığı yoktur. İslam toplumunda dinin kuralları açık bir şekilde, doğrudan toplumun işleyişi, istikrarını da içerecek şekilde olup bu kuralları ihlal etmenin yaptırımı pozitif ve maddidir. İslam dışı toplumlarda ahlâk kurallarını yok saymanın müeyyidesi ile din kurallarını ihlal etmenin müeyyidesi farklılaştırılmıştır. İslam dışı toplumlarda ahlâk kurallarına uymamanın yaptırımı ayıplamak, kınamak biçiminde ortaya çıkarken İslam toplumunda ahlaki kuralları ihlal etmenin sonucu kamu işleyişi ile ilgili kabul edilmektedir ve buna karşı hukuki müeyyidelerin uygulanması gerekmektedir. Son yıllara kadar yaşanan toplumda livata gibi bir eylem ahlakın ihlali olarak görülmüştür ve cezası ayıplama ve kınama şeklinde tecessüm etmiştir. İngiltere'de aynı eylem, ahlaka nispet edilmediği gibi normal kabul edilmektedir ve bu fiile

⁹⁴ Rasim Özdenören, **Çapraz İlişkiler**, 8. bs., İstanbul, İz Yayıncılık, 2016, s. 163-164.

herhangi bir müeyyide uygulanmaz. İslam toplumunda anılan fiil, kamu düzeni ile yakından ilişkili kabul edilir ve bu gerekçeye binaen karşılığında hukukun istediği maddi bir yaptırımın uygulanması zorunludur. Yaptırımların tasnifi tüm toplumun uymasına göredir. Topluların yapısı değıştikçe yaptırımları da değışmektedir. Yaptırımları uygulayacak otoriteye göre de müeyyideler değışmektedir.⁹⁵

Özdenören, varoluş başlangıcında topluluk olmaktan devletleşmeye çok hızlı geçmiş, büyümüş, tevhidini korumuş İslam toplumunun ve dallarının, zamanla etkisini artıran değışim ve dönüşüm karşısında hâkimiyetlerini kaybetmeleriyle ortaya çıkan belirsizliğin nedeni olarak gördüğü en büyük sebebi delillendirmektedir: İslam dışı toplumlarda maddi yaptırım söz konusu olmasa da İslam toplumunda aynı konuda kamu düzeni nedeniyle devlet otoritesinin uygulaması gereken bir müeyyide var olabilir. İslam toplumunun yapısı diğer toplumlardan farklılık gösterdiği için bu farklılıklar her türlü toplumsal kurumda olduğu gibi yaptırımlarda da farklı bir şekilde tezahür etmektedir. Her toplum kurallarını, ilkelerini, değerlerini korumak için onları bozucu, yıkıcı ya da onlara muhalif hareketlere belirli bir müeyyide uygular. Müeyyideler uygulanmadan bir toplum düzenini korumak, sürdürmek mümkün değildir. Zamanın müslümanlarının durumu, toplum olarak varlıklarını sürdürmek adına elverişsizdir. Herhangi bir toplum kendisini var kılan kurallarını ve değerlerini korumada müeyyide uygulamıyorsa veya uygulamaktan mahrumsa o toplum çözülmüş ya da çözülmeye başlamış demektir. Yaptırım uygulamanın temel en üst hedefi, o toplumun sürekliliğini sağlamak ve bunun için de toplumdaki bireylerin söz konusu normları uymasını sağlayıcı bir disiplin, sistem getirmektedir. Üyelerinin dilediğince hareket ettiği bir toplumda ortak davranışlar, değerler ve ilkeler belirlenmediği için ya da belirlenmiş olsa bile bireyin istediği gibi bu kuralları çiğneyebildiği bir yerde örgütlü, denetlenen bir toplumdaki bireyin söz etmek mümkün olmaz.⁹⁶ Günümüzde Müslümanların arasında İslam'ın müeyyideleri hiç tatbik edilmiyorsa onların yerini yanlış uygulamalar almış demektir. Dünyanın herhangi bir yerinde bugün, İslam hukukunun bütün kurumları, tamamen uygulanmamaktadır. İslam toplumunun gerçekleşmesi ve sürekliliği için bütün parçalarıyla uygulanamazken, belirli hedefler için bu hukukun sadece bir bölümü olan ceza hukukunu uygulamak aksaklığa ve haksızlığa sebep olur ve İslam hukukunun yanlış

⁹⁵ Özdenören, **Müslümanca Yaşamak**, s. 131-132.

⁹⁶ **A.e.**, s. 132-133.

anlaşılmasına neden olur. İslam'ın belirli konularda uygulanmasını istediği yaptırımlar sadece İslam toplum düzeninin uygulandığı yerde anlamlı hükümler olarak ortaya çıkar. Bu yaptırımlar o toplum sisteminin değerlerine göre oluşur. Müeyyidenin uygulanmadığı toplumlarda Müslümanların davranışlarına veya hukuk kurallarına bağlı kalıp kalmamaya ilgili hiçbir yaptırım uygulanmamaktadır. Namaz kılmayana ya da Ramazan'da oruç tutmayana yaptırım tatbik edilmemektedir. Ancak bu hususlar, İslam toplumunda kamu doğrudan toplum intizam ve yönetimiyle ilgili davranışlardan kabul edilmektedir.⁹⁷ Bu ve benzeri İslam'ın istediği kurallara uyulmaması durumunda önceden belirlenmiş müeyyideler uygulanır. Günümüzde Müslümanım diyen kimse bu kurallara uymadığında herhangi bir müeyyide ile karşı karşıya kalmaz. Namaz kılmamak veya oruç tutmamak normal kabul edilmektedir. Müslümanlar arasında İslami ilkelere uyulmadığında ortada bir İslam Devleti bulunmadığı için müeyyide uygulanmaması gerçeği fark edilmelidir. Birlik olmaktan uzak bulunan Müslümanlar dağınık halleri nedeniyle ve İslam'ı uygulama, kamu düzenini kapsadığı halde herhangi bir müeyyideye zorlanamaz. Bu ortamda İslam dışı fiiller Müslümanlar arasında normallik kazanmakta ve aynı çevre içinde yaşamaktan dolayı benzeşme eğilimi gereğince de yayılma etkisi göstermektedir. Müeyyide toplum düzenini ve sürekliliğini korumak içindir. Bugün dünyanın çeşitli yerlerindeki Müslümanlar yaptırımdan yoksun yani kontrolsüz bir halde yaşamaktadırlar ve bu vaziyetten ileri gelen olumsuz sonuçlar somut biçimde ortadadır, bu durumlarının bir sebebi de yaptırımsız yaşamak zorunda bırakılmış olmalarından kaynaklanmaktadır. Toplumda uygulanan dizgeler bütünü, kişilerin iradelerinden bağımsız vardırırlar. Kişilerin bireysel dilekleri ve iradeleri, buldukları toplumun ulaşmak istediği amaçtan farklı bile olsa da kişiler o toplumun koyduğu kamu düzenine uymak zorundadırlar. Açıkça sisteme karşı gelenler,⁹⁸ onun tatbik ettiği yaptırımların sonucuyla yüzleşirler. Bu durum İslamî olsun olmasın bütün toplum düzenleri için geçerlidir. İslam toplumunda bireylerin açıkça İslam dışı yani ona zıt propaganda yapmasına izin verilmez. Müslüman olmayanlar inançlarının gerektirdiği davranışları uygulamada serbest olsalar da, onların sınırları İslam toplumunun koyduğu ve kamu düzeni ile ilgili kurallara göredir. Devlet bu sınırların sürekli kontrol eder, aşanlar önceden belirtilmiş yaptırımlarla cezalandırılırlar. Batı

⁹⁷ A.e., s. 134.

⁹⁸ A.e., s. 135.

ve ondan etkilenmiş ülkelerin demokrasilerinde aynı biçimde bir işleyiş vardır. Demokrasi de ancak varlığını tehlikeye düşürmeyecek fikirlerin, eylemlerin söylenmesine ve uygulanmasına izin verir.⁹⁹

Özdenören, bireyin imanına bağlı eylemi ile devletin birlikteliğine, bütünlüğüne odaklanmaktadır: Salt bilgi düzeyinde üyelerinin hiçbiri resmi ideolojiye bağlanmadan sosyalist veya faşist bir devlet kurulabilir. Ancak İslam'ın istediği devlet için böyle düşünülemez. Fark, İslam devleti ile ideolojik devletlerin üzerinde yükseldiği temel ilke ile ilgilidir. İslam devletinde vatandaşların inancı, gerçeğe dayanmak zorunluluğu vardır. Müslümanla Müslüman olmayana aynı işlemi yapmak mümkün değildir. İdeolojik devlet, üyelerinin resmi ideolojisine gerçekten inanıp inanmadığını önemsemez. Yurttaşlarına, ilkelerini kabul ediyor görüşünden hareketle yaptırım uygular. Temel fark, her iki devletin vatandaşlarının inanç durumuna bakışlarındaki gerçeklikte ve İslam'la diğer ideolojilerin amaçları arasında ortaya çıkmaktadır. İslam devletinde amaç, sadece toplumsal hedeflerin gerçekleştirilmesi değildir, bunun yanında en önemlisi bireylerinin Müslüman olmasıdır. Seküler/dünyevileşmiş ideolojik devletlerde vatandaşın kişisel durumu dikkate alınmaz, önemli görülen sadece toplum düzeninin kurulması ve devamının sağlanmasıdır. İslamiyet ile diğer ideolojiler arasında bir fark daha vardır. İslam'a inanan insanların sayısı arttıkça aralarında İslam hukukunu da uygulamaya başlarlar, devlet amaç değildir, sonucunda kendiliğinden var olur. Bu şöyle de söylenebilir. Müslüman vatandaşları olmadan teorik bir İslam devletinin kurulabileceği düşünülmüş olsa ve bu devlet, Müslüman olmayan yurttaşlarına Müslümanların uyacağı hukuku uygulamayacağından işlevsiz kalır.¹⁰⁰ Bu devlet ancak İslam'ın gayrimüslimler için belirlediği hukuku uygular. Asıl olan, bu değildir. İslam dışı bir devlette, yurttaşlarının devletin resmi ideolojisine inanmasına gerek yoktur, vatandaşlar devletin resmi ideolojisine inanmasa da koyduğu ve uyguladığı kuralları takibi zorunludur. İslam Devleti'nde toplum düzeni için Müslüman veya değil yurttaşlarına hukukunu uygularken Müslüman üyelerine İslam hukuku uygulayabilmesi için bu yurttaşların gerçekten Müslüman olması gerekir. Yoksa uygulanacak hukuk, İslam'ın gayrimüslimler için öngördüğü kurallar olacaktır. Ama sosyalist ya da faşist devlet sisteminde, devlet vatandaşlarını ideolojisine inanıyor

⁹⁹ A.e., s. 136.

¹⁰⁰ A.e., s. 137.

varsayar, onları ayırmadan, eşit biçimde aynı hukuku uygular. İslam devletinde, vicdan özgürlüğünün gereği vatandaşlarına yönelik hukuk uygulanır. İslam devleti amaçlarına inanmayan insanları amacı yolunda zorlamamaktadır. Askerlik görevi gibi gayrimüslim vatandaşlardan zekât istenmemektedir. Bu kuralların tümü İslam hukukunun uygulanmasının tezahürüdür, bu iki ayrı hukukun uygulandığı anlamına gelmez.¹⁰¹ İslam devletinde Müslüman vatandaşla devletin hedef birlikteliği yani tamdır, gerçek bütünleşme vardır. Başka sistemlerde bütünleşme devletin varsayımıdır, gerçeği yansıtmaz. Yapılan karşılaştırmalardan en önemlisi de faşist veya sosyalist bir devleti, ihtilal ile gerçekleştirmek mümkündür. İslam dışı ideoloji sahipleri için darbeye başvurmak teorik olarak her zaman açıktır. İhtilalci, darbeci kadrolar dışında amaçlarını paylaşan tek kişi bulunmasa bile darbe yaparak yönetime hâkim olabilirler. İfade edilen uygulamaların pratikteki görünümü, teoride böyle olmayacağı iddia edilmiş olsa da, adı geçen düzenlerin zamanla baskıcı olmasıdır. Yurttaşları ile amaç birlikteliğini gerçekleştirmiş İslam toplumunda teoride zaten yasak olmasına rağmen pratik biçimde zorbalığa başvurmak fiilen mümkün değildir.

Yazar, imanını sonuçlarıyla kabul edenlerin ve bu durumu unutanların ya da unutturulan sonrakilerin arasındaki farklılaşmayı belirginleştirmektedir: Kişinin Müslüman olması kelime-i şهادet getirmesine bağlıdır, kelime-i şهادeti ifadesi ile Müslüman gözüyle bakılır, Müslüman denir ve İslam'ın hükümleri uygulanır. Müslümanlığını özgür iradesi ile beyan ettiği anda Müslüman kabul edilir, Müslüman kabul edilmesi hiçbir resmi ve biçimsel şarta bağlı değildir. “Müslümanlığı seçmek”, şimdilerin Batı hukukunda yer bulan anlayış çerçevesindeki herhangi bir “yurttaşlık seçme” durumundan farklıdır.¹⁰² Bir kişi kendini bilinçli düzeyde bir ülkenin yurttaşı, vatandaşı saysa bile vatandaşlıkla ilgili resmi işlemler yapılmadıkça ve belgeler doldurulmadıkça o kimsenin dilediği devletin vatandaşı olma şartı getirilmiş sayılmaz. Müslüman olmak böyle değildir, hiçbir resmi belgeye tabi olmaksızın kelime-i şهادet getirmişse Allah katında Müslüman'dır. Masonlardaki gibi herhangi bir işlem ve formalite biçimine ihtiyaç duyulmadan, ücret istenmeden Müslüman olabilme durumu birçok kimsede Müslümanlığın gerektirdiği sonuçların ve Müslüman olduktan sonrasının çok ucuz olduğu, bedelsiz olduğu yolunda bir

¹⁰¹ **A.e.**, s. 138.

¹⁰² **A.e.**, s. 139.

izlenim, zihinlerde yaygınlık kazanıp yerleşmiştir. Bu sebeple Müslümanlığın gereklerinden bahseden “bir tek sen mi Müslümansın” şeklinde itirazlarla yaklaşılmaktadır. Ailesinden öğrendiği, kanıksadığı, sıkıntısını çekmediği dinini, Müslümanlığını rahatça dile getiren birey, Müslüman olmanın gerektirdiği sonuçların da çabası ve sıkıntısız olduğunu düşünmektedir. Müslümanlığını ifade ettiği anda, hiç kimsenin elinden bu niteliğini alamayacağını düşünerek “vatandaş” olmanın hükümleri ile “Müslüman” olmanın hükümlerini birbirine karıştırmaktadır.¹⁰³ Müslümanların, İslam'ın yaptırımlarından uzak yaşadığı tüm dünyada bu tip karıştırmalar, bireyi ve toplumu içinden çıkılmaz hallere sürüklemektedir.

İslam dışı ideolojilerle (sosyalist, faşist vs.) yönetilen devletler, vatandaşlarını amaçlarıyla bütünleşmiş varsayımıyla aslında onları ikiyüzlü olmaya zorlamaktadır. Devletin amaçları ile uyuşmayanlar bu amaçları benimsemiş görünürler, benimsemeseler de düşüncelerini gizlerler. Devletin amaçlarını benimsemeyen birey, buna rağmen bu amaçlar için uğruna savaşmak zorundadır. Görünüşte ve yasal olarak iyi yurttaş sayılan kimse, gerçekte ikiyüzlüdür, o vergi kaçırmakta, çeşitli usulsüzlükleri deneyebilmekte, bunları yaparken de kendisini haklı görmektedir ve amaçlarını onaylamadığı devlet, böyle davranmaya zorlamaktadır. Bu hal, vatandaşlar arasında bireysel kalmamakta, toplumda yaygınlaşmaktadır, devletin istediği nitelikte “iyi yurttaş olmak” bir yerden sonra enayilik anlamına gelmektedir ve böylece vatandaşlar usulsüzlükte, kuralsızlıkta yarışadılar.¹⁰⁴ Devletin hedefleriyle gönül-zihni bütünleşmemiş vatandaş, hizmetlerinde arzusuz ve gönülsüzdür, yüklendiği görev onun için angaryadır. Böyle bir devlet erdemsiz, gayesiz insanlar üretir, onlar devletin vatandaşından istediği en küçük şeyleri yapmakta arzusuz iken üst seviyede nitelik beklemek olayın doğasına aykırıdır. İslam toplumunda vatandaşlar Müslüman veya değil, ikiyüzlü olmayla karşılaşmazlar. Müslüman, tanımı üzere devletin amaçlarıyla bütünleşmiştir, sonuna kadar onaylamaktadır, kanunlar gereği yurttaşlık görevlerinde gönüllü ve hazırdır. Gayrimüslim yurttaşlar inançlarına aykırı görevlerden uzak tutulurlar ve devlet, inançları ile çatışabilecek sorumluluğu ve görevi istemez. Vatandaşların tamamı inançlarına uygun görevleri yüklediklerinde, savsaklama ve ilgisizlik de olmaz. Önemli olan sadece yasaya

¹⁰³ A.e., s. 140.

¹⁰⁴ A.e., s. 141.

uygun hareket etmek değil, riyasızlık ve dürüstlüktür. Böyle bir ortam, yurttaşı için devletin hukuki düzenlemelerinden doğmaktadır.

“Sezar’ın hakkı Sezar’a, Tanrı’nın hakkı Tanrıya” sözü dünyevi işlerde erkin Sezar ve yasaları olduğunu, Tanrının hakkının nasıl uygulanacağını da Sezar’ın belirleyeceği anlamındadır.¹⁰⁵ Sezar’ın hakkı, Sezar’ın düzenlemelerine uymaktır. Tanrı’nın hakkı Sezar’ın belirlemesine göredir, Tanrının hakkı değil Sezar’ın düzenlediği ilkelere uyulmaktadır, yani Sezar tanrılaşmıştır.¹⁰⁶ Tanrı ve Sezar ayrımı yapılırken fark edilmektedir ki bu ikisine ait ayrımı ve sınırları belirleyen Sezar’dır. Laik toplumun gereklerine göre düşünenler için İslam’ın öngördüğü düzene akıl erdirmek güçtür. Laik düzenle karşılaşmamış Müslüman için laik toplum işleyişi yadrigatıcıdır. Toplum ve işleyişinin yani devletin ayrı tutulduğu bir düşünce anlayışı, Müslüman için akıl almaz kabul edilir. Devlet ile sadece dinin işlerini uygulamakla sorumlu bir kurumu tasavvur eden için devletin bunun dışındaki bir amaçla gerçekleştirilmiş olmasını düşünmek bir yanlışlıktır.¹⁰⁷ Laik toplumda ibadet, kişisel ve bireysel bir faaliyet kabul edilir, kişinin isteğine bırakılmıştır. İslam düzeninde ibadet kapsamlı bir eylemdir, yerine getirilip getirilmemesi bireyin arzusuna bırakılmamıştır. İbadet, temelde kişisel etkinlik olmakla birlikte İslam toplumunda kamu düzeni ile de ilgilidir. Devlet kişileri ibadetlerinin yapılmasında serbest bırakmaz ve sadece Müslümanlar için söz konusudur. İbadeti, toplumsal bir görev kabul eden görüşle kişisel, keyfi bir eylem gören anlayışın bu konuda uygulayacağı kuralın da farklı olması tabidir. İslam’ın hükümlerinin tüm Müslümanlarca yapılmasının mecburi olduğu yerde ibadetler yalnızca kişiler bakımından değil toplum açısından da arzulanan, beklenen sonuçlarını doğuracaktır. Laik toplumda ibadetin yapılması kişinin isteğine bırakılmıştır, ibadetini uygulayan kendini bireysel olarak sorumluluktan kurtarır, ancak ibadetten beklenen sonuçlar ortaya çıkmaz. Müslümanların zekâtlarını vermeleri ve faizli işlemlerine devam etmeleri; bu ibadetin toplum için doğuracağı yararlı sonuçları gerçekleştirmez.¹⁰⁸

Geçmişinde İslamiyet’in bulunan ülkelerde Allah’ın bir ve tek olduğunu, İslam’ın Allah’ın indirdiğini din olduğunu ifade etmek kolaydır, zorluk; bu ifadenin

¹⁰⁵ **A.e.**, s. 142.

¹⁰⁶ **A.e.**, s. 143.

¹⁰⁷ **A.e.**, s. 144.

¹⁰⁸ **A.e.**, s. 145-146.

sonuçlarını kabul etmekte ortaya çıkmaktadır. Şimdilerde Müslümanların bazıları parsellenmiş bir kafaya sahiptirler; Allah'a, İslam'a inandığını söyler ve İslam'ın emirlerinin aksi yönünde uygulamaları kabul edebilmektedir. Bireylerden mahrum toplum düşünülmediği gibi toplum haline gelmemiş bireyler yığınının anlamı yoktur. İslam'ın ilk yıllarında genişleme çabası tek tek bireylerin Müslüman olması süreciyedir. Başlangıçtan beri bu tek tek bireylerin her birinde güçlü, bir araya gelme bilinci vardır, tek birey olarak Müslüman olmanın gerekli ancak yeterli olmadığını farkındalığına sahiptirler. İslam, bir süre tek tek tebliğ usulünü benimsemiş ve takip etmiştir. Açık tebliğin olmadığı günlerde bile ilk Müslümanlar, toplum halinde yaşamanın bilincindeydiler. Sahabî Erkam'ın evi sayıca az, niteliği yüksek toplumun bir araya geldiği yerd, İslam'ı o evde öğrendiler ve çoğaldılar. Tebliğin açıklanmasında sakınca olmadığı kanaatiyle bu müslümanlar ilk defa Kâbe'de namaz kıldılar. Bu, İslam'ın görünürlüğünün başlangıcıdır ve İslam karşıtlarına da tebliğ gerçekleşmiştir. Bu olaydan sonra sınırlar belli olmuş, İslam iddiası yeni bir konum elde etmiştir.¹⁰⁹

Yazar, Müslüman toplumların yönlerini kaybetmelerine ve zihinsel belirsizliklerine ilişkin nedenlere netlik kazandırmaya çalışmaktadır. Özdenören'den önce gelmiş yazarlar da böyle çalışmalar yapmışlardır ve ondan sonra gelecek yazarlar da saptamalar yapacaklardır. Bu belirlemeler birikimli bir artma değil dağınık veriler halinde bulunmaktadır. Bu da karamsarlığı artırmaktadır. İçinde bulunulan durumdan çıkışın nereden başlayacağı bunun nasıl başlatılacağına dair sınıflandırılmış işaretler görülmemektedir.

¹⁰⁹ A.e., s. 146-148.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

RASİM ÖZDENÖREN'İN ESERLERİNDE TOPLUM ANLAYIŞI

3.1. Batılılaşma, Modernleşme, Postmodernizm, Küreselleşme

Özdenören Türkiye’de öğretimin en üst basamaklarına ilerleyerek üniversite hocası olmuş birisinin sorusu üzerinden Müslüman için değişenin ve değişmeyen vazgeçilmezin ne olduğuna cevap vermektedir: Hukuk profesörlerinden biri “Hayat, toplum, toplumsal ilişkiler zamanla değişiyor, ama İslâm’ın öngördüğü hukuk kuralları sabit kalıyor. Değişen toplum ilişkilerinin ortaya çıkardığı yeni sorulara ve sorunlara değişmeyen kurallar açısından nasıl çözüm üretilebilir?” diye Özdenören’e düşüncelerini de içeren bir soru yöneltir. Özdenören’e göre, İslâm’ın hukuk ilkelerini değiştirmek mümkün değildir, bu noktada yapılabilecek tek şey, toplumun ilerlemesini önlemek ve toplumu beklemeye almak olmalıdır. Toplumun bu bağlamda kontrolü de mümkün olmadığına göre İslâm’ın hükümleri nasıl uygulanmalıdır? Nasslar ya da değişimden hangisini tercih etmek toplumun sorunlarına uygun olmaktadır? Gelişme, ilerleme diye ifade edilen toplumsal değişimin kökeni İslâmi yaşama biçiminden mi doğmaktadır yoksa İslâm dışı yaşama tarzının ortaya koyduğu bir sonuç mudur? Yazara göre bu sorulara şu şekilde cevap verilebilir: İslâm dışı soru ve sorunlara İslâm’dan çözümler aramak ve buna mecbur kalmak ya da İslâmi bir çevrede mümkün olmayan, kurgusal problemlere cevap aramak, boş bir işe girişmek demektir. Soru, bir tarafta nasslar, diğer tarafta da toplumun değişen ihtiyaçları diye ifade edilirken, Batı kültüründe Roma hukuku ve Hristiyanlığın ortaklaşa üretimiyle oluşan hukuk algısı zihnin arkasında bulunmaktadır. Bu sorunun içinde Batı kültürüne göre, değişen bir toplum yapısının varlığı esas kabul edilmektedir. Hukuk profesörünün Batı kültürü içinde açıklayıcı olabilecek bu sorusu, toplumunun Batı kültürüne öykünmesini isteyen biri tarafından sorulmaktadır. Batılılaşma’nın gerekliliği,¹ Batılılaşma’yı tek yol gören toplumun fertlerine, böyle bir soruyla kanıt ifade edilmekte ve sonucunda çıkan anlam, Batılılaşma’nın doğru, İslâm’ın ise ihtiyaç olmadığı şeklindedir.

¹ Özdenören, **Müslümanca Düşünme Üzerine Denemeler**, s. 57.

Özdenören, bu soru etrafındaki düşüncelerin, Müslüman bakış açısı ile tartıldığında temelsiz ve çürük hükmünde olduğunu savunur. Batı kültürü sebebiyle meydana çıkan değişimler sayesinde akla gelen bu sorulara İslâm değil, gene o kültürün cevap vermesi gerekmektedir. İslâmî hayatın içinde, yaşantıdan neşet etmiş sorulara da cevapların ve çözümlerin İslâm dışından değil İslâm'dan aranması zorunludur.

Batılılaşma'yı kabul etmekle birlikte onun nasıl olacağı konusunda ortak nokta bulmayanların gözünde Bolşevik/Rus tipi Batılılaşma ile Mao/Çin tipi ya da Japon tipi bir Batılılaşma arasında dağlar kadar fark olduğu sanılmaktadır. Müslüman için bu durumlardan herhangi biri arasında fark yoktur. Batı uygarlığının parçası, üyesi ülkeye göre sosyalizm ve kapitalizm arasında temel farklar görülebilir. Ama bu uygarlığa üye olmayan bir ülke için bunların hepsi birer biçim meselesidir. Yani yapaydır. Mao'nun kültür İhtilalini, Batılı aydınlar Batılılaşma'yı çabuklaştırıcı bir neden kabul ederler.² Sosyalizmi, Batı'ya ve Batı'nın kapitalizmine, sömürsüne karşı koyabilmek için uyguladıklarını iddia eden Doğulu ülkeler; özellikle Rusya ve Çin kapitalist bir değişim sürecini çöktan başlatmışlardır. Ayrıca çok uluslu şirketlerin sadece çevrelerini etkileyeceği ve sosyalist yönetimleri etkilemeyeceği düşünülen bu yeni süreçte zamanla nasıl bir yöne doğru ilerlendiği görülmüştür. Japon biçimi Batılılaşma'yı beğenenler, onun kültürünü koruyabilmiş olmasına işaret etmişlerdir, ama şimdilerde Japonya'nın geleneksel kültürü ile bağının iyice zayıfladığı fark edilmektedir. Batılılaşma'dan yana tavır koyanlar için metot meselesinin ifade edilen bağlamda ve süreçte aslında bir anlam taşımadığı ortaya çıkmıştır denilebilir.³

Dilimizde karasevda diye anılan hal, ruhî bir hastalıktır. Bu hastalıktan dolayı sağlığını kaybetmiş insanın konuşma, düşünme yetileri azalmış, hareketleri son derece zayıflamış, görüntüsü de elemli ve çökmüş olur. Psikolojik hastalıklardaki gibi bu durumda hastanın gerçeklerle bağı ya azalmış ya da bağı kopmuş olur. Hastalık sahibinin, şiddetli arzusunu çektiği şeyle de gerçekte mantıkla açıklanabilecek bir bağı yoktur. Bu şiddetli arzunun yöneldiği nesne/kavram/kuram, hasta için takıntı oluşturmasına gerekçe olmuştur. Temel sorun, hastanın iç dünyasında oluşmakta; bu kendini küçük ve aciz saymasıdır, psikolojik bir haldir, gerçekte kendisine;

² A.e., s. 58.

³ A.e., s. 59.

güçsüz,⁴ beceriksiz, yeteneksiz diye baktığı için olmaktadır. Dolayısıyla gitgide içine doğru kısılmış ve sinmiştir. Bu tip bir hastanın cinayetten çok intihara yönelimi vardır. Sabit fikirli, takıntılı birisi gerçeklere karşı dikkatini sonuna kadar canlı tutmaz, bir yerden sonra zihnine tebelleş olmuş fikrin etrafında yıllarca yapışıp kalır. Türk siyasetinde yaygın takıntıları böyle görmek gerekmektedir. Bu musallat fikrin başında Batılı olma fikrisabiti vardır. Bu açıdan düşünüldüğünde gerçekte Türkiye'de yalnızca ve herşeyin merkezinde siyasi bir huzursuzluk vardır. Bu siyasi huzursuzluk ya da bunalım; yönetim, ekonomi ve toplumla ilgili bunalımların tamamından çok daha büyüktür.⁵ Doğrusu görülmek istenirse Avrupa'nın, Tanzimat'tan bu yana Türkiye'yi içine itelediği ya da üzerinde tökezlettiği biricik kriz siyasîdir ve başarıya da ulaşmışlardır. Sorunun siyasî olduğunu idrak etmiş tek kişi, padişah ikinci Abdülhamit Han'dır, rejim/sistem çekişmeleri ve ihtilafları onun zamanında başlatılmıştır. Osmanlı'nın son günlerinde icat edilen siyasi krizlerle Cumhuriyet'ten sonraki mevcut siyasi gerginlikler arasında fark bulunmaktadır. Osmanlı devletinin son yıllarını meşgul etmiş bu siyasi bunalım, ülkenin bir iç meselesi gibi görülmüştür. Batı güdümlü zihinlerin o dönem için iddia ettikleri tek, vazgeçilmez çözüm, rejim değişikliğinden ibarettir. Bu düşüncenin, Batı'nın ilham ettiği ve zihinlere aşılacağı bir tuzak olduğu fark edilmeksizin Osmanlı Devleti'nin meşrutiyet ile yeni bir yönetime geçtiğinde ülkenin kurtulacağına dair kanaate bütün aydınlar inanmaktadırlar. Cumhuriyet 1923'te kurulduktan hemen sonra Türkiye bütün alanlardaki ittifaklarında ve özellikle dış ilişkilerinde Batı ülkelerini merkeze almıştır, onların aralarında kurdukları NATO, AB benzeri ittifaklara bile girmek için istekli olmuştur. Şimdilerde adı Avrupa Birliği olan teşkilata Türkiye'nin alınması için gidilmedik kapı bırakmayanlar, buraya girmekle elde edilecek ekonomik bir gücün var olmadığını fark ediyor olmalılar. Çünkü sürekli Yunanistan öne sürülerek⁶ ona tanınan imtiyazların neden Türkiye'ye de verilmediğini sormaları, beklenen ekonomik çıkarın elde edilemediğinin kanıtı kabul edilmelidir. Türkiye'yi Avrupa Birliği'ne sokmaya çalışanların zihinlerindeki asıl fikir, iktisadî değil siyasîdir. Birliğe girmekle Türkiye'nin Batı ile aynileşmesi ve bütünleşmesi amaçlamaktadırlar. NATO'ya girmek konusundaki çabalar da, aslında Batı ile bütünleşme arzusudur. Bu üyeliğin amacı da askerî olmaktan çok siyasîdir.

⁴ Özdenören, **Çapraz İlişkiler**, s. 43.

⁵ **A.e.**, s. 44.

⁶ **A.e.**, s. 45.

Batılılaşma tutkusu ve karasevdaya evrilmesi, Türkiye'nin 150 yıldan fazladır yanlış yönlendirildiğinin kökeni kabul edilmelidir. Türkiye'nin takip ettiği iç ve dış politikanın ruhu, “vaziyeti kurtarma” üzerine kurulmuştur. Aslında dış güçlerin güdümüyle yapılan değişiklikler, ülke içinde sanki süregelen durumun dışına çıkılıyormuş gibi yansıtılmaktadır. Tek partili iktidardan çok partili demokratik hayata geçiş şimdilerde herkesin bildiği üzere Türkiye'de, ABD'nin baskısıyla yürürlüğe konduğu halde bu uygulama sözde, o dönemdeki iktidarın kazanımı gibi gösterilmiştir. Ancak mesele, başat dış güçlerin istekleri doğrultusunda yeni yönlendirmelere uyum sağlayabilecek seçeneklerin ortaya çıkarılmasından ibarettir. İç siyasetteki yaşananlar bunu göstermiştir. Çünkü o dönemde siyasî hayatın ekonomideki etkisini gözlemlemek, üstünde durulan konuyu daha güçlü bir tarzda gösterecektir.⁷

Türkiye yıllarca Batı ülkeleri ve ABD dışındaki bir ülkeden ekonomik yardım almayı kabul etmemiştir. Bu durumun politik nedeni kadar bir de psikolojik yönü de dikkate alınmalıdır. Batılılaşma yolunda ilerlerken Türkiye, halkının sevgisini, ilgisini Batılı ülkelere yönlendirmek istemiştir. Böylece Türk halkı kendisine yardım eden ülkelere karşı hissedeceği borçluluk ve şükran duyguları ile Batılılar'ın yardımseverliğine inanacaktır, günlük hayatında da onlar gibi olacak ve bu yolda ilerleyecektir. Batı'ya karşı gerçekleştirilmiş İstiklal Savaşı nedeniyle mevcut düşmanlığın bastırılması ve ilgiye, sevgiye dönüştürülmesi yoluyla Batılı insanın hayat seviyesinin halka benimsetilmesi ile mümkün olacaktır. Batı değerlerine göre kurulmuş siyasî kurumlardan Batılılaşma'dan sapacak siyasi bir hamle beklenilmesi yanlıştır. Uygulamada ya da ayrıntıda ortaya çıkan bazı farklılıkların Batılılaşma gidişatını bozacak davranışlar olmadığı anlaşılmalıdır. Demokrat Parti'nin 1950-1960 yılları tarıma verdiği fazla önem, ekonominin yapı değiştirmesine yönelik bir olay kabul edilmemelidir. Türk siyasetinin ana çizgisi, Batılılaşma'nın etkisinde ve belirlediği yönde hep ilerlemektedir. Bu zamanlarda ABD'den gelen yardım destekleri ile daha önce anılan psikolojik etki birlikte düşünüldüğünde, ekonomide meydana getirilen kıpırdanışların, Batılılara karşı yakınlık hislerinin geliştirilmesi doğrultusunda etkili kılındığını fark edilir.⁸

⁷ A.e., s. 46.

⁸ A.e., s. 47.

Türkiye'nin dış politikadaki silik halinden bir türlü çıkamayışının gerekçesi, karar verme yetkisini kendisinde görmemesi veya bu yetkiyi kullanmak istememesinden kaynaklanmaktadır. İç politikada Batılılaşma arzusu, halkın zihin yapısının Batı zihniyetine göre dönüştürülmesi, tek tek “Batılı” kılınması ve bunu hedeflerinin en önüne almış yönetici kadroları, dış siyasette Batı yönlendirmesinde siyaset izlemeye mecbur etmiştir. Ülke içinde Batılıları, halkına sevdirmek, halkı onlara benzetmek çabası, dış politikada da Türkiye'nin yöneticilerinin Batı'ya sevimli görünmek istemesi, ülkeyi yukarıdan aşağıya doğru Batı'ya yaranmak, memnun etmek hevesine düşürmüştür. Türkiye'nin Osmanlı sonrası izlediği dış politikası, temel biçimde bir tek merkez etrafında hareket etmiştir. Bu ana merkez de psikolojik kökenlidir. Türkiye akıllı, menfaatlerinin takipçisi bir dış siyaset izlemek yerine bazı arzularını gerçekleştirmek istemiştir, Batılı ülkelerce kendini değerli kılmak için bu altyapısı psikolojik olan modeli, dış politikasının merkezi haline getirerek böyle bir uygulama yolunda ilerlemiştir. Ülkede vatandaşını Batı kültürünün ölçülerine göre eğitime çabası, Türkiye'yi dış politikada Batı'ya düşkün ve onun güdümünde kılmıştır. Türkiye'nin dış politikada girişim sahibi olamamasının gerekçesi ve onu kişilikli olmaktan yoksun bırakan yegâne öge Batılılaşma arzusunun sürüklediği psikolojidir. Ülke içinde iktisadî, siyasî, hukukî benzeri tüm alanlardaki uygulamalarda da dış politikada⁹ amaçlanan temel hedef, etkileyici bir görev yapmaya devam etmektedir. İç ve dış siyasetin “Batılılaşma modeli üzerinde” merkezileşen psikolojik takıntısı iç-dış politikasında etkili olmaktadır. Ülkeyi yöneten kadroların ve aydınların zihninde Batı kültürü kesinlikle izlenmesi gereken bir merkezdir. Ülke seçkinlerinin aralarında temel kabul edilen konulardaki konuşmaları bile Batı dünyasının ya şu kutbunu ya da bu kutbunu seçmeli noktasında yapılmaktadır. Kapitalistlerin yanında yer almayı tercih edenler olsun ya da sosyalistlerin yanında taraf tutmayı hedefleyenler olsun temel seçimlerini hep Batılı olmaktan yana yapmaktadırlar. Aralarında çözülecek tek bir konu vardır. O da, yumurtayı sivri veya yassı ucundan kırma tercihini yapmaktan öteye gitmemektedir.

Türkiye'de Amerika'nın yönlendirmesinde bir siyasetin takibini savunanların hepsi aynı düşünce yapısına sahip insanlar değillerdir. Bir grubu apaçık biçimde iktisadi düşünce açısından liberal kapitalizmi, siyasal ve toplumsal bakımdan

⁹ A.e., s. 48.

“Batılılaşma’yı, çağdaşlaşmayı” şiar edinenler, bir diğer grup ise düşünce karmaşası içinde olmaları nedeniyle, iki kutup arasında en kullanışlı kabul ettikleri ABD’yi Rusya’ya karşı yararlanılacak bir sığınak gibi gören bir takım Müslümanlardır. Bu grupların ilkindekiler, rotalarını çizmişler, her durumda Batıyla bütünleşmek, benzeşmek isteyen zihne sahip olduklarından, sundukları kanıtlarda¹⁰ çelişme yoktur. Kapitalizmi onaylayan ve Türkiye’nin Batı ile bütünleşmesini savunanlara, izledikleri çizginin dışına çıkmaları için ciddi bir gerekçe ileri sürmek gereksizdir. Batı düşüncesinin sonucu ortaya çıkmış, kapitalizmin zıttı istikametinde kabul edilen sosyalizmi kabullenmiş birine, Sovyetler Birliği’nin, Çin’in ve benzeri ülkelerin sosyalizm adına uygulamalarını onaylamaması, bu ülkeleri Marksizm’e sadakatsizlik ediyor görmesi doğaldır. İddia ettikleri delillere göre iki kutup arasından kullanışlı saydıkları Amerika’yı önceleyen bazı Müslümanların durumu dikkat çekicidir. Amerika, Rus ya da Çin taraftarlığı arasında ayırım görmekteyler ve temeline inildiğinde duygusal bir fark dışında başka bir şey yoktur. Bazı Müslümanların Amerikancılığının gerekçesi, onların ehlikitap olmasına bağlanmaktadır.¹¹ Bu bir kısım Müslümanların, Batılı koşullandırmaya mecbur hissetmeleri; onların edilgen, kabullenici ve sorunlara kendilerine gösterilen kadar yaklaşmaları nedeniyledir. Müslümanca duruş, sınırlandırıcılara boyun eğmemeyi ve sınırlandırıcılara dinin gereklerine göre karışmayı gerektirir. Onların bu tavrına “Müslümanca duruş”u bilmek istemeyişleri neden olmaktadır. Batı düşüncesinin ürünü kapitalizmi veya sosyalizmi onaylamış, Türkiye’yi bir şekilde Batı’nın bir parçası yapmayı amaç edinmişlerin görüşleri kendi içinde tutarlıdır. Kendilerini Müslüman diye ifade edenlerin aynı düşünceleri, kendilerince delilleri ileri sürmelerinde tezatlık gözükmemektedir ve Müslümanların Batı karşısındaki durumunun çelişkililiğini savunmak için, Sovyet tehlikesinin varlığından bahsetmektedirler.¹² Müslümanın Batı’ya; İslâm dışı zihniyete karşı duruşu, Batı’nın batısını ve doğusunu kapsamaktadır.¹³ Batı ile faydalılık şartıyla siyasî bağ kurmak ile herhangi bir nedenden kurulan bağı Müslümanların Batılılaşmasına araç kılmak, farklı şeylerdir.¹⁴ Özdenören önce dünyada ve sonra da Türkiye’de Batılılaşma teşebbüslerine

¹⁰ A.e., s. 49.

¹¹ A.e., s. 50.

¹² A.e., s. 51.

¹³ A.e., s. 52.

¹⁴ A.e., s. 55.

bakışını dile getirdikten sonra, Batılılaşma'nın bir başka ifadesi modernleşmeye dikkatleri çekmekte, bununla birlikte "Cumhuriyet öncesi ve sonrasında Türkiye'de modernleşme nasıl ortaya çıktı, nasıl gelişti?" gibi sorulara yorumlarıyla cevap vermeye çalışmaktadır.¹⁵

Modernleşme ile birlikte sanayileşme, Avrupalılaşma, Batılılaşma, ilerleme aynı anlamı ve durumu açıklamak için kullanılmaktadırlar. Türkiye'de günlük hayatta çağdaşlaşma da aynı olgu için dile getirilmektedir. Niyazi Berkes gibi bazı fikir adamları çağdaşlaşma ile modernleşme kavramlarında ayrıma gitmektedirler, ekonomik gelişmeye yönelik modernleşme, kültürel gelişmeyi ifade için çağdaşlaşma kelimelerini belirlemişlerdir. Ancak bu iki kavramın bu şekilde kullanımı üzerinde bir uzlaşma bulunmamaktadır, yaygın biçimde ikisi de aynı olguyu ifade etmektedir.¹⁶

Modernleşme, Özdenören'e göre Batılılaşma'nın, diğer bir deyişle Batı kültürüne üye ülkelerin kültürel şekline benzeme, onları örnek alma ya da onlara öykünme girişiminin diğer bir adıdır. Bu mücadele bir süreklilik arz etmekte ve modernleşmeyi arzulayan ülke o süreçte Batılı ülkenin takipçisi olduğu için her zaman onun arkasında bulunmaktadır. Çünkü işin özünde bu vardır. Modernleşme, Batılı toplum bilim adamlarının, uygarlıklarının dışında bulunan ülkeleri yani eski sömürgelerinin toplumsal değişmelerini ve dönüşmelerini açıklamak için kullandıkları bir terimdir. Modernleşme üzerine yapılan çalışmalar, toplumsal değişme ve ilerlemenin bütünüyle Batı uygarlığına ait, akılcı ve pozitivist bir arka planın ya da özün mahsulü olduğunu, Batı kültürüne üye olmayan ülkelerde de ancak bu arka planı/özünü meydana getiren merhalelerden geçilerek ilerlemenin olabileceğini kabul etmektedir. Modernleşme kuramlarına göre, Batı'nın ulaştığı bu ilerleme modernleşme değildir. Modernleşme, Batılı olmayan toplumların, Batı'yı model alarak elde edecekleri toplumsal dönüşümü, gelişmeyi ifade eden bir terimdir. Modernleşme, baştan sona kadar Batı kültürünün aslı gibi olmayan bir benzeri ve Batı'nın takipçisi hükmünde ortaya çıkacaktır. O, modernleşme aracılığıyla kalkınacağını varsayan ülke için daima bir bunalım ve anafor oluşturacaktır. Modernleşme, bir ülkenin kendi içinden/özünden kaynaklanan ve içyapısının gereği

¹⁵ Özdenören, **İki Dünya**, s. 165-166.

¹⁶ Mustafa Aydın, "Modernleşme", **Genel Kültürde Temel Kavramlar**, İstanbul, Açılımkitap, 2013, s. 304.

ortaya çıkan bir ilerleme şeklinde var olmaz. Özel olarak o ülkeye modernleşme gerekli kılınır, benimsetilir ve içselleştirilir. Türkiye'nin Tanzimat'ta, Meşrutiyetler'de ve Cumhuriyet'te başına gelen modernleşme olgusu, iç yüzü bakımından bu olayın karakteristik niteliklerini taşımaktadır.¹⁷

Türkiye'de modernleşme çabaları, devletin ve milletin amacının farklılaşmasıyla sonuçlanmıştır. Bazen bu ayrışmanın varlığı, silah gücüyle fark edilmemesi ve saklanması sağlanmıştır. Ancak bu farklılaşma hiçbir zaman yok edilememiş, milletin kendisini özgür hissettiği her durumda bu farklılaşma bir şekilde baş göstermiştir. Ancak modernleşme kavramı devlet ya da halk tarafından dile getirildiği zamanlarda aynı anlamı içermemiştir. 1839 yılının modernleşme isteği ile 1876, 1908, 1923, 1950, 1960, 1971, 1980, 1997, 27 Nisan 2007 ve 14 Mart 2008'de yaşanan gelişmeler birbirinin aynısı değildirler. Bunlardan hangisi halkın isteği ile hangisi taklit yoluyla ortaya çıkmıştır? Hangisi yeni bir talepte bulunmaktadır ya da eskinin devam ettirilmesini istemektedir? Özdenören bu soruları sorduktan sonra, yukarıda sayılan gelişmelerin görünüşte aynı gibi olmalarına rağmen en temelde, farklı olduğunu söylemektedir. Sıkıntının en temelindeki “değişim” arzusuna bakıldığında Tanzimat, kendi şartlarına göre bir inkılap diye tanımlanabilir. Tanzimat, halka sorulmadan yukarıdan aşağıya doğru olmuştur, verilen haklar açısından İslâm'a karşıt bir darbedir. Başka bir açıdan da İslâm'ı yok edebilme yolunda bir inkılap kabul edilebilir.¹⁸

Padişah Abdülmecid'e, Beşinci Murat'a ve İkinci Abdülhamit'e karşı başlatılan çalışmaların tümü birer darbedir. Yukarıda verilen tarihlerde olayların bir kısmı darbe, gizli darbe, postmodern darbe, yarım kalmış darbe ve mahcup darbe şeklinde adlandırılabilir. Bu hükümet darbelerinin zamanla sinsileştiği ve bunların alenen dile getirilmekten kaçınıldığı gözlenmektedir. Bunların hepsini ortak paydası darbe olması ve bu darbelerde başka bir ortak yönde hukukun arkasına gizlenmeleridir. Darbelerin hukuku yoktur, darbeler oturmuş toplumsal düzenin hukukuna aykırıdırlar. Bütün bunlara rağmen darbeciler, eylemlerinin doğru olduğunu göstermek için “hukuka uygunluk” biçiminde sunmuşlardır. Darbeler, sürekli kendi hukukunu oluşturmuşlar, ayrıca kendilerini mevcut düzenin hukukuna göre normal gösterme gayreti içine girmişler ve böyle bir acayiplik sadece bu ülkede

¹⁷ Özdenören, **İki Dünya**, s. 165-166.

¹⁸ Özdenören, **Siyasal İstiareler**, s. 283-284.

olmaktadır. Bu ülkede hukuk, darbe için araçsallaştırılmıştır. 1923'e kadar yapılan darbeler, açık ya da gizli modernleşmeyi talep etmiştir. Bu şekilde iyi ve kötü denilebilecek türde bir yenilik istenmiştir. Ancak 60 ve sonrası darbeler, eylemlerini gericiliğe işaret ederek yani gericilik karşıtlığı sebebiyle yaptıkları iddiasıyla ortaya çıkmışlardır. Bunlar, kendi içlerinden gelecek eleştirinin yolunu kapatmak için de kapalı toplumu istemişlerdir.¹⁹

Modernizm, Batı'nın sömürdüğü ülkeleri; kolonileri için kullandığı ve onların değeri bağlamında yakıştırdığı kavramın adıdır. Türkiye'de ve Türkçede modernizmin fonksiyonları ve benzeri özellikleri daha anlaşılmadan, Batı'da modernlik (modernite) kullanılıp ve tüketilmiştir.²⁰ Modernlik, Batı kültüründe kutsal olanla kutsal olmayandan hangisinin hâkimiyet bakımından üstün olması gerektiğinin tespit edilmesi hedefine yönelik var olmuştur. Modernlikten önce, hâkim değer, kutsal olan olması nedeniyle modernliğin, "kutsal olana isyan" şeklinde betimlenmesi doğrudur. Avrupa'nın tarihinde ortaya çıkan modernlik, yani Batı kültüründe uygulamaya geçen modernlik olgusu rasyonalist, pozitivist bir fikriyata dayanarak gerçekleştirilmiştir. Sanayi ve teknik alandaki bir girişimi ifade etmektedir. Tamamıyla Batı'nın gereksinimlerinden, içyapısından doğmuştur. Batı bu girişimiyle kendi Orta Çağına kafa tutmakla birlikte din olgusu aracılığıyla geleneğiyle bağlantısını koparmamıştır. Bu yüzden Reform hareketi, dine karşı değildir, din kurumu olan Kilise'ye karşı yapılan bir isyan değerlendirilmelidir. Batı dışı ülkelerde modernleşme, o kültürün geçmişi ve değerleri ile bağını kesmesi anlamına gelmekte, bu ülkelerde rasyonalizm ve pozitivism tamamıyla din karşıtı bir görünüme sahip olmuştur. Modernleşme hareketleri, Batı uygarlığı üyesi olmayan ülkelerde, temellerinden kopartılmış, soysuz bir fikrî hareket karakterinde biçimlenmiştir. Modernizm, modernliğin (modernitenin) ideolojikleşmiş bir biçimidir ve Batı'nın kültürel egemenliğini, Batı dışı ülkelerin aydınlarının zihinlerine kabul ettirmek için kurgulanmış bir kültürel plandır.²¹

Modernlik sonrası postmodern düşünce yayılmaya ve baskın olmaya başlamıştır. Postmodern düşünce ultramodern (aşırı modern, modern ötesi)

¹⁹ A.e., s. 284-285.

²⁰ Özdenören, **Düşünsel Duruş**, s. 136.

²¹ Özdenören, **İki Dünya**, s. 152, 166-167; Aydın, "Modernizm" **Genel Kültürde Temel Kavramlar**, s. 303.

anlamında değildir. Postmodern düşünce, Batı dünyasında kurulu dizgenin temel kabul edilmiş değerlerini reddedişi, tanınmış, önemli diye sınıflanmış sanat, kültür ve ürünleri yerine, orta ya da avam olanın konulmasını, kültürel bakımdan çürümeyi ve bu bozulmayı işaretleyen her türlü sanat çalışmasını, yaşama şeklini ifade etmektedir. Modern kavramının Batı âleminin zihinlerinde içerdiği olumlu ve değerli anlamlar, postmodern anlayışta yoktur. Postmodern anlayış, modernizme karşıt var olurken modernizmin yerleşik/kurumsallaşmış ilkelerini alt üst etmektedir, ancak onun yerine daha iyisini getirmeyi hedeflemez. Özellikle kıymetli, vazgeçilemez, eleştirilemez değerleri bulunduğu yüksek yerden indirip normalleştirmek veya bayağılaştırmak istemektedirler ve bütün amaçları bu noktada toplanmaktadır.²²

Postmodern konum, ortamda hâkim kültür dizgesinin baskın değerlerini; mülkiyet, hiyerarşik ilişkiler, aile, cinsellik, devlet, namus benzeri alanlardaki ilkelere göre toplumun benzeşmesini, tek örnek olmasını gevşetmeye ve sarsmaya çalışmaktadır. Yine postmodern; örneğin modernliğin temel özelliklerinden hazları gücü yettiğinde yaşayabilmek anlayışının ayıp kabul edilmemesi, onlara din, ahlak, vatandaşlık bilinci sebebiyle eleştirel gözle bakılmamasıdır, ayrıca insanlarla ilişkilerde baskının, korkunun egemen olmaması için çeşitli değer ya da ilkelerle ilişkilendirilerek var olması yerine, bunlardan arındırılmış biçimde, değerlerini kendinden alarak var olmasıdır.²³ Bu bağlamda porno, içinde yaşanan modern şimdilerde postmodern koşulların ortaya çıkardığı, büyüttüğü kişisel, toplumsal sapkınlıklardandır. Porno açıkça ifade edilirse, insanların cinsel özgürlük bağımlısı haline gelmesinin bir yansımasıdır ve cinsel özgürlük isteğinin son sınırı cinsel köleliktir. Cinsel özgürlüğün sınırlarını aşması, aksinin ortaya çıkmasına sebep olur ve nihayetinde cinsellik vazgeçilmez kutsala dönüşmektedir. Modern hayat, evlilik dışı birlikteliği dünyanın her köşesinde normalleştirmiştir. Bu görüşte yer alan insanlar nikâhı salt bir imza gözüyle görmektedirler, yani nikâhın kutsal özelliğinden habersizdirler ya da inkâr etmektedirler. Eğer nikâh sadece bir imza ise sadece bu kesinleştirme yönüdür, asıl konu onun sonuçlarında ve kıymetindedir. Nikâhın varlığı, tarafların tanıklar ve Tanrı huzurunda birbirlerine karşı sorumluluk doğuran sözleri söylemeleri²⁴ ve sözün kutsal mahiyeti demektir. Tarafları bağlayıcı kılan

²² Özdenören, **Düşünsel Duruş**, s. 136.

²³ **A.e.**, s. 137.

²⁴ Rasim Özdenören, **Yaşadığımız Günler**, 11. bs., İstanbul, İz Yayıncılık, 2023, s. 61.

şeklen atılan imza değil verilen sözdür, onun değeridir. Modern zamanlarda cinsel özgürlüğün dile getirilmesi ile nikâhın yok sayılması eşanlamı var olmuştur, cinsel özgürlük ifadesi sadece karşı cinsler arasındaki özgürlüğü değil, aynı cinsler arasındaki özgürlüğü de kapsar hâle gelmektedir. Nihayetinde cinsel özgürlük söylemi farklı noktalara doğru ulaşmaktadır.²⁵

Türkiye'nin bazı aydınları modernizm sürecini çok hızlı bir şekilde geçip mümkünse yaşamadan, onun içinden geçmeden postmodern duruma giriş yapmaya, ilerlemeye çabalamaktadırlar. Aslında bu ikisi arasında kronolojik ya da hiyerarşik bir zorunluluk yoktur. Türkiye modern olmayı seçmiş değildir, fakat modernizme mecbur bırakılmıştır. Böyle bir geçiş, kökü olmadan gövdenin istenmesi hali yani bir tür soysuzlaşmadır. Bu telakki toplumda utanma duygusundan temizlenmiş bir süreci istemektedir. Türkiye, postmodern (bugün) uğruna tarihinden getirdiği değerlerden sırt çeviren bir ülkeye dönüşmektedir. Artık ülke ortak değerlerine düşmanlık kolayca yapılabilmektedir. Toplumca yüksek değerler kolayca yok sayılabilmekte, nikâhsız hayatlar ve birliktelikler özendirilmektedir. Cinsel sapıklıklar, "tercih" denilerek normalleştirilmektedir. Din, aynı kişiler tarafından basite alınmakta, temelinde dinin olduğu kurumlar köhnemiş gözüyle bakılmaktadır. Artık tarihine karşıtlığını, bilinçli bir biçimde değil, ama bilinçsizce ilgisiz kalarak var eden, umursamayan ve böyle yaşayan, bunu normal sayan birey türü, insan motifi meydana gelmektedir.²⁶

Bugünün insanı üzerine bir gazete yazısında, modern insanın tutkularının olduğu ancak son yarım yüzyıldır Batı'da kişiliksiz, sıradan, etiket sahibi isimlerin üretildiği söylenmekte, insanları farklı kılan tutkuların yerine akıl konulmaktadır, denilmektedir. Bir tür modern ve postmodern insan eleştirisi yapılmaktadır. Her şeyin sıradan hâle geldiği, her şeyin fabrika üretimi gibi piyasaya çıktığı ekonomi ve politika sahasında, insanların farkları yok olmaktadır. Bu bağlamda moda insanları farklılaştırırken eski giyim biçimini değiştirmekte, gerçekleştirilen her değişiklik herkese yayıldığında insanlar arasındaki farklılıklar yok olmaktadır. İnsanlar farklılıklarına işaret etmek için bu sefer ya farklı tıraş edilmiş bir köpeğin tasmağını tutmakta ya da vücudunun bir yerine dövme yaptırmaktadır. Farklılık için yola çıkılan özellik, yaygınlık kazandığında farklı gösteren özellik değerini kaybetmektedir. Aynı

²⁵ A.e., s. 62.

²⁶ Özdenören, **Düşünsel Duruş**, s. 138.

bağlamda modern sanat seçkinci kabul edilir, postmodern sanat ise seçkinciliğin izini silmek için mücadele etmektedir. Seçkinciliğin yerine sıradanlaşma değer kazanmakta, sıradanın daha da sıradan tarzda gösterime girmesi bu defa farklı bir seviyede yeni bir seçkincilik ortaya çıkarmaktadır.²⁷

Postmodern düşüncenin ilk başlangıçları doksanların en az elli yıl kadar öncesine hatta bazı görüşlerini itibariyle daha da öncesine götürülebilir. 1990'lardan itibaren Marksizm'in pratik alandan ve bilhassa onun Sovyetlerdeki uygulamasının başarısız olması ile birlikte kapitalizmin yeni bir basamağa geçtiği ya da yeni bir adım attığı söylenebilir. Marksizm'in çözülmesinin hemen sonrasında Körfez Savaşı'nın çıkartılması, merkezinde Ortadoğu'nun ve çevresindeki ülkelerin haritalarında köklü değişikliklerin uygulanacağına dair bir belirti şeklinde anlaşılabilir. Körfez Savaşı'nın sürdüğü zamanlarda bile dünyanın, bu savaştan önceki dünya gibi olmayacağına dair kanaatler kabullenilmeye başlanmıştır. Küreselleşme/globalleşme söylemi de tam bu sıralarda dönemin mahsulü dünya yönetimlerine, ülkelerin kamuoyuna girmiştir. Bu süreçte küreselleşmenin belirgin vasıfları; kapitalizmin en ücra yerlere kadar gitmesi(evrensellik kazanması), ulusallık içeren niteliklerinden vazgeçilmesi, toplumsal hayatın içinde herşeyin nesneleşmesi yani ticaret malına tahvil edilmesi, değer içeren konularda sınırların yok sayılması sayılabilir. Sayılan bu nitelikler aynı zamanda küreselleşmenin de temel niteliklerindedir ve bunlara küreselleşmenin ulaşmak istediği hedefler olarak da bakılabilir.²⁸ Tüm bunlar insan düşüncesinin baştan sona değiştirilmesi sürecini de içermektedir. Postmodern düşünce, kendini tamamen modern anlayıştan uzak tutmaya, sıyırmaya çalışırken bazen modern dönemlerin araçlarını da kullanmakta ve insanın özgürleştirilmesini dair arzu, modern yani liberal/kapital zamanın en baştaki taleplerindedir. Modern dönemde özgürlüğün varlığı hep sorgulanmıştır. Modern dönemde bu sorgulamalara rağmen kapitalist ya da marksist düzenin uygulandığı yerlerde onun gerçekleşip gerçekleşmediği belirlenememiştir. Marx, kapitalist ülkelerdeki özgürlük iddialarının gerçek hayatta karşılığı olmadığını hep söylemiştir. İktisatta, ekonomik gücü olmayan kimsenin talebinin değeri olmadığı gibi kullanma imkânı olmayanın özgürlük iddiasının da bir değeri yoktur. Marksist pratik, özgürlüğün ortaya çıkmasını sınıfsız toplum idealine bağlar. Ancak pratikte bu ideale

²⁷ Özdenören, **Siyasal İstiareler**, s. 341-342.

²⁸ Özdenören, **Düşünsel Duruş**, s. 53.

ulaşmak gerçekleştirilemediği gibi bürokraside yöneticilerden yeni bir sınıf ortaya çıkmıştır. Postmodern anlayış, Marksizm'in ve kapitalizmin karşılaştığı sorunların farkındadır ve bununla birlikte özgürlük söyleminden de ayrılmaz, ama bu konuda somut, kullanışlı tavsiyesi de yoktur.

Küreselleşme, ulusallığın aşılması amacını uygulayarak toplumun kimliğini²⁹ yeniden kurgulamak istemektedir. Kapitalist dönemin vazgeçilmez değerlerinden kabul edilen ulusal bilinçten ve ulusal devlet düşüncesinden vazgeçilmeye çalışılırken diğer bir taraftan da şimdiki kadar birlik ve devlet kuramamış insan topluluklarının ulusal kimlik mücadeleleri belirmektedir. Bu dönemde modern dönemin temel ayırt edici niteliklerinden kabul edilen ve ona temel niteliğini veren din karşıtlığı/kilise karşıtlığı (Hristiyan ülkelerde) artık toplumun bazı bölümlerinde kökten dinciliğe dönüşmektedir. Bu gruplarda yer alan insanlar kimliklerini dinle birlikte açıklamaktadırlar. Ulusallığın aşılması düşüncesi, merkezsizliği/âdemi merkeziyeti talep etmektir. Bu, modern dönemde toplumların varoluşunu tanımlayan ve onları birleştiren ulus kimliklerin yerlerini daha alt birimlere, farklılaşmalara, birliği zedeleyen ayrışmalara yerini bırakması demektir. Feministlerin, çevrecilerin, farklı cinsel tercihi ayrışmaların, hayvan severler gibi grupların varlığı modern sonrası dönemin belirtileridir. Böylece bu minik topluluklar kendilerine yeni kimlikler inşa etme çabasına girişmektedirler. Modern öncesi çok uluslu toplumlardan modern dönemdeki tek uluslu kabul edilen ülkelere ve postmodern dönemde parçalanmış, atomize olmuş topluluklara geçiş teşebbüsleri görünür olmuştur. Postmodern dönem, modern dönemin demokrasi anlayışına da eleştirel bir bakış ve uygulamaya getirmeye çalışmaktadır. Modern dönemde temsili demokraside halkın tamamı mecliste temsil edilememektedir. Meclis, temsiliyet konusunda halkın tamamını kapsayacak şekilde yeterli olamamakta ve temsiliyete dâhil halk grupları siyasette varlığı olan gruplardır. Siyaseten var olmayan grupların mecliste temsili gerçekleşmemektedir.³⁰ Postmodern tezin "birliğini sağlamış ülke ve toplumlarda âdemimerkeziyet arzulamasına rağmen küçük, alt toplulukların bir araya gelmesini, birlik süreçlerini geliştirmesini istemesi" bir tutarsızlıktır. Emperyalizm, ilkçağların evrensel devlet idealinin modern hâle getirilmesi yorumlanabilirse, küreselleşme de emperyalizmin görünüm değiştirmiş bir adıdır. Emperyalizmin dünya şartlarına göre

²⁹ A.e., s. 54.

³⁰ A.e., s. 55.

dönüşerek yeni bir görünüm kazandığı fark edilebilir. Emperyalizmde sömürgeci devletin kim olduğu belli olduğu gibi sömürülen, baskı altındaki halkların kimliği de bellidir. Sömürenler, Avrupa'nın önceden sanayileşmiş ülkeleri iken sömürülenler de neredeyse Afrika'nın tüm ülkeleridir. Küreselleşme kavramı, faili gizlediğinden, yani dışarıdan birinin yönlendirmesi olmadan, dünya halklarının ilerleyip geçmesi gerektiği, mecburi bir safhanın kendiliğinden meydana geldiği vaziyet algılanmaktadır. Sanayileşmiş, ileri teknolojiye ve refah seviyesine sahip ülkelerin küreselleşmesi ile yönlendirilmeye açık Türkiye gibi ülkelerin küreselleşmesi aynı değildir. “Küreselleşme”, modernliğin şimdilerde geldiği aşamayı işaret etmektedir.³¹

1990'da Körfez Savaşı'nın başlaması ile Yeni Dünya Düzeni denilen bir kavram gündeme getirilmiş, dünyanın soğuk savaş dönemindeki gibi iki kutuplu olmadığını ve tek kutuplu bir dünya biçiminde betimlenmektedir. Gerçekte dünya soğuk savaş döneminde de tek kutupluydu, açıkçası tek gücün kontrolündeydi. Soğuk savaş diye adlandırılan bir şey de yoktur. Soğuk savaş var kabul edilirse; 1950'li yıllarda kısa bir süre içinde var olmuş ve 1960'lı yıllardaki detant (yumuşama) ile kapanmıştır. Bu bağlamda “detant”; ABD ve Batı Avrupa kökenli uluslararası (çokuluslu) şirketlerin, Sovyetler Birliğine ve diğer uydu devletlere yaptıkları ekonomik yatırımların ve desteğin adıdır. Anılan yıllardan itibaren ABD'nin, Sovyetler Birliği'nin ve diğer sosyalist ülkelerin siyasetine egemen olanlar, onları ortak bir menfaat üzere birleştiren çok uluslu şirketlerin ekonomik açıdan güdümüne girmiştir. Görüntüde ayrı dünya görüşlerinin takipçisi kabul edilen ülkeler, gerçekte aynı ekonomik görüşün etkisindedirler.³²

Küreselleşme, soğuk savaş yıllarından sonra güncel ve yaygın kullanılmaya başlanmışsa da kökeninin izlerini geçmişte bulabiliriz. Bütün toplumsal, siyasî, ekonomik kurumlar, kavramlar ve sorunlar kaynaklarını, nedenlerini kesinlikle geçmişten alırlar, birdenbire doğup çıkmazlar. Küreselleşme de menşeyini yakın zamanlardaki emperyalizmden ve uzak geçmişteki evrenselcilikten almaktadır. Yeryüzündeki insan topluluklarını tek bir siyasi merkez altında birleştirmek ideali eski zamanlardan beri vardır. Bu düşünce bazen savaşçı ve saldırgan olmanın bir yansıması olmuştur. Küreselciliğin teorisi ilk Stoacılık düşüncesinde görülebilir, onlar dünyanın tamamının bir site devleti altında birleştirmeyi savunmuşlar; onlardan

³¹ A.e., s.56.

³² Özdenören, **Çapraz İlişkiler**, s. 11, 93.

sonra da gelen Zenon aksine tüm insanlığın kardeşliği temeline dayalı cihanşümul bir dünya devletini dile getirir, yurttaş-köle ayrımını önemsemeyiz. Bu fikir daha sonraları Hristiyanlığı da etkisi altına almıştır. İtalyan, şair, düşünce adamı ve bir dindar Dante de Hristiyanlığa bağlı evrensel devlet kurma düşüncesini dile getirmiştir, sözünü ettiği evrensel krallığın merkezi³³ Roma'dır ve idarecileri de Romalılar'dır. Roma ve Romalılar dışında kalan yerler ve insanlar sadece itaatle yükümlü tabiidir. Dante, devlet kurma yeteneğini üstün insan kabul ettiği Romalılarda görür. Ancak bu şekil bir devleti onlar kurabilirlerdi, dünya evrensel bir site olacak, yöneticileri, efendileri Romalılar olacak, ötekiler yani köleler yönetilen olacaklardır. Evrensel sitede öznel bellidir. Efendi-köle statüsü üzerine kurulu hukukun egemen olduğu bir toplumun etkin ve etkilileri Romalılar olacaktır. Efendilerin diğerlerine karşı sorumluluğu da yoktur. Bu evrensel site anlayışındaki, Batılı bakış açısının "ötekilere" dair anlamlandırmasını yansıtan görüşler, Batı kültüründe ilk olup devamındakilerin de başlatıcısı olmuştur.

Batı düşüncesinde emperyalizm, evrensel site anlayışının bir devamı değil de ekonomik yetersizliğin bir sonucu var olmuştur ve uygulanmıştır. Batı kültürünün ürünü ve parçası emperyalist ülkeler, sömürdükleri ülkelere götürebilecekleri, alabilecekleri ne kadar değer ifade eden ürün varsa onları ülkelere götürmüşlerdir.³⁴ Sömürü yaparken kullandıkları tez ve iddiaları, o ülkelere "uygarlık götürmek"tir. Böylece sömürge faaliyetlerini yerli halk nezdinde normalleştiriyorlardı. Bu şekilde kabul görünce, yerli zihinlerce borçlarını ödedikleri düşünülüyordu. Evrensel site anlayışındaki köleler ile sömürgeleştirilmiş ülkelerin halkları arasında fark yoktur. Emperyalistler "uygarlık götürür"ken kendilerine ait her türlü anlayışlarını; tüketim, giyim biçimleri gibi, koloni halklarına benimsetmek düşüncesini gizleyerek dillerini, kültürlerini, isteyerek ya da mecburen öğrenmek zorunda bırakmışlardır. Sömürgeci efendilerin, kültür yoluyla edilgenleştirdiği, kendilerine benzettiği müstemleke milletler, tüm eylemlerinde aslında nesne konumundadırlar.

Batı düşüncesi ve kültürü "evrensel site" ve "emperyalizm"den sonra bu anlayışlarının devamı niteliğinde son basamak ya da üçüncü aşama; dünya toplumlarının zihinlerine, hayatlarına "küreselleşme"yi ısrarla benimsetmek için

³³ Özdenören, **İki Dünya**, s. 25.

³⁴ **A.e.**, s.26.

uğraşmaktadırlar. Evrensel site ya da evrenselcilikte ve emperyalizmde yüksek kültürün sahipleri, oyun kurucuları yani özneler, ülkeler bellidir. Küreselleşme, bütün insanların benzeşik, türdeş, standart haline gelmesini sağlamakta, ancak halkları iktisadi, siyasi, toplumsal bir örneklige yönlendiren güç ve etki merkezi belli değildir. İnsanlar bu yönlendirilmeyi fark etmeden kabullenmekte ve bu yönelimi isteyerek gerçekleştirmektedirler. Küreselleşmenin varlığını ve doğrultusunu bilinçli kılan özne belirsizdir.³⁵ Sanki küreselleşme, tabiatı itibariyle içten gelen bir dayatma ya da aşılama yoluyla değişime ve dönüşüme kapılma sürecini ifade ve ima etmektedir. “Küreselleşmeyi kim yönlendiriyor?” sorusunun cevabı bu yüzden yoktur. Küreselleşmeyi oluşturan güç ya da güçler yok gibidir, ama o iktisadî, siyasî, teknoloji ve bilişim gibi farklı sahalarda ve boyutlarda kendisini üretmekte ve ilerlemektedir. Küreselleşmenin izleri, doksanlı yılların başlarında komünizmin çöküşünün ilan edildiği zamana gidildiğinde, sözde soğuk savaş çevresinde icat edilen kavramların ve onun varlığının sona erdiğinin iddia edildiği süreçte görülebilir. Küreselleşme kaynaklarını ve birikimlerini böyle bir ortamda oluşturmuştur. Çok uluslu şirketlerin, sosyalist ülkelerde ekonomik programlarla çevreden eğitime kadar yatırım yapmaya başlaması günümüzde küreselleşme şeklinde kavramsallaştırılan sürecin kökenini işaretler. Çok uluslu şirketler, sosyalist ülkelere üretim şekillerini dolayısıyla teknoloji transferini sağladığı gibi tüketim biçimlerini de taşımışlardır. Böylece bu tip yatırım ve teknoloji girişi sosyalizmin başarısızlığına sebep olmuştur. Sosyalizmin sonlandırılmasını sağlayan güç yani fail belli değildir, dikkat çekici olan da yatırım şemsiyesiyle sağlanan teknoloji girişi bu işi başarmıştır. “Dünyada sosyalizmin tasfiyesine sebep özne kimdir yoksa fail, bu yardımları veren midir ya da yardımı isteyen midir?” soruları, tasfiyenin içgüdüsel ve otomatik olduğu hissini vermektedir.

Komünist düşünce sistemi çözümlüşüne kadar³⁶ dünya hep doğu-Batı ya da komünist-kapitalist varsayımıyla tasnif edildi. Çöküş gerçekleşince dünya tek merkezli oldu. Tek kutuplu dünya söylemi, artık tüm dünyaya ısrarla ve baskıyla verilecek biçimlendirme bir tek merkezden gelecek demektir. Böylece adı “yeni dünya düzeni” konulmuştur. Yeni dünya düzenin; demokrasi, insan hakları, liberalizm ya da serbest pazar ekonomisi olmak üzere üç temeli vardır. Bunlar tüm

³⁵ A.e., s.27.

³⁶ A.e., s.28.

dünyada vazgeçilmez ortak değerler kabul edilmişlerdir. Bunlardan birine eleştirel bakmak gerici ve değişim düşmanı, despotizmi savunmak, insan hakları ihlallerini normal karşılamak ya da kapalı ekonomiyi istemekle eş değer görülmüştür. Bu üç haslet, Türkiye gibi kendisi olamamış, Batı kültürünü benimsemeye başlamış veya sömürgecilik izlerinden yeni kurtulmuş ülkelerde kurtarıcı değer görülmüştür.³⁷ Burada şu güçlük fark edilmelidir; emperyalizme karşı durabilirsin ama küreselleşme ile mücadeleyi gerçekleştiremezsin. Çünkü öznesi belirsizdir. Failinin meçhul olması küreselleşmenin yön ve alan belirsizliğini de artırmaktadır. Küreselleşme sürecinde tüm toplumlar farklılıklarını isteyerek bırakmaya ve bir örnek haline gelmeye başlamaktadırlar. Küreselleşme karşıtı hareketler, muhatap bulamazlar, küreselleşme üretimle başlayan, teknolojiyle varlığını sürdüren, tüketim kalıplarıyla kendisini yeniden üreten bir süreçtir, varlığının belirmeye başladığı soğuk savaş günlerinden beri üretim-tüketim-teknoloji şablonunu kullanarak kendisi dışındakileri de; SSCB, Çin ve uyduları olan ülkeleri, bu sürece dâhil edip bir örnek olmanın yarışına sokmuştur. Küreselleşmenin öznesizliği, kendisini kendiliğinden kabul ettirşi, kaçınılamaz bir şeye dönüşmüştür. Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankası'nın kurulması küreselleşmenin kurumsallaşma yolunda ilk basamakları denilebilir, akabinde Dünya Ticaret Teşkilatı kurulması ile üretimde küreselleşmenin boyutu büyütülmüştür. Üretim çok uluslu şirketler yerine uluslar üstü firmalara kaymıştır. Yabancı sermaye, devletlerin sınırlarını aşarken³⁸ onlara iktisadi, ticari girdiler sunmakla birlikte onların iç işlerine müdahaleyi de kapsayacak biçimde küreselleşmenin asıl tehdidi bu noktada belirmektedir; bütün farklılıkları, bütün kültürleri düzleştirmekte ve benzeştirmektedir. Toplumsal aidiyetleri yok etmektedir. Küreselleşmenin ülkelerin sınırlarını kaldırması, gümrüksüz ticaretin olanaklarını çoğaltması, ulus devlet fikrinin sorgulanması Müslümanların uzak olduğu konular değildir. Bu tip bir süreç, Müslümanlara hizmet edecek doğrultuda bir gelişme görülebilir. Küreselleşme, içten gelen bir benimseme ve kendiliğinden biçiminde bir süreç izlese de onu ortaya koyanların daha inceltmiş metotlarla çalıştığını göstermektedir.³⁹ Küreselleşme, Batı'ya ait bir ideolojidir ve Batı kültürü, dışındakileri dönüştürmenin incitici olmayan tekniklerinin son sürümünün uygulanması sürecidir. Bütün dünya, Batı egemenliğini doğal kabul edip içselleştirir hâle gelmiştir ve tüm

³⁷ A.e., s.29.

³⁸ A.e., s. 30.

³⁹ A.e., s. 31.

toplumları Batı modelinde bir örnek olmaya yönlendirmektedir. Sınırların açık olması, gümrüksüz ticaret, milletlerin maddi ve manevi şahsiyetlerinin ve varlıklarının devam ettirilmesi İslâm'ın da istediği bir şeydir. Ancak küreselleşme, yönü Batı kültürüne doğru bir asimilasyonu içermektedir ve sırf bunun için işletilmektedir.⁴⁰

Özdenören, “Batılılaşma’yı, ülke insanın zihnine tebelleş/musallat olmuş, yani istenmeyen, ayrılmayan, gitmeyen bir fikir görmektedir. Tanzimat ile birlikte Türkiye, Batılı olma tutkusuna kapılmış ve bu hali karşılıksız bir aşka dönüşmüş, onu bu günlere kadar ulaşılması ve geçilmesi gereken bir engel ya da hedef görmüştür. Batılılaşmanın boyutlarından olan modernleşme, postmodernizm ve son basamak küreselleşmeyi tarif ederken tespitleriyle farkındalığı artırırken bu girilen yoldan çıkışın basamakları konusunda cevaplar vermemekte, üretim-tüketim-teknoloji şablonu üzere hareket eden müslüman toplumlar için müeyyidesi olmayan İslâm'ın değerleri üzere kalmak ve devam ettirmek imkânsız talep etmeye dönüşmüştür.

3.2. Yerlilik ve Kültür

Özdenören başlıktaki yerlilik ve kültür kavramlarını ülke aydınlarının yaklaşımlarından ve uygulamalardan hareketle; gündemden hiç düşmeyen, sürekli geri kalmışlığın çözümü Batılılaşma⁴¹ya ilişkin ele almaktadır: Kültür, insanlar yaşadıkları mekânda, zamanda kolaylık sağlayan her türlü malzemenin ve bireylerin tutum ve muamelelerinin toplamıdır denilebilir. Önceleri İslâmî idare içinde yaşamış ülkelerin insanlarında geçmişten bugüne kadar gelen adetleri ve alışkanlıkları arasında İslâm kültürüne ait niteliklerin, izlerin bulunması son derece normaldir. Kültür, insanın sadece somut alışkanlıkları ile tanımlanan bir kavram değildir, bununla birlikte zihinsel alışkanlıkları yani düşünme yöntemlerini de içerir.⁴²

“Yerli kültür” ifadesi kullanıldığında anlatılmak istenen, o kültürün sınırlarının açık ve kesin bir biçimde belirlendiğidir. Yerli kültür eliyle sınırları, mahiyeti her açıdan belirlenmişse bu kavrama karşı ürkek bir tutumla yaklaşmak gereksizdir. “Yerli kültür”le toplumun ihtiyaçlarının karşılanması için meydana getirilmiş donanım,

⁴⁰ A.e., s. 32.

⁴¹ M. Şükrü Haniöğlü, “Batılılaşma”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C. V, İstanbul, TDV Yayınları, 1992, s. 148-152.

⁴² Özdenören, **Yumurtayı Hangi Ucundan Kırmalı**, s. 145.

teçhizat ve bu yöndeki yaşam tarzı kast edilmektedir. Bu malzemelere ve hayat biçimine uymayan özelliği veya parçaları, kültür sınırlarının dışında tuttuğunda şüpheli durum ortadan kalkar. Kültür ve uygarlık kavramları Batı asıllı olmakla birlikte bu kelimelerin ruhu ve sınırı, her toplumun gereksinimlerine göre değişen bir özellik göstermesi sebebiyle bu iki terimle anlatılmak istenenin, sadece Batı kültürüne ve Batı uygarlığına işaret ettiğini söylemek doğru değildir.⁴³

Bu ülkede, “kültür değiştirme” olayı başlangıçta, idare/siyaset sahasında başlatılmıştır. Batı kültürü, öncelikli, hukuk düzeninde etkili olmuştur. Eğitimin Batılılaştırılması girişimleri, bizzat devlet kanalıyla ilkin, ikinci Abdülhamit zamanında uygulamaya geçmiştir. O zamanlarda devlet sisteminde ikili bir uygulama vardır. Bir yanda şerî mahkemeler diğer bir yanda nizamî mahkemeler, bir tarafta mektep diğer bir tarafta medrese yine diğer bir yanda cübbe öte tarafta redingot gibi gözle görülür uygulama farklılıkları toplumda yer almaktadır. O zamandan şimdiye Batılı yaşam biçiminin birçok özelliği benimsenmiştir. Artık ülkenin her yerinde özellikle evlerde Batı tarzı hayatın gerektirdiği eşya ve kolaylıklardan faydalanılmaktadır. İlginç olan, Batı'nın günlük hayatında uyguladığı, alışkanlık haline getirdiği tutum ve muameleleri tam benimsenmemiştir.⁴⁴

Tanzimat sonrası bir kısım aydınlar Osmanlı ülkesi için Batı tipi bir hukuk ve hayat tarzı önermişler ve bunu yaparken de gerçekte İslâm kültürünün tesirinden bütünüyle sıyrılmış değillerdir. Ortaya kendi gerekçeleri açısından uyumlu tümleşik bir dünya görüşü değil, doğal olmayan, acayip bir şey çıkmıştır. Batılılaşma yolunda gösterilen gayretlerin tamamı Cumhuriyet'ten sonra da devam etmiştir ve bu acayip şey iyice çeşitli yerlerinden tıraşlanarak ondan bir adam çıkartma amacına ilerlemiştir. Okumuş insanlar arasında biraz başarılı olmuş Batılılaşma, toplum arasında yeterince yaygınlık kazanmamıştır. Okumuş kesimlerde bile Batılılaşma bir miktar başarılıdır. Aynı insanlar bu vatanın evlatları olduğuna göre onların içinde de yetişmeleri sırasında edindikleri İslâm'ın izlerinin etkileri her zaman var olmuştur. Halk, Batılılaşma'yı somut, elle tutulur, görünür konularda şuurlu şekilde isterken Batı kültürünün arka planını idrak etmekten ve Batı'nın kurumlarının da ortaya çıkış nedenlerini kavramaktan uzaktır. Ülke aydını ise bakış açılarına göre algıladıkları

⁴³ Rasim Özdenören, **Kafa Karıştıran Kelimeler**, 21. bs., İstanbul, İz Yayıncılık, 2022, s. 119.

⁴⁴ Özdenören, **Yumurtayı Hangi Ucundan Kırmalı**, s. 145.

Batı ile yerli kültürlerinden kendilerince uyumlu bir karma yapmaya çalışmışlar, nihayetinde ortaya deve kuşu biçiminde bir yaratık çıkmıştır. Ülke aydını, yerli kültürü Batı'dan alınmış kavramlara göre ölçüp biçmiş, Batı kültürünü de yerli kültürün değerlerine göre algılamıştır. Ülke olarak Batılılaşmak gerektiği konusu genel kabul görünce onun usulü ile ilgili seçimler, sözde farklılıklar oluştursa da bu sonuç değişmemiştir, ama Batılılaşma'ya taraf olanlar, aralarında bunun için takip edilecek yol meselesini çok fazla önemsemişlerdir. Batı düşüncesinin bağılı herhangi bir ülke için sosyalizm veya kapitalizm "temel tercih" meselesi olabilir, ama bu uygarlığa üye olmayan ya da temel kabulleri olan bir ülkeye göre tüm bunlar birer "yöntem tercihi"dir. Mao'nun kültür İhtilali, Batılı düşünürlerce Batılılaşma'yı hızlandırıcı bir faktör kabul edilmiştir. Mao'nun "kültür devrimi" dediği şey, referanslarını Çin geleneksel kültüründen almaz. Mao, Batı icadı Marksizm'i Çin'in psikolojik, toplumsal ve ekonomik durumuna göre ayarlamıştır. Kültür İhtilali ile Çin, kendisine mahsus bir Batılılaşma yolu seçmiştir. Ancak bu yola bir kez girilince her ne şekilde olursa olsun Batı kültürü o topluma sirayet edecektir. Bu anlamda Japonlar da Batılılaşma yolunda kendilerine özgü bir yol denemiştir. Sosyalizmi, Batı'ya ve onun kapitalizmine, sömürüsüne, işgaline direnmek sebebiyle uyguladıklarını ileri süren Doğu ülkelerinden özellikle Rusya ve Çin giderek karşı oldukları kapitalist bir değişime doğru ilerlemişlerdir. Çok uluslu şirketlerin sınırları içinde kalarak, sosyalist yönetimlere etki etmeyeceği varsayılan bu sürecin sonucunda, tam bir dönüşüm ortaya çıkmıştır. Japon tipi Batılılaşma'ya özellikle ilgi duyanlar, en çok öz kültürünü koruyabilmiş olmasına dikkat çekmekteydiler, ama şu anda Japonya'nın geleneksel/yerli kültürü ile bağının çok zayıfladığını görmektedirler.⁴⁵

Yazar, bu ülkede yerli olandan kopuşun basamaklarını belirlerken Osmanlı'nın dünya siyasetinde zayıf düştüğünün en net işaretlerinden birisi de Islahat Fermani'na (1856), Batı'nın, "irtidat eden Müslümanların cezalandırılmayacağı"na dair madde koydurmasıdır ve bu işlem Batı'nın istediği şey hakkındaki farkındalığının yüksek olduğunu gösteren bir delildir. Batı bu fermana irtidat ile ilgili hükmü koydurmakla Osmanlı Müslüman toplumunu Hıristiyanlaştırmak hedefini sezdirmiştir. Batı maksadının şuurunda, planını

⁴⁵ A.e., s. 148, 222-223.

uygulamaya koyarken Tanzimat Döneminin seçkinleri; düşünürleri, devlet adamları bu olayın farkında değillerdir. Namık Kemal, İslâm hukukunu Osmanlı Devleti için en üst birleştirici hukuk sistemi görür, ayrıca bir İslâm Birliği'nden bahseder, ama bir taraftan da Reşit Paşa'nın Tanzimat'ı (1839) ilanı ile Osmanlı Devleti'ni çöküşünün durdurduğunu ifade etmektedir. Namık Kemal'in zihnindeki parçacılık aslında ülke aydınlarının zihnindeki bölünmenin ilk işaretlerini vermektedir. Tanzimat aydını İslâm'ı, düşüncesinde olular, ama Batı'nın hukuki, siyasi sistemini Osmanlı ülkesine taşıma çabasıdadır ve bu vaziyet, aydın bilincinin meseleyi temelinden kavramakta yetersiz kaldığını da anlatmaktadır.⁴⁶ Yine Osmanlı aydınlarının durumu, fikrî yetersizlikle, gününü kurtarmayı yeterli bulmakla da açıklanabilir. Bu yaklaşımlardan hangisi seçilirse seçilsin Tanzimat aydınının Batı'nın Osmanlı toplumunda ulaşmak istediği emeller hakkında net bir fikre sahip olmadığını göstermektedir. Namık Kemal, Osmanlı Devleti'nin içinde yaşadığı hasta halin nedenini şeriatın tam uygulanmamasına bağlar, devletin çöküşünü durdurmanın yolunun İslâmî ilkelerin öncü kılınması ile mümkün olabileceğini ileri sürer. Gülhane Hattı Hümayun'un (Tanzimat) aslında Avrupa'nın isteğine uygun birkaç idari tedbirden oluştuğunu dile getirdiği halde fikri çalışmalarını söylediği yönde yapamamıştır. Tanzimat Fermanı, Osmanlı Devleti'ni bir süreliğine de Batı ülkelerinin siyasi baskısından ve iç işlerine müdahâle etmesinden korumuş olsa da "kültür emperyalizmi"nin kökleri için kazı yapılmış ve ilk tohumları ekilmiştir. Bunlar olurken ülkenin öncü insanlarında zihni netlik yoktur ve yapılanların gerçek niteliğini sezememişlerdir. Islahat Fermanı'nda, Müslümanların din değiştirmesi (irtidat) ile ilgili hükmün varlığının ima ve işaret ettiği şey günümüze kadar gereği gibi anlaşılammıştır. İslâm'dan irtidat eden kişilere uygulanacak yaptırım, İslam hukuku konusu iken ve bu konuda yöntem belirlenmişken şeriatın kararına aykırı düşecek bir maddenin konulması İslâmî telakkiye zıt bir tavidir.⁴⁷ Tanzimat dönemi düşünürleri ve siyasetçileri uygulamada bundan Müslümanların aleyhine bir sonuç doğmayacağını düşünmüşlerdir. Pratikte böyle bir şey gerçekleşmese de, böyle bir hüküm var diye Müslüman birinin dininden dönmesi umulmasa da fikren böyle bir hükmün varlığı, Devlet'in, yaptığı şeyin iç yüzünü anlamadan İslâm dışılığını ilan etmesidir. Islahat Fermanına bu maddeyi koyduran Batılı müttefiklerin en kısa

⁴⁶ Özdenören, **İki Dünya**, s. 84.

⁴⁷ **A.e.**, s. 85.

süredeki ereği, Müslümanları hemen Hristiyanlaştırmak olmasa da onların en üst ve kapsamlı hedefi, Müslüman halkı, Batı uygarlığının sosyal ve ekonomik alandaki temel değer yargılarını benimseyen bir yaşayış biçimine intibak ettirmektir. Bir gün Müslümanlar'ın Hristiyanlaşması da gerçekleşebilirdi, kurumlarda yaptığı değişikliklerle istediği şeyin öncüllerini oluşturmuştur ve kurumlarda ortaya çıkan somut ikilik zihinlerde de görülmektedir. Şimdilerde aydın kesimde dikkat çeken zihnî bölünmenin temelleri gerçekte, Tanzimat'a kadar gitmektedir. Batı'nın uzaktaki hedefi, "kültür emperyalizmi" ile birlikte "siyasal emperyalizmini" uygulamaya koymaktır. Zihinlerdeki bölmeli/ikili işleyiş, Batıcı okumuş kesimin Batı kültürünü benimsediğini ispat eder.⁴⁸

Batılılar, Ortadoğu ve çevresindeki ülkelerde, siyasi emellerine ulaşabilmek için her zaman bu ülkelerin yönetiminde doğrudan ya da dolaylı baskı yapabilecek, etkili sorumlu kuruluşlardan, kurumlardan, kişilerden faydalanma yöntemini tercih etmişlerdir. Bu kurum ve kuruluşlar, görünüşte ülkelerinin menfaatlerini dile getirirler, ancak ülkelerinde Batı siyasetinin uygulanmasının takibinden başka şeyler yapmazlar. Batılı güç merkezlerinin bizzat belirlediği yönetici ekip iş başında olsaydı, Ortadoğu ülkelerini yöneten ve seçimle geldiği söylenen iktidarların sürdürdüğü siyasetten daha farklı bir siyaset izleyecek değillerdir. Bu ülkelerdeki hâlihazırdaki işleyişin böyle olması sadece Batı'nın etkisiyle olmamıştır. Öncelikle Batı, içinde bulunulan durumdan kurtuluşun tek yolunun, uygarlıklarının kabullenilmesiyle olacağı vesvesesini ya da hüsnü zannını bu ülkelerin yöneticileri dâhil her seviyedeki aydınlarına onaylattırılmıştır. Şimdilerde Ortadoğu ülkelerinin güç sahipleri, yetkilileri, aydınları iç ve dış siyasette izlenecek yol konusunda hep aynı şeyi söylerler. Bu konuşmaları, adeta aynı okulun ve aynı derslerin öğrencileri dile getiriyormuş gibi birbirlerine benzemektedirler. Türkiye'de nasıl "Türkleşmek İslâmlaşmak, Garplılaşmak" şeklinde teslisi çağrıştıran bir sosyal demokrat fikriyat varsa Pakistan'da ya da benzeri bir ülkede de "siyasetimiz demokrasi, ekonomimiz sosyalizm, inancımız İslâm" biçiminde sözde farklıymış gibi duran tuhaf bir üçleme bulunmaktadır. Batı, dünyanın kendisi dışındaki ülkelere, kültür ve uygarlık bakımından İslâm'ın daimî seçenek olmasını bitirmek düşüncesiyle eklektik yani bir araya gelmesi mümkün olmayan şeylerden sentetik bileşimli fikirler icat etmektedir.

⁴⁸ A.e., s. 86.

Bu fikirler, başarısız görüşler halinde bireylerin zihinlerinde kaldığında kimsenin eleştirisine, karşı duruşuna gerek yoktur. Fakat giderek bu fikirler, ülkelerin yönetiminde etkili ilkelere dönüşmektedir. Yamalı bohça benzeri bu düşünceleri ileri sürenlere giderek büyük düşünür gözüyle bakılmaktadır. Batı'da da böyle görüşleri sunanlara ödüller verilmektedir. Ortadoğu'da Batı'nın gayesini başarıya ulaştırmak için dile getirilmiş siyasi görüşler, ortamın, durumun kontrolü için ne kadar gerekliyse o kadar etkin ve egemen olmakta, ülkeler bu fikirlerle yönlendirilmektedirler.⁴⁹

Özdenören, Batı'yı yüceltici, Batı'ya yönlendirici, aldatıcı imajlara dikkat çekmektedir. Geçmişte de ve şimdide de Müslüman aydınlar, Batı'ya karşı çeşitli tutumlar geliştirmişlerdir.⁵⁰ Aynı zamanda onlar, Batı'ya ve Batı'nın algılarına karşı mesafelerini ayarlamak konusunda da yetersiz kalmışlardır ve bu yetersizlikleri devam etmektedir. Batı kültürü karşısında özgün, yerel bir kültür, felsefe, ideoloji geliştirememektedirler. Müslüman aydınlardan bir kısmının apaçık Batıcı olduğu düşünülebilir, yine onlardan bazılarının "bilinç dışı"ndan da Batılı olduğunu iddia edilebilir. Ancak onların hepsi böyledir denilemez. Türkiye'deki Müslüman aydınlardan bir kısmı da Batı kültüründen aldığı kavramlarla toplumuna yol göstermeye çalışmakta ve bu kavramları Müslümanca düşünme ortamının anlayacağı biçimde normalleştirme ve adapte etmek çabasıdadır. Aydınların bu hali; Müslümanlar kadar, kimliğini "Müslüman" belirlememiş olmakla birlikte Müslüman fikir adamlarından umudu olanlar için ümitsizliğe sevk edici bir şekilde sonuçlanmaktadır. Zira Müslüman aydınların Batı akılcılığının tekilliğini kırabileceği konusunda ümitvar olanların beklentileri felaket olarak nitelenebilir.⁵¹ Çeşitli modellerdeki Müslüman aydınların içinde buldukları vaziyet, Batı rasyonalizmini, pozitivizmini ve modernizmi eleştirmelerine izin vermemektedir. Şimdilerin Müslüman aydını ile Cumhuriyet öncesi Müslüman aydın arasında temel bir farklılıklar vardır. Bu temel farklılık, Cumhuriyet öncesi dönem Müslüman aydını, her şeye rağmen aradığı çözümler için İslâm'dan yardım beklemektedir ya da bu aydında tahmin edilen, düşünülen her türlü devanın İslâmîleştirilmesi endişesi vardır. Fakat Cumhuriyet sonrası Müslüman aydın, İslâmî bir çevrede yetişse de İslâm'ın tümüyle yok sayıldığı bir ortamın ürünü olarak var olmuştur. Ayrıca İslâm,

⁴⁹ Özdenören, **İki Dünya**, s. 142-143.

⁵⁰ **A.e.**, s. 178.

⁵¹ **A.e.**, s. 179.

bu insan ve onun çevresinde beraber yaşadığı toplumun ortak değerlerinden değildir. Herhangi bir kimse artık bu Müslüman aydınlardan çözümler bulmasını, oluşturmasını ümit etmemekte ve istememektedir. Bu Müslüman aydın için en fenası kaynakları ile aracısız bağlantı kurma fırsatlarından da yoksun olmasıdır. Tanzimat sonrası Müslüman aydınlar, kendilerini ayrıca “Müslüman aydın” olarak isimlendirmemişlerdir. Onlar, zaten böyle kabul edilmektedirler. Onların Batı kültüründen ülke içine soktukları çözümlerin İslâmîleştirilmesi, ithali yapılan kavramların, kurumların İslâm'la bağdaştırılması, yaşanan çevrenin tabii sonucu görülmektedir.⁵² Cumhuriyet öncesi Müslüman aydınının doğal Müslüman çevrede yaşıyor olması ile Cumhuriyet dönemi aydını için böyle bir şeyin mümkün olmayışı bu iki tür Müslüman aydınının yüz yüze geldiği sorunları da farklılaştırmıştır. Cumhuriyet öncesi Müslüman aydınının, Batı kültürü ile yüzleşmek biçiminde zihninde mesele edineceği bir konusu olmamıştır. Cumhuriyet öncesi Müslüman aydını, Batı kültürünün verilerinden, ürünlerinden faydalanmayı tabii hakkı olduğu anlayışına sahiptir ve o, Batı kültürünün ülke içinde yaygınlaştırılması, normalleştirilmesi için de mücadele etmiştir. Ancak Batı kültürünün resmen onaylandığı, kabullenildiği ve İslâm'ın hayattan kovulduğu Cumhuriyet dönemi insanının, en önce kendisini “Müslüman” belirlemesi bile bir merhaleyi aşmayı gerektirmektedir. Türkiye'deki Batı kültürü içinde büyümüş, yetişmiş, o kültürün eğitim ve öğretiminden geçirilmiş bir Müslümanın durumu, Cumhuriyet öncesi Müslümanın durumundan mutlaka başka olacaktır. Bu Müslümanın İslâm'a erişmesi ayrıca ek bir gayreti, mücadeleyi gerektirmektedir. Cumhuriyet sonrası Müslüman aydın da Cumhuriyet öncesi aydın gibi, yaygın özelliği göstererek devletin yanında konumlandmaktadır. Cumhuriyet sonrası aydınının resmi siyasi görüş ile tam iç içe geçmişliği ifade edilmese de yönetimi destekleyici biçimde yerini alır. Batı rasyonalizminin ve pozitivizminin tekilliğine karşı mücadelesinde somut bir mani/bariyer tam burada ortaya çıkmaktadır. Batı kültürünün işgaline karşı Müslüman aydınının bu kısmından umut besleyenler, hayal kırıklığına uğramaktadırlar. Çünkü aynı aydın grubunun içine düştüğü tuzağı görmektedirler.⁵³ Tanzimat sonrası Müslüman aydınlardan Batı kültürünün kavramlarını, kurumlarını İslâmîleştirme konusundaki gayreti, gerçekte bu kavramların ve kurumların İslâmîyet'in içinde de var olduğu ve İslâm'a göre

⁵² A.e., s. 180.

⁵³ A.e., s. 181.

bunların uygun olduğu, dinin bunları tecviz ettiği düşüncesi bulunmaktadır. Tanzimat dönemi Müslüman aydını ile Cumhuriyet dönemi Müslüman aydını söylem bakımından birbirleriyle benzeşmektedirler, bu iki dönemin Müslüman aydını arasında ifadeleri bakımından benzerlik bulmak mümkündür. Batı rasyonalizmine ve pozitivismine karşı mücadele eden yine bir kısım Müslüman aydın grubu daha vardır ki bunlar tutum bakımından Tanzimat dönemi Müslüman aydını ve Cumhuriyet dönemi bir kısım Müslüman aydın⁵⁴ grubundan ayrılmaktadırlar. Bu tür Müslüman aydınlar Batı kültürüne ait çeşitli kurumlar ve kavramlarla uyuşmaktan uzak durmaktadırlar. Bu tutumları, adı geçen kurumların ve kavramların sırf Batı'ya ya da gayrimüslim kültüre ait olmasına dayanmamaktadır. Temel sebep, Batı kurumlarının ve kavramlarının açık bir şekilde İslâm'ın temel ilkeleri ile uyuşmaz içeriğinden kaynaklanmaktadır. Bu tutuma göre yerini belirleyen Müslüman aydın bazen Batı kültürüne ait kavramları kullansa da bu kullanımın sebebi Batı ile yüzleşme ya da karşı karşıya gelmek niyetini içermektedir. Batılılaşma'yı tercih eden aydının, yerli kültürün izlerinden kurtulamayışı gibi Müslüman aydının da kültürünün şifrelerine mesafeli olduğu doğrudur. Her iki tür aydın için bu durum o kadar engeldir. Ayrıca Müslüman aydın, kültürünün temel özelliklerini bizzat içinde yaşadığı, yerliliğini kaybetmiş çevresinde oluşturmak zorluğuyla karşı karşıyadır. Yerli değerlerini kaybetmiş bir ortamda kültürel kodları yeniden kurmak üzere yola çıkmak,⁵⁵ hepsini en başından itibaren düzenlemeyi ve bunu göze almayı da gerektirmektedir. Müslümanlar, hem Batılı ve Batıcı bir çevrede yaşıyor hem de bu yaşantıları günlük hayatlarını etkiliyor olsa da aynı ortamın içinden gelmiş ve ortamın gerçeklerine fikren tavır koyan Müslümanların varlığı da bir gerçektir. Mevcut şartlara boyun eğmiş olanlar, şevk kırıcı olsa da fikrî mücadeleyi öncelemiş Müslüman aydının gayreti umutların varlığına işaret etmektedir.⁵⁶

Batı'da dinî, siyasi, sosyal kurumlar yaşanan kültürün tümleyicisi biçiminde var olurlar, siyasal hayatta dinî partiler de dolgu malzemesi değil bütünü tabii parçasıdır. Yerli değerlerini Batı kültürü ile değiştirme, dönüştürme sürecini yerine

⁵⁴ A.e., s. 182.

⁵⁵ A.e., s. 183.

⁵⁶ A.e., s. 184.

getirmeye çalışan ülkelerde bu tip partiler sadece şeklen, yapay bir çiçek gibi sahnede yer alırlar. Varlıkları bundan öteye gitmezler.⁵⁷

İslâm, öz ve özgün bir din olarak insanın yaşamını, davranışlarını tanımlayıp tesbit etmiştir, yaşama bakış açısı diye ifade edebileceğimiz kültürü de kendine özgüdür. İslâm kültürü, Müslümanca hayat biçiminin bir işlevi olarak doğmuştur, var olmaktadır. İslâm'ın belirlediği yaşam biçimini uygulayanlar, doğrudan İslâm kültürünü de meydana getirmektedirler. İnsanoğlu başta kültürel ortamını kendisi oluşturur, sonradan meydana getirdiği o kültürün gereklerine göre de yaşamaya başlar. İnsan, yaşayış biçimini içinde bulunduğu ortama ve onun kültürüne göre ayarlar. Kültürel çevresi, İslâmî olandan uzaklaştıkça yani İslâmî olana ne kadar yabancı ise insanların tutum ve uygulamalarına yansıyan zihniyetleri de o biçimde İslâm'a uzak ve yabancı olmaktadır. Kültürlerin birbirleriyle karışması (akültürasyon), birleşmesi bir kültürünün değerine katılması, üstün gelmesi durumu bazen tabii ve normal bir süreci izlememektedir. Birinin öne çıkması tahakküm ve zulüm yöntemiyle gerçekleşmektedir. Ülke tarihinde yaşanan bu konu ile ilgili gelişmeleri herkes bilmektedir. (Tanzimat ve benzeri sonrası uygulamalar) Halk aslında dışında ortaya çıkan ve ilerleyen İslâm dışı yöneme uymak ya da uydurulmaktan başka bir şey yapmamıştır. Zamanla var olanın nasıl ortaya çıktığı unutulup normal kabul edilmiştir. Nihayetinde hadiste veciz bir şekilde geçtiği gibi her kavim kendisine yakışan yönetimi (kültürel ortamda) yaşamaktadır.⁵⁸

Yazar içinde bulunulan vaziyetin, bakış açısının sonradan ortaya çıktığını aslî ve yerli olmadığını belirtmekte, bulunulan durum, Batılılaşmış insanın düşünce bulanıklığı ile ilgilidir. Öncelikle onun İslâm hakkında bilgisi yoktur. Bu bir tarafa Hristiyanlığı da bilmez. Batı dünyasında “din” denilince özellikle Hristiyanlığın kastedildiğinin bilincine sahip değildir. Farkındalığı olmadığı için de Batılılar dinden bahsedince bunu “bütün dinleri içerecek” şekilde anlar. Bu nedenden, anlamını idrak edemediği gerçekleri, hakkında bilgi sahibi olmadığı İslâm Dini'ne de tatbik etmeye başlayınca şaşırılmaktadır. “Müslümanca” denilen ile “dinî” kabul edilenin ne demek olduğunu bilmek gerekmektedir. Bir Müslümanın dinî olmayan, dinî sayılmayan bir davranışı, ameli ve eylemi yoktur. Bugün bir Müslümana dinî görevlerini söylemek, sanki bu dünya ile ilgisi olmayan bu dünyanın dışındaki bir takım işlerle

⁵⁷ A.e., s. 198.

⁵⁸ Özdenören, **Müslümanca Düşünme Üzerine Denemeler**, s. 131-132.

oyalanmasını söylemek gibi bir anlamı çağrıştırdığı düşünülmektedir. Karşıdaki kişiye dinî görevlerini hatırlatanlar bile böyle düşünmektedirler. Müslümanın bu dünya için uğraşmasının, öte dünya denilen ahiret için çalışmasının dinî hükümleri içerisinde birlikte var olduğu fark edilecek olursa bir Müslüman için dinî diye ifade edilenin haricinde bir görev, davranış yer almadığı yani yapılan bütün eylemlerin dinî kategorisinde olduğu kesinlikle idrak edilebilir. Müslümanın ev dışındaki davranışları da dinî içindedir, yine tırnağını keserken ki hali de dinî içinde yer almaktadır. Müslüman birey için hayatındaki en küçük, en basit eylemden en önemli işlere kadar ki bütün fiilleri dinî kapsamı içindedir, dinî dışında denilen bir alan bulunmamaktadır. Batılı bakışla görmenin sonucu oluşan “dinî görevlerimiz” tabiri de Müslümanların yaşamına akseden yanlışlardandır.⁵⁹ Batı dünyasında ve şimdilerin Batı kültüründe buna benzer ayrımlar yapmak normaldir, bilim-din, ahlâk-din, hukuk-din benzeri ayrıştırmalar hep görülür. Üstelik bilim ahlakı ile din ahlakını farklı görmektedirler. Bu tip ayrıştırmaların İslâmî düşüncede yeri yoktur. Bilim ahlakını, din ahlakından ayırmaya gösterilen ciddiyet sebebiyle Batı kültürü kendine göre bir bilim ve bilim anlayışı geliştirmiştir. Böyle bir bilimin sonucu, ürünü kabul edilen “teknoloji”, tabiatı tüketmeye ve yok etmeye yönelirken bilimin kendisi de dinî düşünceye zıt olmayı varlığının bir gereği kabul etmektedir. Batı’da “bilim”in sınırları net değildir. Üstelik insanın hayâ duygusuna karışmak, onun hayâ duygusunu geçersiz kılmak bile artık bilimsellik etiketi ile gerçekleştirilebilmektedir. Bugünlerde “dinî görevlerimiz” ifadesini kullananlar genelde ibadetleri kastetmektedirler ve diğer uygulamalarla ve işlemlerle ilgili hükümleri bunun dışında bırakmaktadırlar. Böyle bir ayrıma gitmek, Batı’nın seküler yani din ile bağına kesmiş düşünce yapısına özgü olduğunu bilmek gerekir. Aynı zamanda bu tip “din adamı, dinî günler” benzeri kullanımlar, Müslümanların, fark etmeksizin bir başka kültürün diliyle konuştuğunu ve kendine ait kavramları terk ettiğini, başka kültürün terimlerinin onun yerini aldığını, doldurduğunun işaretidir. Günümüzde yürürlükteki ve makbul kabul edilen “bilimsel zihniyeti” temel almayı bu algıyla dine bakmak yerine bilime, sanata, ahlaka ve benzerlerine dinin istediği düşünceyle bakmak ve bunu egemen kılmak görev kabul edilmelidir. Ayrıca dini, hayatın sıradan bir alt dalı değil, bütün hayatı kaplayan ve kucaklayan temel bir değer görmek, dinî görev olmalıdır.⁶⁰ Bilim, ahlâk,

⁵⁹ A.e., s. 34.

⁶⁰ A.e., s. 35.

hukuk benzeri kavramlar ve onların kurumları dine göre anlam elde ederler, aksi takdirde onlar dine anlam verirlerse bugün Batı kültüründe yansıması görülen kavramlar, kurumlar ortaya çıkmaktadır. Batı, yerli denilebilecek, ülke içinden, halkı gibi davranan ve düşünen bir ekip yetiştirmiştir. Halkı yönlendirebilen iletişim kanalları ve araçları çoğunlukla bu ekibin elindedir. Bu yetiştirilmiş ekip, ülkede meydana gelenlerin yorumlanması ve halkın ortaya çıkan şeylere ikna olması için, onları önceden yönlendirilmeye hazırlayabildiği gibi gelecekte meydana gelecekler için de aynı şekilde kabullenmeye hazırlayabilmektedir. Halkın bilmediği, bilmesinin mümkün olmadığı olayları bu ekip önceden bilmektedir. Bu ekip halkı kabullenmeye hazırladıkları olası olayların meydana gelmesi durumunda halka “Biz bunları önceden söylemiştik.” şeklinde ileriye bildiklerini ispat etmeye ve halk katında değer kazanmaya çalışırlar. Halk bu yetişmiş kadronun sözüne değerli bir hikmet gözüyle bakmaktadır. Bu yerli Batıcıların sözde hikmetlerine dikkat etmek, söylediklerinin ne anlama geldiğini idrak etmek gerekmektedir. Onların yönlendirmesiyle oluşturmak istedikleri toplumsal fikirlerin gerçekte ülkeyi hayırlı bir sonuca ulaştırmayacağını bilmek şart olmaktadır. Olaylara Müslümanın bakışıyla değil, Batılıların bakışıyla bakmaktadırlar. Bu durumu sezebilmek için sadece Müslüman pozisyonunda bulunmak gereklidir. Böyle davranılmazsa meydana gelenleri algılamakta yetersiz kalınır.⁶¹ İslâm'ın Batı kültürü ile uyum sağlamayan, temel zıtlıklarının olduğunu en çok Batı bilir ve Batı'nın İslâm kültürüne, Müslüman kalıntısına bile tahammülü yoktur. Müslümanlar bu durumun bilincinde olmak zorundadır. Bu nedenle meydana gelenler, Batı'nın göstermeye çalıştığı gibi değil, olduğu gibi görülmelidir.⁶²

“Batı Rönesansı, Müslümanların tecrübesini, deney metodunu, tekniğini almıştır. Onun Allah'a ulaştırın, halka hizmeti temel alan yönünü ise önemsememiş ve ona bakmamıştır” diyen Garaudy, Batı'nın üretimi düşünce biçimi ile İslâmî düşünce biçimi arasındaki önemli ayrılığa dikkat çekmektedir. Bu ayrılık, çoğu zaman fark edilmediğinde Batı ilmi ile İslâmî ilim kolayca aynı görülebilmektedir. Batı düşüncesinin bilinçli aşılması sebebiyle bilim; yansız, bağımsız, her yerde ve zamanda aynı şekiller içinde tatbiki mümkün bir olgu kabul edilmektedir. Bu bakış açısı nedeniyle bilim, hedefi kendisinden dolayı bulunan, tarafsız bir çalışma alanı kabul edilmektedir. Bilim hakkında söylenenlerin gerçekte öyle olmadığı, uygulama

⁶¹ A.e., s. 36.

⁶² A.e., s. 37.

sırasında ortaya çıkmakta ve o ilmi icat edenin ya da geliştirenin düşüncesinin yansımaları doğrultusunda bir sonuç ürettiği görülmektedir. Uygulama sırasında yapılanlar, üzerinde yükseldiği değerler nedeniyle insanları, Allah'tan uzaklaştırıcı bir görev üretmektedir. Rönesans, Müslümanların İslâm sebebiyle ortaya koymuş oldukları ilimden, fikriyattan elde ettikleri her türlü bilgiyi, yöntemi, çıkarımları profanlaştırmıştır. İslâm sebebiyle ortaya konulan tüm üretimlerin içeriğini boşaltmış, içeriğini kendi dünya algısı ve maddeye bakış açısı ile doldurmuştur. İslâmî bilgi, görgü ve uygulama birikimini Allah'a ulaştırıcı, insanoğluna hizmet edici bir amaçla değil dünyevî gayeleri için kullanmışlardır. Niyet farklılığıyla⁶³ ortaya çıkan Batı, Doğu ve İslâm tefekkürü arasındaki benzemezliği idrak etmedikçe İslâm'ın ve dışındakilerin ortaya koydukları kültürlerin ayrımı gerektiği gibi değerlendirilemez.

İslâm'ın ulaştırmak istediği mesajlardan biri de kâinatın mahlûk olması fikridir. Müslüman bilginlerin kâinata, mahlûk diğer bir ifadeyle emanet şeklinde davranmasına yol açmış ve bu telakki kendi yönünde bir ilim ve düşünce biçimi oluşturmuştur. Uzak evrenin ve yakın evren doğanın, mahlûk olduğu inancından mahrum bir yaklaşım, aynı doğaya Müslüman düşünürlerden Seyyid Hüseyin Nasır'ın dediği gibi, hesapsız kitapsız, sınırsız şekilde kullanılacak bir aşağılık bir varlık gibi muamele edilmesine neden olmaktadır. Bu nedenle Batı teknolojisi, dünyayı yok edecek nükleer gücü sürekli elinde bulundurmaktadır. İslâm ve Batı ilim anlayışındaki bu ayrım sadece soyut, teorik düşünsel düzeyde değildir, bunun muazzam farkı uygulamada da tezahür etmektedir.⁶⁴

Müslüman için kültür, gelenek biçiminde değil, onun yaşamının içinde bizzat en basit seviyedeki ihtiyaçlarını gideren bir yaşam biçimi olarak ortaya çıkar. Müslüman, kültürüne manevî, hissî olarak beğendiği ya da haz aldığı için değil, hayatının değerleri yalnızca kendi kültürü ile somutlaştığı ve uygulama alanı bulduğu için bağlıdır. Batılı değer yargıları, kültüre bakış biçimi ile Müslümanın kültür kavramından idrak ettiği, sezdiği farklıdır. Batılı, kültürünün her durumda korunmasını ister. Müslüman için bu her durumda değil, gerektiği kadarıyla eski kültürünü korur, kollar, gerektiği yerde bu kültürü reddetmekte şüphe etmez. Müslümanın temel amacı, geçmiş başarılarına dayanmak değil, Müslümanca bir yaşamın devamlılığını öncelemektir. Müslümanca bir yaşamı devamlı kılan kültür

⁶³ A.e., s. 60.

⁶⁴ A.e., s. 61.

değerlidir, değilse atalarının bu kültürü yaşamış olması çok da önemli değildir. Geçmişte ataları yaşamış olsa da Müslüman o yaşayıştaki yanlışığını seziyorsa, hissediyorsa o kültürü reddetmekten geri kalmaz ve Allah'ın taşımasını istediği emanetin farkındalığı içinde, sürekli bulunmayı amaçlar.⁶⁵

Özdenören'in deneme yazılarında dile getirdiği doğrular, ideal belirlemeler olarak kalmaktadırlar. Yetişmesinde, dile getirdiklerini öğrenip nüfuz etmesinde etkili olan çevreye kendisi dışındaki insanların sahip olamayabileceği üzerinden düşünüldüğünde Müslümanca istedik bir değişimin nasıl sağlanacağına cevaplar vermiş olmuyor.

3.3. Pozitivizm, Laiklik-Din

Rasim Özdenören pozitivizmin temellerini fark ettirmek için bakılması gereken yerlere işaret etmektedir. Avrupa'nın batısında, kendi tarihinde hayat bulan modernlik, özgün bir özellik göstermektedir. Batı kültüründe başarılan modernlik olgusu rasyonalist-pozitivist bir anlayışa, arka plana dayanarak var olduğu için endüstriyel ve teknik bir girişimi ifade etmektedir. Modernlik, tamamen Batı'nın gereksinimlerinden, iç hareketlerinden doğmuştur. Batı, bu girişimiyle orta çağına isyan etmekle birlikte din olgusu aracılığıyla geleneğiyle bağlantısını da koparmamıştır. Ona göre Reform çalışmaları, dine muhalif değil, dinî kurum Kilise aleyhinde bir duruş, meydan okuyuş anlamındadır. Batı dışı ülkelerde modernleşme, o kültürün geleneğiyle, tarihiyle ilgisini, ilişkisini koparmasını amaçlaması şeklinde algılanmaktadır. Rasyonalizm, pozitivizm Batılı olmayan ülkelerde tümüyle din karşıtı/düşmanı bir görüntü vermiştir, sonunda Batı dışı dünyada modernleşme, kendisini, diğerlerinden ayırt edici kılan değerlerini kaybetmiş, kökenlerinden, tarihinden kopartılmış ideolojik bir kimlik ile ortaya çıkmıştır.⁶⁶

Türkiye'de düşünce bakımından aynı türden Müslüman aydın bulunmamaktadır. Aydınların bir kısmı üretimleri olmadan, toplumsal iç etkenleri gözlemlemeden Batı kültüründen ithal kavramlarla düşünmektedirler, yine onların bir kısmının bu kavramları, Müslümanca tefekkür etme biçimine ayarlama çabası içinde oldukları belirlemesi yapılabilir. Bu hal, önce Müslümanlar, sonrasında kendisini Müslüman olmanın dışında bir kimlikle ifade etmekle birlikte Müslüman aydınlardan

⁶⁵ A.e., s. 142-143.

⁶⁶ Özdenören, *İki Dünya*, s. 166-167.

ümidini olanlar için hayal kırıklığı ile sonuçlanmaktadır. Batı akılcılığının tekilliğine başkaldıracak, yol gösterecek insanların Müslüman aydınlardan olmasına ümit bağlayanlar için yaşanan durum fiyasko niteliğindedir. Müslüman aydınlardan bir kısmı farkındalıktan mahrum bir halde, bilinç dışı, Batılı biçim almalarına, etkisine, güdümüne girdikleri modernizmin, Batı rasyonalizmini ve Batı pozitivizmini eleştirmeye izin vermemesi olayına bir özür ve normalleştirme yapmadan, nedenler bulunulabilir. Bahsedilen Müslüman aydınının dikkat çekici yönü devletin yanında durmasıdır, resmi ideoloji ile tam uyum sağlamış olmasa da asıl konumu, düzen/sistem içinde yer almasıdır. Batı rasyonalizminin ve pozitivizminin tekilliğine karşı mücadelede görülebilir ilk handikap bu noktada ortaya çıkmaktadır. Bu durumda Batı rasyonalizmine, pozitivizmine karşı tavır almada Müslüman aydınının bu kısmına beklentiyle yaklaşanlar bunalıma düşmektedirler.⁶⁷

Liberalizm, kendi başına felsefe akımı, sistemi değildir, bir paradigmayı (değerler grubunu) ifade eder. Rasyonalizm, pozitivizm gibi felsefe akımları, liberal düşünme yönteminin ürünü olarak meydana gelmişlerdir. Bütün aydınlanma felsefesi, liberalizmin getirdiği serbest düşünme ortamının sonucu var olmuştur. Bu serbestlik, canlılığını ve varlığını dine/kiliseye karşıt oluşundan alır. Liberalizmin köklerini oluşturan özgürlüğün sebebi, kendini dine/kiliseye karşıt ve aleyhinde serbest hissetmesidir. Liberal birey, dine müsamahalıdır, ayrıca onun varlığına ses çıkarmayabilir, fakat fikirlerini amaçları için istediği yere kadar ilerletebiliyorlarsa, liberal düşünme biçiminin doğası gereği dinî, derin duygularla takip etmemesi gerekir. Liberal fikrî yapı, seküler⁶⁸ (dünyevî, dinî dışı) bir dünya sistemini arzular. Batı dünyasında liberalizmin varlığı, dine dayalı düşüncenin tamamının olmadığı ve dinî sınırlamaların tamamından uzak bir çevreye için tasarlanmıştır.⁶⁹

İngilizlerle yapılan 1838 tarihli ticaret antlaşması (Baltalimanı Antlaşması) Osmanlı Devleti'nin bağımsız iradesi ile yapmış olduğu bir antlaşma değildir. Karşı durmaya gücü yetmeyen Osmanlı Devleti'ne siyasî şantaj uygulanarak imza attırılmıştır. Bu antlaşma, 1839 Tanzimat Fermanı'nın habercisi kabul edilebilir. Türkiye'deki resmi Batılılaşma hareketlerinin kökeni, kaynağı bu İngiliz ticaret

⁶⁷ A.e., s. 179-181.

⁶⁸ Tekin, **Din Sosyolojisi**, s. 161-163.

⁶⁹ Rasim Özdenören, **Yeni Dünya Düzeninin Sefaleti**, 9. bs., İstanbul, İz Yayıncılık, 2022, s. 118-119.

antlaşmasına kadar gitmektedir. Türkiye'nin liberalizm, onun yanında diğer Batılı ilkeler ve kavramlarla yüz yüze gelmesinin, onlara alışmasının yolu bu şekilde olmuştur. Batıyla karşılaşma sonucu öğrenilen değerler içinde rasyonalizm, onunla ilişkili pozitivist, materyalist düşünme alışkanlıkları; bireycilik, bencillikle yan yana bir kavramdır, şimdilerde uygulaması da böyle bir özellik göstermektedir; hümanizma, Batı kültür ilkelerinin tamamı sadece bu kavram temel alınarak açıklanabilir.⁷⁰

Modern düşüncenin ana özelliklerinden birisi ya da en önde gelen özelliği dine karşı/karşıt bir deliller ortamı oluşturma üzerinde odaklandığı söylenebilir. Bu konuya Batı Avrupa'ya ait koşullar ve kurumlar açısından bakıldığında din denilince Kilise'nin kastedildiği, denilmek istendiği anlaşılmalıdır. Bu bağlamda din kelimesi ile Kilise kelimesi Batı Avrupa'da eşanlamlı kullanılmaktadır. Bu konuyu, Avrupa ve onun Hristiyan kültürünün sınırları dışındaki insanların sürekli akıllarında tutmaları gerekmektedir. Bu noktada meydana gelecek bir zihinsel şaşkınlık ve karmaşa Avrupa'dan sosyal, siyasal kurumlar ve kavramlar ithal etme ya da ödünç alma sürecini yaşayan ülkelerde, o kurumların mahiyetini anlamadan yola çıkılmasına neden olacaktır, böylece o ülkedeki düşünme tarzını ve kurumlarını karmakarışık hâle getirecektir ve öylece de olmuştur. Bunun en güzel örneği laikliğin düşünce düzeyinde ve kurumsal olarak Batı dışı ülkelerde ve özellikle Türkiye'de belli bir tarifinin yapılamayışı, sınırlarının belli olmayışı dile getirilebilir. Avrupa'da laiklik, Kilise ile devlet egemenliğinin ayrılığını yani bir siyasal düzenlemeyi ifade etmektedir. Kurum olarak Kilise'nin olmadığı yerlerde ise aynı kavram yani laiklik, din ile devletin birbirinden ayrılması anlamına dönüşmüştür. Bu iki düşünüş tarzı arasındaki zıtlık asla aşılmazdır.⁷¹

Modern çağın en önemli ismi Descartes dindar biridir, ancak geliştirdiği düşünsel sistem yani rasyonalizm, kilisenin belini doğrultamamasına sebep olmuştur. Rasyonalizm, bilginin kaynağının akılda olduğunu, dinin doğmalarında olmadığını ifade etmektedir. İnsan bilgisi akıldan gelmektedir. Diğer taraftan doğa bilimlerinin matematiksel ifade edilmesi gerekmektedir, çünkü dinin dogmaları gibi değişmez, kesin ve net bir bilimsel zeminin oluşmasına yer vermek gerekmektedir. Bu şekilde Kilisenin katı varlığına karşı durmanın çözümü bulunabilecektir. Burada önemli olan Descartes'in düşüncesinin sebep olduğu fikri tutumun özelliğidir. Bu fikri

⁷⁰ A.e., s. 135-136.

⁷¹ Özdenören, **Düşünsel Duruş**, s. 42.

tutum, Kilise dogmasının karşısına aynı güçte bir alternatif şekilde bilimi dogma olarak koymayı planlamaktadır. Newton'un, Descartes'in ortaya koyduğu düşünceyi fizik sahasında icra etmesi bilim tarihi açısından zirve dönüşümlerden kabul edilmektedir. Bu şekilde bilime olan inanç, yani onun verilerine dinin dogmalarına yaklaşım gibi davranılmasına sebep olmuştur. Rasyonalizm, 19. yüzyılın ortalarında ironik bir şekilde Fransa'da pozitivizm adıyla belirir. İronik olması pozitivizmin, rasyonalizme tepki şeklinde ortaya çıkmış olmasıdır. Rasyonalizme karşıtlığının sebebi, onun metafiziğe açık olması ya da ona yakın bir duruşunun olması düşüncesidir. Aslında metafizik çağ bitmiştir ve pozitivist çağa girilmiştir. Pozitivist çağın özelliği gerçeği akılda değil olguda aramasıdır. Auguste Comte için akıl, insanlar arası ilişkide yeterli değildir, bu ilişki ancak yüreğin ateşi gerçekleştirilebilir. Sevgi, özgecilik (diğerkâmlık) ve onların üzerinde ilerleyen insanlık, yüreğin ateşi ile yücelebilir. Metafizikten uzaklaşmak ve kaçınmak isterken Comte, fark etmeksizin yeniden farklı bir metafizikle yüz yüze gelmiştir. Pozitivizm, bilginin kaynağını olgularda olduğunu ifade ederken üzerinde yükseldiği olgunun bilgisini kaybetmiştir. Her şey hakkında matematiksel bir kesinlikte bilgi edinmeyi ve bu bilgiyle ileride olabilecekleri önceden değişmez, mutlak bir netlikte öğrenme düşüncesi, zamanla rotasını kaybetmiş şaşkın bir yolcu konumuna getirmiştir.⁷² Özdenören, aynı kültürün zıt gibi gözükken yönlerinin aslında aynı kapıya çıktığını belirtmektedir. Ayrıca farklı kültürlerin aynı gibi gözükken yönlerinin zorlama bir yakınlık oluşturacağını dile getirir. Müslümanların şimdiye kadar yaşadıkları ve yaşamaya devam ettikleri kavram karmaşasının kökeninde, yaşadıkları dünyanın sunduğu kavramlarla İslâm'ın benzer gözükken kavramları arasında ilişki, bağlantı bulunmak yoluyla yapay bir uyuma/konsensüs ortamı oluşturma çabası bulunmaktadır. Bu durum, Müslümanların son 200 yıldır neredeyse üstesinden gelemediği fikri bir set olarak hep önlerinde durmaktadır. Fransız devriminin dünyaya yaydığı, kendi ürünleri kavramlar, İslâm dünyasında da etkisini göstermeye başlamasıyla Müslümanlar bu kavramları gündemlerine almaya başlamışlardır. Bu kavramların içinde yer alan hürriyet, eşitlik, kardeşlik benzerlerinin İslâm'da karşılığını bulma girişiminde bulunmuşlardır. Müslümanlar bu kavramlara karşılık bulmakta da zorluk yaşamamışlardır. Ancak sözde buldukları karşılıkların her iki kültürde de aynı kelimelerle söylenmiş olması içerik bakımından farklı anlamları kapsamalarını

⁷² A.e., s. 44-46.

görememişler, fark etmek istememişlerdir. Böyle bir düşünce ufkuyla Batı kültürüne yaklaşanlar, onu anlamak çabasından çok öykünmek zihniyetini taşımaktadırlar. Şimdilerde de süreç böyle işlenmektedir. Batı düşüncesinin felsefe, sosyal, siyasal kavramları ve benzerleri için hep İslâm'da karşılıkları araştırılarak içselleştirilmeye çalışılmaktadır. Rasyonalizm, pozitivism sosyalizm, liberalizm, kapitalizm, demokrasi ve benzerlerinin İslâm'a uzak olmadığı, tüm bu kavramların İslâm'da da bulunduğu dair görüşler, ifade edilen düşünce biçiminin ürünü olmaktadır. Bu çalışmaları yapanlar, Batı'dan alınan kavramları, İslâm kültürü içinde kabullenmek amacını değil ama bu kavramların benzerliğinden, yakışmasından veya aynılığından hareketle Batı kültürünü/uygarlığını içselleştirmenin normalliğine ortam hazırlamak maksadını taşımaktadırlar.⁷³

Topumlarda düşünceler onların yaşantıları içinde tecrübe edilerek ortaya çıkarlar. Aslında zıt gibi gözüken fikirlerin bile aynı geleneğin ürünü olduğu görülebilir, yine belli bir kültürün içinde çelişen, bir diğerini yok edebilen bazı düşüncelerin nihayetinde aynı kültürün ürünü olduğu fark edilmelidir. Her şeyin hareket halinde olduğunu ifade eden Heraklitos ile her şeyin hareketsiz olduğunu ileri süren Zenon aynı kültür havzasının fikir adamlarıdır. İslâm'da akli önceleyen Mutezile ile vahyi akla göre önde gören Sünniler de keza aynı kültürün hasılası var olmuşlardır. Burada dikkat çekmesi gereken, farklı düşüncelerin köken itibarıyla aynı kültürel zeminin özelliklerini taşıması ve aynı ortak karakteri göstermesi olgusudur. Sonuçta düşünceler değişse de bu düşüncelerin taşıdığı genel özellik ve o kültüre ait gelenek kendisini korumaya devam etmektedir. Kapitalizm ile aksi istikamette görülen Marksizm, özü itibarıyla, Batı'nın ekonomi biçimini düzeltme çalışmalarının sonucu var olmuşlardır. Gerçekte her iki iktisadî bakış açısı da Batı kültürünün üretimidirler.⁷⁴

Düşünce, varlığını kavramlarla inşa eder veya her düşünce kendine ait kavramlarını meydana getireceği, geliştireceği, temel bir olgudur. Siyasi, idari kurumsallaşmalarda alıntı yapmak suretiyle emek harcamadan ilerleyen süreç, fikir hayatında da tezahür etmiştir ve devam etmektedir. Yani siyasi idari yapılanmalarda ödünç alarak oluşturulan kurumlar var olmuşsa benzeri fikir hayatında da ithal edilmiş kavramlar için de geçerlidir. Bu siyasi, idari düzenlemeler yapılırken eski

⁷³ A.e., s. 83-84.

⁷⁴ A.e., s. 119.

terkedilemediği gibi yeniden de uzak durulamaz; fikir hayatında da kavramlar ve teoriler aynı sonucu yaşamışlardır. Batı kültüründen alınan yeni kavramlar benimsenmeye çalışılmış fakat başarılı sonuçlar çıkmamıştır. Geriye dönüp bakıldığında, başarılması da beklenemez, çünkü bu alınan kavramlar ait olduğu kültürden bir bütün halinde değil kesit biçimde alınmaktadır ve yeni girdiği kültürde de kendini büyütecek, destekleyecek kültürel zeminden mahrum bulunmaktadır. Başlangıcı Tanzimat'la olan ve daha sonra yapılan Meşrutiyet ilanları sürecinde kullanılan, yaslanan, tüketilen hürriyet-adalet-eşitlik gibi kavramlar, Osmanlı-İslâm kültüründe bulunmaktadır. Ancak bu kelimelerin Batı kültüründe içerdiği anlamıyla İslâm kültüründeki içerdiği anlam arasında uyumsuzluklar ve tenakuzlar vardır. Çünkü İslâm kültüründe bu kelimelere verilen içerik, kökenini nasslarda bulur, ama Batı kültüründe aynı kelimeler seküler bir kaynaktan doğmaktadır. Türkiye'de kamuoyunda kullanımdaki birçok kavram sözlükteki anlamı üzerinden anlaşılmıştır. Fakat bunların hiçbiri benimsenememiştir, çünkü ödünç kavramlarla, ödünç bir fikir zemini var edilmiştir. Kavramları bizzat kendisi edinmiş ve mülkü olarak elinde tutanlar, onları istediği şekilde kullanabilirler, ancak onları başkasından ödünç/ithal şekilde elinde tutmak, böyle bir fırsatı vermez. Kavramları malı olacak şekilde üretemeyenler, bu kavramları ancak bir tabu halinde dokunulmaz kılarak korumaya dikkat ve gayret gösterir. Türkiye'de siyasî, idarî kurumları sürekli meşgul eden demokrasi, insan hakları, laiklik, liberalizm gibi kavramlar üzerinde ortak bir uyuşma-anlaşma-uzlaşma yoktur ve oluşmamıştır. Burada uzlaşma-uyuşma-anlaşma ile kastedilen, bir kavram hangi anlamı taşıdığı hususunda bir anlayış birliğinin, mutabakatın var olmamasıdır. Osmanlı'nın son döneminde Batı kültüründen ithal kurum ve kavramlar için Batı'da 17. ve 18. yüzyılda oluşan kültür hayatına başvurulmuştur. Batı kültürü, Kiliseye karşı çıkmanın, kafa tutmanın hasılası olarak var olmuştur. Batı uygarlığı, Rönesans'ının ve Reformasyon'unun içinden geçerek dışlaşmıştır. Bundan dolayı seküler bir özellik taşımaktadır. Bu uygarlığın ürünü rasyonalizm, romantizm, pozitivism gibi düşünce modelleri, Batı kültürünün kendisinde anlamı ve sınırları belirlenmiş zihniyet biçimlerinin adlandırmasıdır.⁷⁵

İnsan zihni, anlamadığında karışır. Anlamadığını fark etmediğinde aslında o an ve zaman zihnin en karmaşık olduğu andır. Bir şeyi anlamamak,

⁷⁵ A.e., s. 121-123.

anlamlandıramamak bağnazlıkla ilgili olmayabilir. Bir şeyi anlamamak bunun için yardımcı olacak bilgi eksikliğinden olabilmektedir. Zihnin karışık olması ve bu karışıklığı fark etmemek sürekli bu karışıklığa hapsolmek demektir. İnsanın zihni karışık ve ama kafasının karışık olduğunu bilmez ise bunu bilmemesi sebebiyle böyle bir zihinden ortaya çıkacak fikirler üstüne sağlam bir düşünce sistemi kurulamaz. İnsanın anlamadığını fark etmesi, onun anlamadığını anlayabilmesi için bir giriş mahiyetindedir.⁷⁶ İçinde yaşanılan ülkede çok yoğun ve zihnî karışıklık yaşanmaktadır, ancak böyle bir karışıklığın olduğu kabul edilmemektedir. Çözümlemesi için getirilen sorun karşısında bu zihin karışıklığı ile o konuya yaklaşılmaktadır. Sonunda çözülmek için uğraşılan sorun iyice karışmaktadır, ancak insanın zihin karışıklığı bunun fark edemediğinde karışık sorun en nihayetinde iyice karmakarışık hâle gelmektedir. Rastlantı sonucu karşılaşılan ve çare gibi duran yapay çözümler, gerçek çıkış yolu gibi görüldüğünde, çaresizlik/çözumsuzlük içinde olmak fark edilemeden bir çözüm bulmuş insanın rahatlığı ile hareket edilmektedir ve daha kötüsü tüm bunlara idrak edilememektedir.

Ülkede zihnî karmaşanın en önemli nedenlerinden biri de sorunun kendisine ait özel kavramları ile incelenmemesidir.⁷⁷ Bu ülkede birilerinin yaşadığı kültürü değiştirmek istediği görülmektedir. İslâm kültürünün Batı kültürü ile yer değiştirmesi bu birilerinin temel arzudur. Ancak kültür değişimi gömlek değiştirmek gibi değildir. Ülkede demokrasi isteğinde bulunanların arzularını, arka planlarını bilmek zordur. Demokrasi arzusunda bulunanların bir grubu bu istekleriyle gerçekte “seküler” bir ortam, çevre istedikleri meydana çıkmaktadır. Onlar için öncelikli olan demokratik bir yaşama ortamı değildir, onlar için gerçek talep edilen, seküler bir yaşama zemini. Bu şekildeki taleplerini öncelikli ifade ederlerken demokrasi ile laikliğin ayrıntısını belirtenlerinin zihinleri farklı tasarlanmış bir hayata ayarlandığı görülmektedir. Böyle düşünenler için öncelikli olan demokrasi değil seküler yaşamdır, böyle konuştuklarında reddedileceklerini fark ettiklerinden fikirlerini demokrasi kelimesi ile gizlemeyi seçerler. Diğer taraftan bir başka grup da yine aynı kelime “demokrasi”yi kullanarak demokrasiyi istediklerini söylerler. Ancak araştırıldığında görülür ki onların da asıl arzusu demokrasi değil, dinlerinin gereği yaşama tarzına müdahâle edilmemesi konusudur. Her iki grubunda iç yüzlerini gösterebilecek bir uygulama ile

⁷⁶ A.e., s. 154.

⁷⁷ A.e., s. 155.

karşılaştıklarında aslında taleplerinin demokrasi maskesi giymiş olduğunu onlar da fark edeceklerdir. Demokrasi arzusuyla hareket eden her iki gruptakiler gerçekte demokrasi talebinde içinde olduklarını varsaymaktadırlar. Gerçek isteklerinin dışındaki kavramı veya kurumu istemeye yönelten temel neden, ilkin demokrasi hakkındaki kafa karışıklığı ve belki de önemlisi içinde yaşamaya devam ettikleri siyasal düzenin onları buna mecbur etmesidir. Aslında birinci⁷⁸ grup içindekilerden, demokrasiyi dahası bunların içinde laikliği isteyenler de gerçekte dinî kültürün bir yaşama biçimi olarak geçerliğini istemektedirler, ancak taleplerini alenen ifade edemediklerinden demokrasi kelimesine gizlenme yolunu tercih etmektedirler. İkinci grupta var olup da ayrıca laiklik talebinde bulunanlar ayrıca laikliği kendilerince anlam bakımından sınırlandırıp “dinsizlik” olmadığını ileri sürenler, katmanlı zihinsel karışıklığı birlikte yaşamaktadırlar. Avrupa’dan ithal edilen “demokrasi”; sınıflı, sınıfçı, ayrımcı, köleli, köleci bir toplumda var olmuştur. Bu kültür zemininde hayat süren, bununla birlikte kilisenin baskısından, yağmasından bıkmış insanın, her türlü mutlak merkezci ya da tek adamcı yönetimi gidermek, kaldırmak yoluyla arzuladıkları yaşama biçimine ulaştıkları hakikati; bu ülkede yaşayan her iki gruptakilerce gündemden uzak tutulmaktadır. Sanki demokrasi sadece kendisinden hareketle, sevimli bir yönetim tarzı olduğu için arzulanmış ve bu şekilde elde edilmiştir. Böyle bakıldığında demokratik yaşam, soyut bir kavram ve kurum olarak anlaşılmakta ve her isteyenin kolayca elde edilebileceği varsayılmaktadır. Bu ülkede yaşayanların yönetim şekli bakımından kaynak noktasının bilinçli, bilinçsiz talep edilen ya da edilmeyen şekliyle her durumda din olduğu dikkate alındığında, temel kaynağı seküler idare olan demokrasinin, kendisine ait özel şartlar var olduğunda ihtiyaçlara çözüm üreteceği anlaşılmalıdır. Kültürünü veya bir kültürü terk etmek, ondan vazgeçmek yoluyla başka bir kültürü benimsemek, içselleştirmek üzerine konuşmak kolaydır, fakat onun gerçek hayattaki sonuçlarını hazmetmek ve sonuçlarına dayanmak, sabretmek zordur.⁷⁹

Özdenören pozitivistin Batı dışı dünyadaki mesaisinden bahsetmektedir: İslâm dünyasında haçlı seferleri yüzyıldan daha fazladır çeşitli gizli yöntem ve tekniklerle isim değiştirerek devam ettirilmektedir. Siyasî sahada emperyalizmin/sömürgeciliğin bu ülkeleri işgali, artık vahşi, somut, görünür teknikler

⁷⁸ A.e., s. 156.

⁷⁹ A.e., s. 157.

kullanılarak gerçekleştirilmemekte, inceltirilmiş teknikler ile yani “otokolonizasyon” yolu tercih edilmektedir. Böylece haçlı savaşları silahlı, karşılıklı, sıcak mücadeleyi terk etmiş İslâm ülkelerine karşı soğuk savaş yönteminin yeni, farklı boyutlarını denemektedir. “Seküler anlayışı” onaylamış, içselleştirmiş İslâm dünyası, gerçekte haçlı anlayışına karşı açık yani kolay hâle gelmiştir.⁸⁰ Haçlı savaşlarını düzenleyenler açısından bu, İslâm dünyasının içten ele geçirilmesi niteliğinde tezahür etmektedir. İslâm dünyasında Batı eğitiminin Batılı ölçütlere göre gerçekleştirilmesi ve Batılı anlayışın, algılayışın bu şekilde onaylanması, gerçekte haçlıların zaferlerine yeni zaferler olarak yazılacak bir konu şeklinde anlaşılmalıdır. Haçlıların İslâm ülkelerinde bilfiil toprak işgali ya da zihniyet işgali biçiminde ortaya çıkan uygulamaları, aynı ülkelerde haçlıların kuşkusunu uyandıracak karşı hareketlerle birlikte bir şekilde sonuç vermemektedir.⁸¹

O, Batı’dan aldığımız bir başka kavramın bu ülkede nasıl anlaşıldığına ve tezahür ettiğine dikkat çekmekte, “Laiklik, din ve vicdan özgürlüğü ile karıştırılmaktadır.” demektedir. Laiklik ile din ve vicdan özgürlüğü arasında doğrudan bir ilişki, bağ bulunmamaktadır. Bir ülkede laiklik var olabilir, ancak din ve vicdan özgürlüğü koruma altında değildir ya da buna karşın laikliğin olmadığı bir siyasî, toplumsal dizgede din ve vicdan özgürlüğü koruma altında bulunabilir. İslâm hukuku ve siyaset alanında laiklik, doğası gereği yoktur. Çünkü İslâm kiliseli bir din değildir, İslâm toplumunun kilisesi yoktur. Ancak İslâm hukukunun uygulandığı yerde din ve vicdan özgürlüğü vardır. İslâm hukuku uygulamalarında hiçbir seküler uygulamanın ulaşmadığı seviyede ya da ulaşmayı tahayyül edemeyeceği ölçüde din ve vicdan özgürlüğü bulunmaktadır. Bu hukukun korumasında yaşayan farklı dinlerin bağlılarına İslâm hukukuna ya da dinlerinin istediği hukuka uyma konusunda bir seçme hakkı verilmiştir. Bazılarının düşündüğü gibi bu vaziyet, çok hukukluluk değildir. İslâm, insanların din ve vicdan özgürlüğüne uyması noktayı nazarında “modern insanın” anlama ve kavrama yetisinin ötesinde sınırlara İslâm’da ulaşılabilirliğinin yansımasıdır.⁸²

Din ve dünya adına yetki kullananların, yetki ve egemenlik ayrılığı anlamına gelen laiklik ile işlemlerin ve işlevlerin dünyevî ilkelere yönetilmesi anlamına gelen

⁸⁰ Özdenören, **Çapraz İlişkiler**, s. 221.

⁸¹ **A.e.**, s. 222.

⁸² Özdenören, **Siyasal İstiareler**, s. 206-207.

sekularizm birbirinden farklıdır. Türkiye'deki uygulama adına, laiklik denilse de bu sekularizme denk gelmektedir. Türkiye'de laikliğin kaldırılacağı üzerine kaygılanan grubun endişesini objektif bir karşılığı olmadığı kabul edilmelidir. Olmayan bir şeyin elden gitmesi mümkün değildir. Endişesini gerçek bir olaya, kanıta dayandırmadan kaygısını ifade eden kimsenin yaşadığı ruh durumuna psikiyatride paranoya denilmektedir. Laiklik, bireye hayat şekli olarak tasarlanamaz ve birey açısından bir hayat biçimi değildir. Laiklik, kiliseli toplumlarda kilise yönetimi ile devlet yönetimi arasındaki yetki ve egemenlik ayrışmasının adlandırılmasıdır. Kilise ile devletin konumlanışları bakımından siyasal duruma göndermede bulunur. Bireyin laiklikle nitelenemeyeceğini dile getirenlerin amacı burada ortaya çıkmaktadır. Kendini laik kelimesiyle açıklayan, tarif eden veya laikliği bir yaşam biçimi olarak uygulamayı arzuladığını açıklayan birinin kastettiği şey, sekülerlik olmalıdır. Bireye göre sadece seküler hayat biçimi bir tercih görülebilir, laiklik bu anlamda bir seçim alanı içinde yoktur.⁸³

Yazar İslam'ı dış görünüşlerden değil bizzat dinin özüyle tanışma aracılığıyla diğer yönlerinin anlaşılabilirliğini söylemektedir: İslâm'ın, yalnızca giyim kuşamdan oluştuğu gibi bir görüntü ile algılanması konusu, bu ülkedeki bir grup insanın değil dünyanın başka yerlerindeki insanların da yürürlükteki önyargısı durumundadır. Bu önyargı, özellikle ve en çok geçmişinde İslâm'ın yaşandığı ülkelerin insanlarında bulunmaktadır. İslâm'ı, hakkında hiçbir bilgisi olmayanlara anlatmak daha kolaydır, ancak onu bildiğini sanan insanlara anlatmak neredeyse imkânsızdır. İslâm'ı tanımak isteyen Amerikalı, Avrupalı insan ilkin onun gerçek yüzü denilen İslâm'ın ruhuna yani maneviyatına temas etmek istemektedir. İslâm'ın maneviyatı ile bağ kurduğunda, onunla daha derin ilişkiler kurması kolaylaşmaktadır. İslâm, bir din olarak; siyasi, toplumsal, bireysel yaşam biçiminin hepsini kapsamaktadır, dışarıdan, eleştirel gözle değerlendirmek isteyenler için, bu bütün kapsamı görmelerinde bir haklılık vardır. Ancak İslâm'da bulunmayan, ancak benzetme yoluyla varmış gibi kendisine atıf yapılan kurumlar ve kavramlardan hareketle İslâm'a yakından bakmak isteyenler, ciddi bir yanılgı ve yanıltma ile yüz yüze geleceklerdir. Çünkü İslâm adına, İslâm gibi, onun benzeri başka bir olguyla karşılaştıklarını fark etmeyeceklerdir. İslâm'ı gerçekten arzulayan birine İslâm'ın gerçek yüzü, maneviyatı

⁸³ **A.e.**, s. 282-283.

ile tanışması gerektiği tavsiye edilmelidir. Bu bile dindar bir hassasiyet gerektirmektedir. Ziya Gökalp'in "Türk milletindenim, İslâm ümmetindenim, Garp medeniyetindenim" ifadesindeki gibi seküler anlayışla İslâm arzusu, bu dini, yaşam yöntemi olarak benimsemeyi düşünen kimseye fazla bir şey ifade etmez.⁸⁴

Yazar, temellendirmesi Batı'ya ait olan kavramlar ve türevleri ile ilgili işleyişlerine ve farklı anlaşımalarına dikkat çekmektedir. Yazarın ele aldığı bu kavramlar çıktığı zamanlarda da meydana getirdiği bölünmeler şimdilerde de keskin ayrıştırıcı taraflar oluşturmaktadır. Özdenören böyle durumlara yönelik sadece zamanı yeni olan, onların benzer tekrarları olacak şekilde yanılığlara düşmekten koruyan, ilerletici fikirler vermemektedir.

3.4. Kapitalizm ve Tüketim

Rasim Özdenören kapitalizmin dinî kökenine işaret eder: Dinî alanda reform; yeniden biçimlendirme, en baştan kurumsallaşma ve teşkilatlanma yaparak merkezî Kiliseyi etkisiz hâle getirme girişimi denilebilir. Reform hareketi, esas olarak merkezî konumdaki Kilisenin yetki gücünü, egemenliğini yaymak, dağıtmak; bunu da yerel, millî kiliseler tesis ederek gerçekleştirmek ve böylece etki gücünü kırmak amacına yönelik bir harekettir. Reform hareketinin, Avrupa'nın dünyaya açılması, sömürü amaçlı genişlemesi, yeni ticaret yollarının, Amerika kıtasını keşfi benzeri olayların aynı zamanda var olması, aynı süreler içinde gerçekleşmesi düşündürücüdür. Yani sözü edilen olayların içinde, aynı zamanda Avrupa sömürgeciliğinin/emperyalizminin başlaması da vardır. Sürekli artan ve verimli bir ticaret hayatının inkişaf etmesi, sömürgeci/emperyalist ülkelere Avrupa dışından yeni kaynakların, hammaddenin aktarılması, geleneksel/merkezî/egemen Katolik ahlâkı ile uzlaştırılması zor, şüpheli bir durum ortaya çıkarmaktadır. Sonuçta Protestan/ Reform hareketi, bu geleneksel ahlakın değiştirilmesini kapsamaktadır. Çünkü feodal aristokrasinin din ve ahlak algısı ile yeni ortaya çıkan burjuvazinin ticari ilişkilerde tasarladığı din ve ahlak anlayışı arasında fark görülmektedir. Katolikliğin katı prensipleri, ticaret ve ülke dışı kaynakların sömürüsü için gevşetilmesi gerekmektedir. Bu yüzden daha sonraları Max Weber'in kapitalizm (emperyalizm de denilebilir) ile "Protestan ahlakı" arasında kurduğu ilişki dikkat çekicidir.⁸⁵

⁸⁴ A.e., s. 407-408.

⁸⁵ Özdenören, **Düşünsel Duruş**, s. 43-44.

Yazar kapitalizmin aileye, geleneklere müdahâlesinin özgürlük ve açlık korkusuyla nasıl türetildiğinin izlerini sürmektedir: Batı kapitalizmi, evin hanımını veya kadını çalışmaya mecbur etmekte, buna özgürlük, çalışma özgürlüğü, çalışma hakkı veya kadın hakları demektir. Bu tip özgürlük anlayışı bu ülkenin temel değerleri ile yetişmiş birisine terstir. Bitirilen yüzyılın kapitalizm anlayışı, kadınların ve çocukların iş gücünü ucuz olması nedeniyle erkeklerin yerine kadınları çalışmaya zorlamıştır. Kadın çalışmadığında aç kalma tehlikesi ile yüzleşmekte, bu baskı sonucu kadının çalışması ona bir lütf gibi sunulmakta yani kadın, iş gücünün sömürülmesi için bir de zihnen manipüle edilmektedir. Batı kapitalizmi kadını çalışmaya mecbur ederken maddi gücünü, maddi varlığını sömürmektedir. İstismarını iyilik edasıyla uygulamaktadır. Batı'da kadının toplumsal hayatta görünür olması sanayi devriminin sonucu meydana gelmiştir. Ekonomik gücü elinde tutanların, ucuz iş gücü aramasının katkısı bunda etkili olmuştur. Aynı işi yapan kadınlar, erkeklerden daha ucuza iş gücü sunduklarından çocuklarla birlikte işçi olarak çalıştırılmışlardır. Ayrıca her dönemde olduğu gibi refah düzeyleri iyi olması sebebiyle çalışma zorunluluğu hissetmeyen bir kısım kadınlar da var olmuşlardır. 19. yüzyılda üreten gruba dâhil olmayan bu refah seviyesi yüksek kadının grubunu dolaylı yollardan tüketici yönüyle ekonomi içine dahil etme teşebbüsleri var olmuştur. O dönemde kadınlarla ilgili bir takım dergiler çıkartılmaya başlamıştır. Sınâf kapitalizminin etkisiyle çıkartılan bu dergilerde kadın bir taraftan "tüketici" algılanırken diğer bir taraftan da metalaştırılmıştır. Yani kadın zenginse ürün satılan, değilse bedeni makine gibi üretimde kullanılan bir varlık kabul edilmiştir. Kadın her şekilde ekonomi makinesinin bir unsurudur. Pahalı ve hayatın içinde karşılığı olmayan eğitim, güzel giysi ve giyim bakımından abartılı kadın vücudu görünüşünün yaygınlaşmasına uğraşmış, bu yeni kadın modeli toplumda öne çıkartılırken feminizmin nesnesi, zorunlulaştırılmış bir biçimi, yansıması olarak var kılınmıştır. Güzel giyimli, dişi görünümlü olmak içselleştirilmiş ve kabul ettirilmiştir. Bu şekilde mevcut bir kadın aynı zaman da ideal bir eştir. Bu yeni kapitalist dönemde sevgi telakkisi de dönüşüm geçirmiştir. Kadını, kapital odaklı toplumun bilinçaltı kabul eden reklam algısı, alışverişi bu rüya yaşama ulaşmak için tasarlamış ve ona yönelik kullanmaya başlamıştır. Kadın, kullanışlılık açısından değerlendirildiğinde erkeğe oranla reklamcılıkta çok daha fazla kazançlı ikinci cinsiyettir. Kadın vücudu moda denilen giyim gösterilerinde ve tüm reklam süreçlerinde kullanılarak nesneleştirilmektedir. Günümüz toplumlarında kadının hayata etkin katılımı; girift

aşamalardan, katmanlı gerekçelerden ilerleyerek tahakkuk etmiştir. Reklamların desteği alınarak kadının bedeni, süslenmesi, cinselliği her biri başlı başına endüstrinin konusuna dönüştürülmüştür. Böylece tüketim ekonomisi aracılığıyla bütünüyle sömürü nesnesi biçiminde kullanıla gelmiştir.⁸⁶

Başlangıçta bir şeye isim konulunca, o şey o ismin işaret ettiği anlamla vasıflandırılınca yani teşhis, tarif, tanımlama ortaya çıkınca artık o isimlendirmeye mecbur olunması gibi bir durumla karşı karşıya kalınmaktadır. Yazar, kavramlarla algıların yönetilmesini anlatmak istemektedir: Endüstriyel alanda yeterliliği ileri düzeydeki ülkelerden bazıları, insanların gelirlerine bakarak, bağımlı-egemen insan diye ikiye ayırmaktadırlar. Bir insanın geliri varsa bu gelir sebebiyle ayaklarının üzerinde durabiliyorsa o insan “egemen” olmakta ya da bir gelir imkânından mahrumsa, başkasına ihtiyaç duyuyorsa onu da “bağımlı” biçiminde adlandırmaktadırlar. Egemen veya bağımlı olmanın muhteviyatı, bu iki niteleme ile kastedilen kişiler bazı değerlendirmeler ve yorumlarla yüceltilmekte ya da hor görülmektedirler. İnsanlar, bu değerlendirmeleri dile getirenlerin amacı doğrultusunda yönlendirilmekte yani manipüle edilmektedirler. “Bağımlı olmak” küçük düşürücü bir isimlendirme olarak sunulduğunda kimse böyle bir nitelemeyle anılmasını kabul etmez. Bu tür bir değerlendirme ya da bakış açısı kadının iş hayatına girmesi ve çalıştırılması yönünde kullanılmış ve kullanılmaktadır. Toplumdaki kadınlara yönelik dolaylı ikna yani bir algı yönetimi yapılmaktadır. Kadının ev hayatının dışına çıkmasının yani çalışmasının gereksinim olmadığı endüstriyel devrimin öncesindeki “egemenlik ve bağımlılık” kelimeleri bugünlerdeki geçerli anlamı ifade etmemektedir. Bağımlılık, egemenlik kavramları şimdilerde kast edilen anlamıyla söylenince, çalışma mecburiyeti hissetmeyen bir kısım ev kadınları değersizlik duygusu içine girmektedirler. 19. yüzyılın ikinci yarısının devamında Amerika’da “ekonomi dışı yani üretim ve tüketim dışı” kalmış kadınlar için, onlara ev kadını olmanın yöntemlerini göstermek üzerine, bunu anlatmayı amaçlamış, süreli yayınlar çıkarılmıştır. Bu yolla çalışmayan kadınların psikolojik bunalıma düşmesini önlenmek hedeflenmiştir. Bugünlerde bu anlayışın devamı olacak nitelikte ev kadınlığının da meslek olduğu üzerinde diretilmekte böylece ev kadınlarına maaş bağlanması gerektiği yolunda bir algı yayılmaktadır. Adlandırmak ameliyesi, günlük

⁸⁶ Özdenören, **Yaşadığımız Günler**, s. 32-33, 35.

hayatı her açıdan ilgilendirmekte ve onu kesin bir şekilde etkilemektedir. Adlandırma eylemi ve süreci her şeye rağmen keyfî gelişmemektedir. Bir şeye, nesneye, olguya, duruma ad/isim verilirken içinde var olunan kültürel ortamın gerekleri ve değer yargıları gibi arka planda sürekli işleyen özelliklerde işin içine girmektedir. Bu yüzden bir kültürün adlandırdığı kavramlarla düşünmek ve hareket etmek, o kültürü içselleştirmekle eşdeğer bir anlam içermektedir. Bu ülkedeki örneği, şeriat ve şeriatçı kelimelerinin şimdilerde çağrıştırdığı anlamın geçmişte kastedilen anlamlarından kopartılması böyle bir süreçte oluşmuştur.⁸⁷

Günümüzde tasarruf ya da birikim yapmak, harcamamak şeklinde açıklanmakta, böyle de kabul edilmektedir. Harcamamak, her zaman tasarruf etmek anlamında olmayabilir. Harcamamak, israfa da dönüşebilir. Özdenören, bazı sözde antikapitalist uygulamaların da aslında yeniden aynı yere yarar sağladığını belirtmektedir. Tüketim ekonomilerinde amaç tüketim olduğu için israf bizzat tüm bünyenin kendisinde vardır. Bu tarz ekonomilerde üretilen her tür varlığın (yiyecek, içecek) fazla fazla tüketilmesi gerekir ki o ekonomilerin ayakta kalabilmesinin desteği ve teminatı olsun. Bu yüzden tüketim alabildiğine teşvik edilir. Tek başına bireyin kurulu/yerleşmiş/oturmuş dizgeye kafa tutma/direnme imkânı da yoktur. Örneğin; az bir ekmeğe ihtiyaç varsa bütün bir ekmeği almak gerekir veya bir miktar kâğıt için paketlenmiş bir top kâğıt almak şart olur. Kapitalizmde israf, öz ile ilgili en merkezi bir olgudur. İnsanların israf zihniyetinden ve yansımalarından kaçınabilmesi olağan dışıdır. Kapitalist ekonomilerde tutumluluğu özendirmek için en üst seviyede uygulanan önlemlerin gerçekte bir karşılığının olduğu şüphelidir. Kapitalistik sistemin sürdüğü bütün ülkelerde yürürlükteki birikim amaçlı tedbirlerinin⁸⁸ ekonomik ve toplumsal bunalımları önlediği, çare olduğu, ekonomiyi ayağa kaldırdığı rastlanmamıştır, bu ekonominin etkin olduğu ülkelerde geniş çaplı alınan önlemlerden birisi de faiz oranlarını yüksek tutmaktır. Bu şekilde küçük birikim sahiplerinin paralarını bankaya yönlendireceği, sonucunda bu paranın yatırıma dönüşeceği var sayılır. Bireylere göre tasarruf gibi düşünülen bu süreç, gerçekte istenen neticeyi doğurmaz. Kâğıt üzerinde hedeflere ulaşılabilir, ancak faiz oranlarının artması diğer taraftan sermayenin bedelini artması anlamına gelir. Yatırım sahiplerinin ihtiyaç duyduğu sermaye pahalıdır. Yani bankadan kredi

⁸⁷ Özdenören, **Köpekçe Düşünceler**, s. 18-20.

⁸⁸ Özdenören, **Yaşadığımız Günler**, s. 123.

çektiklerinde her bir birim sermaye için çok yüksek faiz ödeyeceklerdir. Bu yüksek faiz miktarını geri ödemeyi göze alabilecek cesur girişimcilerin sayısı da azdır. Sayısı az, bu bir kısım girişimci yüksek faizle kredi alıp yatırımda kullandıklarında üretilen malların maliyeti, faiz oranı kadar yüksek olacaktır. Sonuçta üretilen bu pahalı malların satışının yapılabilmesi, satılmazsa yeniden üretilmesi ve bunun tüm aşamaları (nasıl, neden, niçin üretileceği gibi) sorun olacaktır. Kapitalistik ekonomide belli bir yere kadar durağanlığı harekete geçirmiş gibi izlenim bırakan önlemler, bir yerden sonra tıkanacak böylece yeni buhranların kaynağı olacaktır. Aslında birikim, tasarruf amaçlı bankada tutulan para, üretime yönelik ekonomiye girmeyecek ya da bu para üretim amaçlı ekonomiye girerse de kredi çıkışı yüksek faizli olacaktır.⁸⁹ Kapitalistik ekonomilerde teorik anlamda tasarrufun, yatırıma eşit olduğu kabul edilir. Bütün birikimlerin yatırıma yöneleceği var sayılır. İnsanların tasarrufa katılımını artırmak için de faiz oranları artırılır. Bireylerin paralarını gereksiz yerlere harcaması faizin yüksekliği ile önlenmeye çalışılır. Bireylerin, bu masayı satın alacağına parayı bankaya yatırırsam “daha kârlı” olurum, düşüncesiyle hareket edeceği ve “Parama yüksek faiz ödenmektedir.” fikrinde olacağı kabul edilir. Ancak bu tip düşüncedeki insanların bir kısmı birikimlerini bankaya yatırabilirler. Liberal/kapitalistik süreçte yüksek faiz oranları bazı insanlar için özendirici olsa da tasarruflarını bankaya ya da benzer yerlere yönlendirmeyen insanlar için onları mecbur bırakacak önlemler yoktur. Para bankaya yatırılmadığında kimse parayı faize ver diye baskı yapamaz. Bu üretimde ya da kullanımda olmayan paranın üzerine herhangi bir vergi de yüklenmez. Ayrıca masayı almaktan vazgeçip bankaya yatırılmış olsaydı bu para, daha sonraki yıl aynı masa o fiyata alınmaz. Çünkü faiz oranı, üretim sonrası en son fiyata etki etmiştir, maliyeti artırmıştır. Bu vaziyette bireyin kârı nedir? Bu yıl 100 liraya alınacak masayı 20 lira faiz için bir yıl bekleterek bir sonraki yıl 120 liraya alması kişinin kendisini daha mı kârlı saymasına sebep olur? Aslında faiz oranı o kadar yüksek olmalı ki yıl bitiminde 30 lira kazanç sağlamalı, böylece hem masa alınmış olsun hem de 10 liralık kâr elde edilmiş olsun.⁹⁰ Yüksek faiz, yüksek işsizlik demektir. Ürünün etiketine yansıyan fiyatı düşürmek isteyen girişimci, maliyeti düşürebilmek için işçi dışında tasarruf edebileceği başka bir üretim değişkeni yoktur. Böylece ülke çapında işsizler

⁸⁹ A.e., s. 124.

⁹⁰ A.e., s. 125.

ordusunun meydana gelmektedir, işsizliğin arttığı bir ülkede üretilen ürüne talep, ilgi olmaz. İşsizlik sebebiyle hırsızlık benzeri toplumsal başka sorunlar da baş gösterir. Kapitalizmin bu çıkmazın üstesinden nasıl bir çare ile geleceği konusunda Keynes, Friedman, J. Galbraith benzerleri hiçbir iktisatçı çözüm üretememiştir. Cevap ve çözüm kabul edilen önerilerin, önlemlerin gerçekte yeni bunalımların kökeni olduğu, yaşanan toplumsal pratiklerle ortaya çıkmıştır. Kapitalist zihniyet, kumbaraya atılan paraya tasarruf edilmiş para diye baksa da bu şekilde dolaşımda olmadığı için bireysel anlamda birikim sayılsa da geniş çaplı bakıldığında bu paradan toplumun yoksun bırakıldığı anlamına gelir. Kapitalizmin tasarruf algısı edilgen, olumsuz bir tavidir, aynı zamanda makro ve mikro her iki seviyede de toplumun zararına ilerlemektedir. Kapitalist süreçte birikime de olumlu ve etkin bir anlam ve amaç yüklemek mümkün değildir.⁹¹

Yazar, bir zamanlar dünya toplumlarına sözde iki kutuplu dünya diye sunulan Batı ve Doğu blokunun birbirine dönüşümünü yani sosyalist ülkelerin kapitalist dünyaya adapte oluşunu anlatmaktadır: Komünizmin tasfiyesi kapitalizmi dünyanın tek, vazgeçilmez hayat biçimi yapmıştır ve o zamanla komünist ve sosyalist ülkelerde iktisadi, toplumsal, siyasal alanlarda bir hayat biçimi olmuştur. Sosyalist ülkelerde kapitalizmin yaygınlaşması komünizmin zayıflaması ile ortaya çıkmamıştır. Bu ülkeler, “detant (yumuşama) sebebiyle” sınırlarından Batı kapitalizminin çok uluslu şirketlerinin girişine izin verdikleri 1960'lardan başlayarak küçük küçük kapitalist hayat tarzına alışmışlardır. Komünizm, iflasını ilan ettikten sonra artık Batı tarzı/kapitalist yaşam biçimini benimsemenin yaygınlaşması hızlanmıştır. 1970'li yıllara gelince Komünist Çin'e Coca-Cola'nın girmesi ile aynı anda ülkede Batı tarzı dans da başlangıç yapmıştır. Batılılar, Çinli gençlerin danslarını methetmişler, maharet ve zekiliklerini sürekli dile getirmişlerdir. Artık Batı tarzı dansı yerine getirebilmek için Mao'nun mecbur tuttuğu tek tip elbiseyi ve tek tip ayakkabıları bırakmaları gerekmektedir. Çinliler dans konusunda zekiliklerini ve maharetlerini gösterme yolunda özendirilirken Batı'da dokunmuş⁹² kumaşlardan yapılmış elbise ile yine orada üretilmiş ayakkabıları satmak amaçlanmıştır. Komünist dünyanın kapitalistlere muhtaçlığı kesindir. Çünkü teknoloji konusunda komünistlerin geriliği, bu yetersizliklerini bertaraf etmek için Batı'nın para birikimi ile beraber teknolojisine

⁹¹ A.e., s. 125-128.

⁹² Özdenören, **Yeni Dünya Düzeninin Sefaleti**, s. 91., 94., 96.

de ihtiyaç duydukları ve bu ihtiyaçlarının baskısıyla ülkelerini Batı'nın çok uluslu şirketlerine açtıkları görülmüştür. Bir ülkeye Batı'ya ait zenginliklerin, teknolojinin ya da şirketlerin girmesi, eş zamanlı olarak Batı usulü yaşam biçimlerinin, alışkanlıklarının da ulaşması demektir. Üretim-tüketim sürekliliğinin az olduğu, teknik geriliğin olduğu Komünist dünyaya Batı sermayesi ile birlikte onun yaşamla ilgili tüm özellikleri de girmiştir. 80'lerde blue-jean denilen kot pantolonu giymeye başlayan sosyalist ülkelerin gençleri, Batı'nın 50'lerdeki özgür ruhu, isyankâr gençlerinin acayip ve geri kalmış birer sureti halinde yeniden görünür olmuşlardır. Aynı tecrübeyi Japon gençleri 1950'lerden itibaren yaşamıştır.

Komünist dünyada üretim ve tüketim şartlarında karşılıklılık yani denklik yoktur, ekonominin ve teknolojinin baskısıyla toplumun yaşama alışkanlıkları ve hukuk yapısı uyumlu değildir. Bu iktisadi ve günlük hayatı zorlaştırmış, hayatı katlanılmaz hâle sürüklemiştir. Komünist dünya, Batı ekonomisine muhtaç olduğu oranda Batı'nın hayat biçimi, adetleri ülkelerinde yaygınlaşmış ve fasit daire biçiminde Batı'ya ait özelliklerin yaygınlaşması seviyesinde de Batı sermayesine gereksinim oluşmuştur. Komünist/ sosyalist ülkeler, serbest piyasa/liberalizm yoluyla kapitalistleşme iştahı ve şevki duyan ülkelere dönüşmüşlerdir. Zamanında kapitalizme karşı⁹³ olan komünizm, ona yenilmiştir. Komünizm, önerdiği sistem açısından değil ama kapitalizmi eleştirdiği yerlerde haklılık taşımakta ve tenkit ettiği bu yerlere, insanını bilerek düşürmüştür. Komünizmin değersiz, hor görerek baktığı “burjuva özentisi” diye nitelendirdiği hayat tarzına isteğiyle gitmesi ve uygulamaya geçmesi düşündürücü ve bu ülkelerde burjuva hayat biçiminin doğal olarak getirdiği günlük hayat alışkanlıkları, üretimin, tüketimin körüklenmesi ve arkasından gelen toplumsal felaketler, günlük yaşantının normalleri arasında yer almıştır. Kapitalizmi benimsemiş sosyalist ülkelerde işsizlik çoğaldığı gibi gençlik arasında da suç çeşitleri, oranları tehlikeli seviyelerde artmıştır, geçmişteki olumsuzlukları, kapitalizm çoğaltıcı etki göstermiştir. Bu ülkelerde suçlar ve toplumsal değerlere aykırı olaylar, kapitalist hayatın benimsedikleri oranda artmıştır. Batı ülkelerinin baştan beri kapitalist olanlarında bu tür sorunlarla deneyimleri hep var olmuştur ve aynı sıkıntılar onlarda çözümsüz, devam etmektedirler. Anılan toplumsal huzursuzlukların hepsi kapitalizmin yapısal dertleridir ve onun vazgeçilmez özelliği ise faizli

⁹³ A.e., s. 97.

kurgulanmasıdır. Aslında sorunların en temeli de faizdir ve o, ekonomiden topluma kadar domino etkisi gösterir, o üretim maliyetinin⁹⁴ artmasına; üretim maliyetinin yüksekliği de fiyatların artmasına; fiyatlarını yükselmesi de talebin azalmasına; talebin azalması da üretimin zayıflamasına; üretimin azalması da işçilerin çıkarılmasına gerekçe oluşturur ve işsizlik sorunun patlamasına neden olur. Diğer taraftan da toplumun maliyet ve fiyat yüksekliğine karşın satın alma imkânlarının takviye edilmesi gerekmektedir. Takviye sadece yapay yollardan gerçekleştirilebilir. Bu da tedavüldeki banknotları çoğaltmakla olur, karşılıksız para basımı aracılığıyla gerçekleştirilir. Maliyet ve fiyat yüksekliğine karşı tüketimi sürekli ve artar halde tutabilmek için karşılıksız para basmak, çözümsüzlük oluşturur. Buradaki çözümsüzlük, açmaz enflasyondur. Enflasyonun, işsizliğin belirlediği toplumda her türlü suç işlenir. Bu suçlar o toplumun günlük yaşantısında sıradanlaşır, bunlar sadece şiddet suçları değildir, aynı zamanda ülkenin yöneticileri; politikacılar ve bürokratlar eliyle işlenen “beyaz yaka suçları”nda da yükselme vardır. Kapitalizmin yapısal sorunları kısır döngü içinde hep böyle sürmektedir, bunlarla başa çıkılması doğası gereği imkânsızdır. Komünizm de kapitalizmden başka bir alternatif görmediğinden başka bir yol bulması mümkün değildir.⁹⁵

Özdenören, Batı menşeli sosyal, felsefî, iktisadî benzeri çözümlerin bir şekilde kendisinin tekrarı mahiyetinde olduğunu dile getirmektedir: Toplumsal refahı yaymak iddiasıyla sosyalizm, komünizm, kapitalizmin ürettiği hastalıkları daha keskin bir teknikle yani ameliyat yoluyla tedavi etmek istemiştir. Bir açıdan hastanın artık bilinen eski yoldan tedavisinin mümkün görülmediğinden yapıya dışarıdan müdahale edilmektedir. Ayrıca böyle sert ve keskin olmayan çareler de vardır, sosyal politika uygulamalarıyla yapılan çözümler gibi. İktisat alanında birincisinin temsilcisi Marx ve takipçileri iken, ikinci yöntemin temsilcisi ise Keynes ve izleyicileridir. Batı'nın ekonomi alanındaki tedavi çözümleri Batı dışı ülkelerde uygulandığında başarısız olduğu görülür. Batı kendi hastalığını iyileştiremediği gibi takipçisi Doğu da yeni hastalıklara düşer olmuştur. Batı'nın şimdiye kadar devam ettirdiği zihniyet çözüm üretememiştir.⁹⁶ Her düşünce sistemi kendi mantığı içinde

⁹⁴ A.e., s. 98.

⁹⁵ A.e., s. 99., 102-103; Özdenören, **Çapraz İlişkiler**, s. 93.

⁹⁶ Özdenören, **Yumurtayı Hangi Ucundan Kırmalı**, s. 78.

kalarak yanlışını göremez, ona yanlışını göstermek imkânsızdır.⁹⁷ Yanlışlık, ancak içinde bulunulan alanın sınırlarının dışına çıkarak fark edilebilir. Batı, Seyyid Hüseyin Nasr'ın belirttiğı gibi kendini eleştirmekten mahrumdur, bu uygarlık tarihteki uygarlıklar arasında özeleştirici bakımından en kudretsiz, en çürük olanıdır. Nasr'ı böyle söylemeye yönelten neden, Batı uygarlığının kendini derinden eleştirebilmek için elinde her durumda geçerli bir ölçütü bulunmayışdır, kendini eleştirebilmek ve böylece en dipten değışebilmek için elinde yalnızca akıl ölçütünü tutmaktadır. Akıl, kesin yani her durumda geçerli bir kıstas değıldir, durumsal bir kıstastır. Akıl, bulunan bilgiler yönünden yargılayabilme yeteneğine sahiptir. Aslanan mevcut verileri değıştirebilmektir. Var olan veriler değışmedikçe akıl kendini mecbur ederek sınırlara ulaşabilir ama en sonunda o sınırlar da sınırlıdır. Bu bakış açısıyla Batı uygarlığının kendini temelden değıştirebilmesinin olası olmadığı fark edilebilir. Onun kendisini eleştirirken kullandığı ölçüt gene kendi ürünüdür. Batı toplum örgüsü içinde sosyalizm, kapitalizmin eleştirisi diye düşünülürse adı geçen iktisadi öğretilerin birbirinden farklı önermelere sahip olduğu sanılır. Aynı gibi duran çözüm önermelerinin aynı temel değerler dizisi⁹⁸ aracılığıyla geliştirildiğini fark edebilmek için vahiy merkezli değılendirilmelidir. Batı uygarlığının ürünü felsefe tarihi ve ayrıca iktisat teorileri birbirini izleyen bir eleştiri zinciri gibi gözükse de bu farklılıkların, aynı trende yolculuk yapanların bazen sağdaki bazen de soldaki pencereden dünyaya bakmasından farklı değıldir. Tren aynı trendir, aynı rayda devam etmektedir.⁹⁹

İslâm dininde zenginlik yoksulluktan öncelikli görülür, ancak zenginlik amaç değıldir. Batı kültüründe Rönesans'tan başlayarak zengin olmak tek amaçtır, bu amacı sınırlayacak ahlak ilkeleri de yoktur. Bu zengin olma gayesine ulaştıracak ahlakı da kendileri yapmışlardır. Weber'in kapitalizmin mahiyetini, Protestan ahlakı ilkeleri ile tefsir etmesi bu açıdan değıer kazanmaktadır. Liberal telakkinin hasıllarından biri; kapitalizmde zengin olmak amacıyla ırkçılıktan sömürgeciliğe, faizden stokçuluğa kadar her şey mübah görülür. Tüm bu ahlakî olmayan kurumlar, tavırlar aklî bir düşünce formatıyla kendilerince yasal hâle sokulmuşlardır. 17. yüzyıla kadar Batı'da da yasal kabul edilmeyen istifçilik işi ve tekel oluşturmak,

⁹⁷ A.e., s. 79.

⁹⁸ A.e., s. 80.

⁹⁹ A.e., s. 81.

sonraki 18. yüzyılda kanunî bir hakka dönüşmüştür, dahası bu işlemleri yapanlara toplumda saygınlık sağlamıştır. Ancak Müslüman'ın vicdanında yasal saymadığı bir işi, düşünce dünyasında yasal kılacak bir ayarlama hiçbir zaman var olmamıştır.¹⁰⁰

Türkiye'de kapitalizmin başlangıcı, kapitalizmin ülke içindeki azınlıklara imtiyaz sağlaması, bunlara alet olan devlet adamları ve ülkenin Batı'ya sözde kalkınma amaçlı hukukî, iktisadî benzeri düzenlemelerle boyun eğdirilişi anlatılmaktadır. Tanzimat, İngiliz idaresinin, İngiliz büyükelçi Lord Stafford'un adamı Mustafa Reşit Paşa'nın Osmanlı topraklarında İngilizler yararına hizmet için önce padişah II. Mahmut'a ve ardından da oğlu Abdülmecid'e baskı yoluyla kabul ettirdiği reformlara denmektedir. Ülkeye Batı kapitalizmi menfaatleri için açık pazar sisteminin zarurî biçimde ihtiyaç duyduğu idarî, malî toplumsal reformları sokacaktır, Türkiye'de kendilerinden gördükleri Rumlara, Ermenilere ayrıcalıklı bir konum verecektir. 1838 Balta Limanı Antlaşması gibi Tanzimat reformları da İngiltere'nin isteği ve yönlendirmesiyle kabul edilmiştir. Ülkede can, mal güvenliğinin sağlanması, yönetim ve vergi uygulamalarında yeni düzenlemelerin yapılması, ticaret, ceza hukukunda yeni kuralların hazırlanması, toprak sisteminin iyileştirilmesi benzeri şeyler, bağımsız bir düşünce ile kapitalist ilerleme hedeflenmiş olsaydı, bu yönde Türkiye'nin kendiliğinden uygulaması gereken reformlar olarak bunlar var olmuştur. Fakat açık pazar şartlarında bu dış güdümlü yenilikler, Batı kapitalizminin yararına olmaktan ve değişim sağladığı alanlarda da ülkenin sömürülmesinden öteye gitmemiştir. Tanzimat reformlarının gerçek kurucu mimarı Lord Stratford'dur. Bu isim Türkiye'deki devlet adamlarının yükseliş ve inişlerini elinde tutmuştur. Hariciye nazırı Reşit Paşa'nın yeniden göreve getirilmesinde onun etkisi olmuştur. Tanzimat benzeri çalışmalar, hukukî anlamda Batı benzeri güçlü bir ülkeye değil Batı'nın sömürgesi olma hareketlerine dönüşmüştür. Tanzimat uygulamalarından Türkiye'de her zaman, en önde faydalananlar, Batı kapitalizminin yerli arabulucuları/komisyoncuları Rumlar, Ermeniler olmuştur. Ülke pazarına akan Batı mallarını, onun parası takip etmiştir. Piyasada yerli olan hiçbir şey kullanılamaz olmuştur. Avrupalı para sahipleri/bankalar devlete borç vermek için yarışa girmişlerdir. Borçlanma dönemi başlamıştır. İlk borç anlaşması Reşit Paşa'nın sadrazamlığı günlerinde 1850'de gerçekleşmiştir. Tanzimat Fermanı benzeri

¹⁰⁰ Özdenören, **Yeni Dünya Düzeninin Sefaleti**, s. 146.

hareketler ile Osmanlı ülkesindeki gayrimüslimler bahane edilerek insan hakları benzeri hukukî konulara işaret edilmiştir ama hep ana hedef, ülkeye müdahale etmek olmuştur.¹⁰¹

Özdenören, müslüman-kâfir mukayesesi yapmakta, aralarındaki temel fark olarak gördüğü; sömürüye ve tüketime odaklanmaktadır: Müslüman, kesin bir biçimde antiemperyalisttir, ama sömürüye ve sömürgeciliğe karşı olması, Müslümanın temel, seçkin bir özelliği değildir. Emperyalizm karşıtı olmak, Müslümanın izlediği düşüncenin, duruşun sebebi ve gayesi değil, sonucudur. O kendisinin karşıtı ya da aksi, kâfire benzemeyi ve onun gibi olmayı kabul etmediği için antiemperyalisttir, yoksa antiemperyalist olması sebebiyle kâfire benzemeyi reddetmez. Kâfire benzemeyi, onu andırmayı, onun gibi görünmeyi yadsımak demek, giyimden yemeğe, tüm üretim ve tüketim tarzlarına, selamlaşmadan hayatın diğer alanlarını tasarlamaya kadar her şeyi içine alacak büyüklüktedir, antiemperyalist duruşu basit bir siyasi tavır değildir. Batı tarzına, şekillerine göre tüketimde bulunmayı onaylamayan veya bırakan kişi bu tavrın tabii sonucu emperyalizmi de sömürüyü de kabul etmemektedir. Antiemperyalist tavır ve direniş, Müslümanın hayatının sonucu özden gelir, kendiliğinden var olur. Batılılar bunu, değerlerinin farkında olmayanlardan veya olmak istemeyenlerden daha iyi bilirler, sömürünün yolunun sadece Müslümanların tüketim ve harcama ölçütlerini, tüketim adetlerini dönüştürmekten geçtiğini bildiklerinden İslâm dünyasına ilk zararı buradan vermişlerdir. Şimdilerde Batı ölçütlerine göre harcamada bulunan, aynı zamanda sözde emperyalizme karşı duracağını ileri süren, çeşitli görüşlere mensup insanlar bulunmaktadır. İçlerinde farkındalığı oluşmamış Müslümanlar da vardır. İslâm dünyasındaki tüketim eğilimi, Batılıların tasarladığı ölçütler içinde gelişmektedir. Batılı gibi harcama yapmak için onun fikriyatını, yaşam biçimini benimsemiş olmak gerekmektedir. Müslümanlar temelde İslâm dışı unsurların bu zihniyetini yenmek için çaba göstermesi gerektiğini düşünmelidir. Müslümanların antiemperyalist duruşlarını sırf bir Batı düşmanlığı ve bağınazca bir siyasi tavır şeklinde algılamak konuyu saptırmaktır ve onların sömürüye karşı çıkışlarını idrak edebilmek için en önce Müslümanca yaşayış yöntemini bilmek gerekmektedir.¹⁰²

¹⁰¹ A.e., s. 163-164.

¹⁰² Özdenören, **Müslümanca Yaşamak**, s. 38-39.

Yazar, bugünkü toplumların özelde Müslümanların Batı tarafından kontrolünün kapital ve onun değerlerinin savunusu anlamına gelen kapitalizm ile olduğunun farkındadır. Okurlarını bu farkındalığa davet etmektedir. Kapitalizm, tüketim yarışının son hızla devam ettiği dünyada, kendisini öngörülmedik enstrümanlarla, değerlerle, algılarla her durumda üretmektedir. O böyle bir dizgenin dışında durmanın, yeni bireylere aktarmanın, bu direnci sürekli kılmanın yolunu ve zihinlerden hayatlara nasıl aktarılacağına cevabını verememektedir.

3.5. İnsan ve Hakları

Rasim Özdenören insana iki farklı medeniyetin yaklaşımını gündeme getirmektedir: Batı uygarlığında “insanın yeri” meselesi Rönesans’la önem kazanmıştır. Hümanizma aslında insanı, evrenin merkezine yerleştirme girişiminin başka bir ifadesidir. Tüm her şeyin insan için ve insanla ilgili olduğu düşüncesine bilimsel temel bulma çabasının adı hümanizma olmuştur. Geleneksel Grek kaynaklarına dönmek çabası, insanı merkeze alma amacı ile aynıdır. Protagoras’a ait “İnsan her şeyin ölçüsüdür.” cümlesi bu düşüncenin özüdür. İslâm insana yaratıkların en şerefli gözüyle bakar. Bu yüzden Batı’daki insanı yüceltme uğraşısı önemli görülmemelidir. İslâm’ın insana bakış açısı ile Batı’nın insana dair yaklaşımı arasında bağlantı yoktur. İslâm, insanın ahsenitakvîm olarak yaratıldığını söyler, aynı zamanda onun nutfeden (pıhtıdan) yaratıldığını da aklında tutmasını ister. İslâm’da insana verilen kıymet, onun kul olma bilinci ile eşit seviyededir. İnsan, kul olmadaki farkındalığının sahipliği kadar Allah yanında değerlidir. Batı’da insanı hayatın merkezine alan girişimler, çalışmalar insanı ilah konumuna çıkartma yönünde ilerlemiştir. Hümanizmanın varmak istediği son durak da yüce yaratıcıya meydan okuyan insandır. Hümanizmayı saf, temiz bir insan sevgisi görenler, tanrıya meydan okuyan insanı anlayamazlar. Hümanizmanın kökeninde dinî inanışa karşıt bir reaksiyon vardır. İnsan aklının sunduğu fırsatları inceleme-araştırma yoluyla elde etmek düşüncesi bu kökene dayanır. İnsana tanrıya denk bir ölçüde kıymet verme aynı çabanın sonucudur. Hadiseye sırf felsefe akımlarının görüşleri üzerinden bakıldığında hepsinin bir yerde insanı tanrılaştırmaya çalıştığı fark edilir. Bu felsefî görüşlerden Hristiyanlıkla ortak nokta bulmaya çalışanlar bile en nihayetinde yine tanrıya denk bir insana ulaşırlar. İslâm’da insanın değeri ve onun uymakla sorumlu olduğu hükümlerin tamamı vahiyden çıkartılmıştır, Vahiyden alınarak öğrenilmiştir. Yani bilginin kaynağı vahiydir. Batı düşüncesinde bilginin kaynağı insandır, insan ise

bilgiyi akli tecrübesi ile üretir. Temeldeki bu farklılıklara dikkat edilirse sonuçlara, doğru etki eder. Temel farklılıklar anlaşılmeden kıyaslamalarda, iddialarda bulunmak, yapay bir benzetmeden ileri gitmez.¹⁰³ Üstün insan düşüncesinin, bilimsel elbise ya da bilimsel kimlik ile dile getirilmesi 19. yüzyılda gerçekleşmiştir. Onun modern kökenleri, 13. ve 14. yüzyılda parlayan Hümanizma değerler dizisinden alınmadır. Üstün insan görüşü, insanın sözde kendini olduğundan farklı ya da daha fazla bir şey varsayması anlamındadır. Böyle bir insan dünyanın, kâinatın kendi etrafında döndüğü algısına sahiptir. İnsanın kendini bu kadar yükseklerde görmesi onun ilahlık iddiasından gelmektedir. Batı'daki insanın bu tavrı kolayca içselleştirmesi, Hristiyanlığa karşıtlığın etkisiyledir. Hristiyanlığın değerlerine tepkili Batılı insan, kendinin de din seviyesinde nass/yasa koyabileceğini ileri sürmüştür. Aklın özünün ve sınırlarının incelenmesi bu şekilde İsa karşıtı(Antikrist) görüşe bağlanmıştır. Descartes'ın ve Kant'ın amacında dinsizlik düşüncesi sezilmese de geliştirdikleri düşünce yapısı "üst insan" modelinin temellerini atmıştır. Bu düşünce yapısı 19. yüzyılda pozitivistliğe dönüşmüştür, bu bilinebilir şeylerin sadece olgular olduğu, tecrübe yoluyla elde edilebileceği varsayımdır. Pozitivizme giden yolu¹⁰⁴ döşeyen maddeci-determinist düşünce ile Batı insanının dinsizlik teşebbüsü arasında uyumluluk vardır. Rönesans'tan itibaren insanı yüceltme, tanrılaştırma, onu dünyanın merkezinde görme mücadelesi 19. yüzyılda artmıştır. Böylece biyoloji, psikoloji, felsefe, ekonomi, hukuk benzeri alanlarda yapılan çalışmalar pratik sonuçlarını gelen yüzyılda vermeye başlamıştır. 19. yüzyılda bazı yönlerden teorik sayılabilecek bu sözde bilimsel çalışmaların mahsulü 20. yüzyılın ilk zamanlarından başlayarak olgunlaşmış ve yaygınlaşmıştır. Pratik sonuçlar; ırkçılığın, faşizmin, komünizmin nüveleri bir önceki yüzyılda atılmıştı. Bütün bunlar, insanın kendini bir şey ya da her şey sanmasının sonucu gün yüzüne çıkmıştır. Nietzsche'nin "üstün insan" görüşünün özleri aslında Rönesans'ta bulunmaktadır. Dante de tek bir dünya devletini tasavvur ederken, devletinin başına insanların en asaletlisi¹⁰⁵ ve en yücesi kabul ettiği Romalıları layık görür, bunun tanrının isteği olduğunu iddia eder. Bazı insanlar üst/üstün olurken diğerleri de alt/aşağı olmaktadır. Bu düşüncenin ulaştığı yerlerde 20. yüzyılın faşist ve Nazi yönetimleri vardır ve onların böyle bir teorisi, söylemi bulunmaktadır. Komünizm de aynısını yapmıştır. İnsanın kendini evrenin

¹⁰³ Özdenören, **Yumurtayı Hangi Ucundan Kırmalı**, s. 73-74.

¹⁰⁴ **A.e.**, s. 75.

¹⁰⁵ **A.e.**, s. 76.

merkezinde görmesi, yaratıcıya karşı hıncının, ruhsal dengeyi kaybetmiş olmasının yansımasıdır. Tanrıya itaati, kulluğu reddeden insan kendine tapınmaya başlamıştır. Batı'nın 20. yüzyılda sınırlarının içinde, dışında meydana getirdiği ve içine sürüklediği felaketlerin temelinde insanın "kul" olma gerçeğinin üstünün kapatılmaya çalışılması vardır. Sosyal yapının ve kültürlerin hastalıkları bedendeki gibi değildir, bedende denemeye çekinilen tedavi edici teknikler¹⁰⁶ sosyal yapıda denenmiştir. Ölüm zamanı yaklaşmış hastalarda çoğu kez görülen o geçici, bir anlık iyileşme, canlılık belirtilerine benzer bir hal toplum hayatında da görülmektedir. Toplumda iyileşmenin yapaylığı bir süre sonra fark edilecektir. Batı toplumu zamanla feodaliteden burjuvaziye, burjuvaziden sosyalizme kadar değişen aşamalarda ilerlerken harakiri yapının uyguladığı tedaviye başvurmaktadır.¹⁰⁷

Osmanlı ülkesinde insana, İslam'ın inanca ilişkin bakış açısı sebebiyle müslim-gayrimüslim şeklinde hukuk uygulanmaktadır, Özdenören bu hukukî değer skalasının, toplumu sınıfçı ve sınıflı Batılı ülkelerin isteği ile başlayan zorunlu yenileşme hareketleri sonucunda bozulmasını ve ertesinde ortaya çıkan zihnî bulanıklığı açık hale getirmektedir: Ülkedeki en ciddi, girift fikrî huzursuzlukların başında gelen sıkıntı, "kafa karışıklığı"dır ve temelinde "kavram kargaşası" bulunmaktadır. Kavram kargaşasının ilk başlangıcı için Tanzimat dönemine kadar gidilebilir. Kargaşanın bu fermanla ve bu fermanın metinden kaynaklandığı söylenilebilir. Bu ferman, besmele ile başladığı halde gerçekte İslâm hukukuna ait temel bir kıstası, ölçütü çiğnediğinin farkında değildir. İlk zihnî bozulma burada ortaya başlamıştır denilebilir. İslâm adına İslâm hukukunun temel hükümlerinden biri çiğnenmiştir, fermanla Müslimlerle gayrimüslimlerin eşitliğini açıklayan madde, anılan ihlalin ilk ve tam merkezinde bulunmaktadır. Müslimlerle gayrimüslimlerin eşitliği ya da eşitsizliği sorunu İnsan Hakları Evrensel Sözleşmesi diye bilinen bu metne bakarak anlaşılabilir. Zihinsel bulanıklığın, kaosun diğer bir yüzü de buradadır. İslâm hukuku gayrimüslimleri, Müslümanların sorumlu tutulduğu bazı görevlerden özgür, serbest bırakmıştır. Müslümana görev, uygulanması farz davranışlar gayrimüslimlere yüklenmemiştir. Zekât, cihat gibi ibadetlerden gayrimüslimler sorumlu değildir. Bunlar ibadet oldukları için inanmayan kişiye görev olarak yüklemek zulümdür. Tanzimat Fermanı eşitliği, belge halinde

¹⁰⁶ A.e., s. 77.

¹⁰⁷ A.e., s. 78.

duyurunca gayrimüslimlerin de askere alınması mecburiyeti ortaya çıkmıştır. Buna herkesten önce ülkenin gayrimüslimleri karşı çıkmışlar, tepki göstermişlerdir.¹⁰⁸ Geçmişe bakıldığında görülmektedir ki Tanzimat Fermanı, mahiyeti ve etkisi itibariyle tetkik edilirse gerçekte Batılılar'ın insan hakları maskesi giydiğini, Osmanlı topraklarındaki gayrimüslimlerin durumu işaret edilerek bakışlar oraya yöneldiğinde, ülke yönetimine müdahale edildiği fark edilmelidir.¹⁰⁹ Ülkenin bilinen pratik ve teorik alan hukukçuları içinden; uygulamacı ve akademisyen olmak üzere demokrasi ile laiklik, laiklik ile insan hakları, insan hakları ile cumhuriyet, cumhuriyet ile din ve vicdan özgürlüğü, din ve vicdan özgürlüğü ile söylem özgürlüğü benzeri kavramların birbirleriyle ilişkisini, sınırlarını, farklılıklarını gerektiği gibi ayırt edebilecek yetişmiş insanları olmalıdır. Ülkede basın yoluyla konuşulanlara göre bu kavramların tümü, kendisi dışındaki düşünceye kapalı bakış açılarının getirdiği kalıplara sıkıştırıldığından bulanık su misali durmaktadırlar. Bu kavramların doğru bir temelde anlaşılmasının imkânı bulunamamakta ve onlar hakkında farklı düşüncelerin söylenmesine izin verilmemektedir. Kavramların baştan sınırlarının belirlenmesi gerekmektedir. Bütün bunlar güvensizlik ve bencillik içinde engellenmekte, dolayısıyla bu kavramların yeniden tanımlanması yapılamamaktadır.¹¹⁰ Ülkede vatandaş, devletin ve yönetimin zarar vermesinden korktuğu için yargıya başvurmaktan kaçınıyorsa orada insan hakları güvence ve koruma altında mı diye sorgulanmalıdır. İdarenin kararı, yargı incelemesinin dışında bırakılmışsa durumun güçlüğü ortadadır. Bu, hukuk ve insan hakları adına yasal olmayan işlemlerin varlığına ve bu tip işlemlere yönetimin sahip çıktığına ilişkin bir görüntü var etmektedir. Ülkenin anayasası dokunulmazlık, değiştirilemezlik kalkaniyle korunmuş; buna karşılık vatandaşları savunmasız, desteksiz bırakılmışsa orada birey, toplum ve yönetim zemininde hukukî bozulmanın ortaya çıkmasına engel olunamaz. Vatandaşın da, yönetenlerin de kendisini düzeltmesinin yolu kapatılmaktadır.¹¹¹

Batı uygarlığının köklerindeki köleli, köleci, ırkçı, sömürgeci, sınıflı sınıfçı toplum kültürünün sonucu var olan siyasî, toplumsal kavramları, kullanışlı olduğunu düşüncesiyle kültürlerine alarak onlardan yararlanmayı isteyen Batı dışı kültürlerin temsilcileri, apaçık bir şekilde ne kendileri olabilmıştır ne de benzemek istedikleri gibi

¹⁰⁸ Özdenören, **Siyasal İstiareler**, s. 279.

¹⁰⁹ Özdenören, **Yeni Dünya Düzeninin Sefaleti**, s. 164.

¹¹⁰ Özdenören, **Siyasal İstiareler**, s. 34-35.

¹¹¹ **A.e.**, s. 62-63.

olabilmiş değillerdir. Batı kültürünün üretimi ve varlığının doğal sonucu meydana gelmiş kavramlar, Batı'nın geçmişi ile bağını, bağlantısını sağlarken aynı tarihî kökten gelmeyen ülkelerde, tamamen temelsiz ve yersiz bir anlamaya dayanarak uygulamaya geçmektedirler. O, "Yerli değerler bırakılırken Batı kültürünün yerli uyarlaması yapılmaktadır." demek istemekte, tutarsızlığa işaret etmektedir. Demokrasi, cumhuriyet, "insan hakları", liberalizm, laiklik gibi bütün siyasal, toplumsal, felsefi kavramlar, onları alan yeni kültürde kökleri ile bağlantısı kesilerek kullanılmaktadırlar, böylece yeni ortamda onları destekleyecek kültür varlığından da mahrum biçimde iselleşmeden snkleşmeye ve başkalaşmaya başlarlar. Fransızların, "Ermeni soykırımını yok saymayı" cezalandıran meclis hükmünü anlamlandıramayan Türkiye, aynı Batı'nın Türk bir yazara Nobel dl vermesini benimsemekte, onun karşısında düşülen ikilemlerden birisinin yansımasıdır.¹¹²

Yeni Dünya Düzeninin temel unsurlarından kabul edilen demokrasi, serbest piyasa ekonomisi (liberalizm), "insan hakları" benzeri kavramlar, Batı kültürü marifetiyle yeryüzünün düşünce planında sömürülmesi ve işgal edilmesi için kuramsal bir zırh olarak kullanılmaktadır. Batı kültürü, savunduğu kavramlardan anladığını dünyanın diğer kültürleri üzerinde egemen kılmak çabasındadır, evrensel, küresel bir kültür(küreselleşme) amaçlanmakta, bu kültürün, Batı kültürü veya onun yönlendirmesinde olması için kavramsal işgal kullanılmaktadır.¹¹³ Özdenören, Batı'nın, gündemi sürekli meşgul eden insan hakları kavramını yerine göre maske ya da kalkan olarak kullanmasına dikkat çekmektedir. lke ve dünya gündemini sürekli işgal eden "insan hakları" kavramı düzmece bir ifadedir. Böyle düşünmeye yönlendiren sebeplerin başında sömürgeci Batı kültürünün hasılası insanın, insan üzerine geliştirdiği tanımlama akla gelmektedir. İnsan; sadece Ari ırktan, Greko-Romen kültürü ile yetişmiş ve Hristiyan dinine mensup olandır. Bu belirlemenin dışındakilerin insanlıkları şüphelidir, insan cinsinden kabul edilseler de yabani ve barbardırlar. Batı Avrupa kültürünün üyelerince eğitilmeye, uygarlaştırılmaya gereksinimleri vardır.¹¹⁴ İnsan hakları üzerine konuşulurken öncelikli olanlar, kesinlikle Batı Avrupa ve onun en yakın benzeri ABD'li beyazlar yani WASP denilen "Beyaz, Anglo-Sakson, Protestan" kültüründen kimselerdir. Onların dışında kalanlar

¹¹² A.e., s. 270-271;

¹¹³ Özdenören, **apraz İlişkiler**, s. 11.

¹¹⁴ Özdenören, **Yeni Dünya Düzeninin Sefaleti**, s. 190.

sömürülmeyi ve yönetilmeyi hak ederler.¹¹⁵ Dünya insanları, hayvanların kafeslerde ve hayvanat bahçelerinde teşhirini bile Batılılardan öğrenmiştir.¹¹⁶ İnsan hakları kavramı Batılıların, Batılı olmayanlarla haklarını düzenlemeyi amaçlamaz. İnsan hakları, insan sayılan insanların haklarının belirlenmesi ve planlanması sebebiyle şekillendirilmiştir. Köleci, ırkçı, sınıfçı ve ayrımcı kültür çevresinin bireyleri arasındaki menfaat çatışmasının neticesi “insan hakları” diye bir kavrama başvurulmuştur ya da icat edilmiştir. Batı kültürünün bilindik özelliği, hukukun; gücü veya iktidarı elinde tutanın belirlemesidir. Bu güçlünün hukuku, güçlüyü korumak üzere kurgulanmıştır. Hukuk, her zaman gücün elinde olmuştur ve gücü elinde bulunduranın çıkarına hizmete göre tasarlanmıştır. Halkın geri kalanı, gücü elinde bulunduranlar katında sürekli ricacıdır, tüm bu yalvarma hali kendilerine bazı haklar lütfedilmesi için yapılır. Rica, yalvarma tavrı nihayetinde kuvvet kullanmaya yani iktidarı ele geçirmeye kadar gider. Bu şekilde ortaya çıkan Fransız İhtilali, feodal ve merkezî yetki sahiplerine karşı, burjuvanın isyanıdır. Bu devrim insan hakları uğruna meydana gelmemiştir. Haklarını düzenlemek arzusundaki burjuvanın önce “Fransız yurttaş hakları”nı düzenlemesi, ardından da buna “insan” kelimesini ilave etmesi ile oluşmuştur. Belirlenen haklar bütün insanları kucaklayıcı değildir. Değerlendirmesi yapılırken, önce “Fransız insanı” için, ayrıca “aynı kültür koduna sahip” herkesin bunun içinde olacağı biçiminde belirlenmiştir.¹¹⁷ Afrikalı zenciler, Avustralya yerlileri benzeri dünyanın diğer yerel unsurları bu kapsamda yoktur. Günümüzde de bu anlayışın akisleri devam etmektedir. İnsan hakları kavramına, apriori* bir özellik yüklenmediğinden, menfaat çatışması sebebiyle ortaya çıktığından, her zaman ve durumda gücü kontrol edenlerin yararı yönünde bir düzenlemeye odaklıdır. Bu tavır, adalet düşüncesinin ve hissiyatının korunmasına engeldir, iktidarın çıkarlarını öncelemektedir, insan hakları kavramı, iktidarda olanların arzusuna göre ayar ve şekil alabilmektedir. Batı kültürüne ait insan hakları düşüncesinin ve tatbikinin aksi istikametinde İslâm'ın yüceliği, öne geçmesi İslâm hukukunda bu hakların apriorik belirlenmesinden gelir. Bu hukukta temel haklar ve özgürlükler iktidarın ve gücün etkisiyle değiştirilmez, değiştirilemez. Bu haklar, adaletin ortaya çıkmasına,

¹¹⁵ **A.e.**, s. 191.

¹¹⁶ **A.e.**, s. 192.

¹¹⁷ **A.e.**, s. 195.

* Önsel, deneyime dayanmayan anlamında; deneye dayanmayan, deneyden önce gelen ya da ondan bağımsız olarak ulaşılan bilgi için kullanılır.

sürekliğine sebep olur. İnsan hakları kavramının Batı kültürüne ait ülkelerin anladığı biçimde, yapay, kurgusal özellik göstermesi yalnızca Batı Avrupa'da ve ABD'deki pratiklerinde değil, Batı hukukunu değerli gören, tatbik eden ülkelerde de hep aynı durum bulunmaktadır. Türkiye'de de işleyişteki hukuk, insanların gereksinimlerini gidermek için değildir, üstelik tabu haline getirilmiş, kutsanmış yerleşik düzenin devamına yöneliktir. Kurulu düzenden hak isteğindeki halk, üst kademedekilere göre, sürekli iyilik bekleyen ricacılar konumunda tutulmaktadır. Zira adaletin varlığı apriori ilkelere değil, güç sahiplerinin ellerine bırakılmış durumdadır.¹¹⁸

Batı'da insanın değeri Tanrıya rağmen inşa edilirken Osmanlı ülkesinde ve yeni Türkiye'de insanın değeri ve insan hakları çalışmaları Batı güdümünde ve etkisinde meydana gelmiştir, gerçekleşmektedir. Bu da insan hakları konusunda gerçekçi ve yerli bir tavır meydana getirmemektedir.

3.6. Eğitim

Özdenören birey üzerinde zamanın ve eğitimin etkisine işaret etmektedir: Şimdilerde, zamanın eğitim ve öğretimi üzere yetişmiş ve yalnızca bugünün eğitimiyle koşullanmış yani tasarlanmış bireyler İslâm'ı, zorunlu biçimde şartlandığı sınırların içinde görmektedirler. Böyle bir zorunluluk olmasa bu sefer varlığının doğal meyli onu, buraya doğru çekmektedir. Bu durumda da İslâm'ı temel, esas modeli içinde kavramlarıyla ile idraki gerçekleşmez. Bu zamanlarda kendini "Müslüman" tanımlayanların yüz yüze geldiği üzücü kırılma noktası, burada oluşmaktadır. Tunuslu birisi Tunus devlet başkanı Burgiba'nın söylediklerini aktarır. O "Ben peygamberden daha büyüğüm, çünkü ona vahiy gelmişti, benim ise eylemlerime aklım yön vermektedir." der. Bu cümlelerin kişiyi İslâm dışına çıkarması hakkında konuşmadan, buradaki kafa karıştırıcı olan konunun belirtilmesi gerekmektedir. Başlangıçta vahyin kabul edilmesi ve sonrasında vahyin varlığına inanılmasının hemen ardından aklın, vahiy ile gelene teslim olması zorunlu bir durumdur. Söz konusu devlet başkanı, vahye inanıyor gibi gözükteği halde bu onaylamasının mecburi sonucuna uymaktan imtina etmektedir. Ayrıca sözde vahyin, kendisinin algıladığı anlamdaki akli onaylamadığı sanmaktadır. Hâlbuki vahyin yadsıdığı, inkâr ettiği akıl bu değildir, Burgiba'nın kıyaslama biçimidir. Bu tip kıyaslamalar her alanda vardır. Bu nedenle İslâm'ı anlamaya, derinliğine kavramaya çalışırken, onu diğer

¹¹⁸ A.e., s. 196.

devlet düşüncelerine, öteki dünyevi sistemlerin getirdiği ilkelere eşitlemekten, karşılaştırmaktan sakınmak gerekmektedir. Bununla beraber Müslümanın günlük hayatında çelişik ve karşıtlık üzere olan vaziyetlerle her an karşılaşmak mümkündür.¹¹⁹ İslâm'ın hayatla ilgili kararlarının, çözümlerinin bireyin karakterinin veya eğitiminin etkisiyle meydana gelen telakkiye, algıya feda edilmekten kurtarmak için, yeniden onun hükümlerine dönmek konusunda uyanık ve özenli olmak zorunludur.¹²⁰

Yazar din eğitimini tercih bağlamında kavramsal engelden kaçınmaya davet etmektedir: Değerler ya da değerlere karşılık kullanılan terimlere (istilahlar, tabirler) sınırları net tanımlamalar, açıklamalar yapılmadıkça tartışmanın sonuna; tarafların doğru anlamasıyla ve konunun anlaşılmasıyla ulaşmak mümkün değildir. 18. yüzyılda Voltaire, reşit oluncaya kadar çocuklara din eğitimi verilmemesini ve reşit olduklarında dinlerini kendilerinin seçmesi teklifinde bulunmakta, onun din ile kastettiği, bu topraklarda, mezhep (sect) olarak kabul edilen kavrama tekabül etmektedir. Bu önerisiyle amacı, Hristiyanlık'taki farklı mezheplerden (Katolik, Ortodoks, Protestan benzeri) birinin tercih edilmesidir, Hristiyanlık ile diğer dinler (İslâm, Budizm benzeri) arasındaki tercih alternatifleri arasında yer almamaktadır.¹²¹

Özdenören doğal biçimlerde ve süreçlerle gelişen kavramların, kurumların doğru algılandığını belirtmektedir: Kendisiyle barışık ülkelerde; kavramların, kurumların sosyal ve siyasal ihtiyaçların sonucu meydana geldiği ortamlarda, bu kavramların tartışılmasından, sorgulanmasından kimse kaygı duymaz, endişeli akıbetlere ulaşmaz. Bu tarz toplumlarda eğitimin ve öğretimin niçin, neden benzeri sorularla incelenmesi kimseyi huzursuz etmez. Ancak bu ülkede bütün bu tip kavramların araştırılması bazılarının kafasında tedavisi mümkün olmayan şüphelere yol açmaktadır. Olayların arkasında ne olduğu anlaşılmadan belirli görüşün gözlüğüyle bakmanın çözümsüz bir sonuca ulaştıracağı konusunda o, toplumu ve bireyleri bilinçli olmaya davet etmektedir. Örneğin bu ülkede eğitimde özellikle imam hatip okulları niçin rağbet görmüştür, insanlar bu okullara yardım konusunda niçin destek olmaktadır? Düz liseler aynı ilgiyi niçin görmemektedir? Bunun temel nedeni düşünülüp sorgulanmak yerine konu, öğretim birliği bağlamında anlaşılacak

¹¹⁹ Özdenören, **Müslümanca Yaşamak**, s. 58-59.

¹²⁰ Özdenören, **Müslümanca Düşünme Üzerine Denemeler**, s. 74.

¹²¹ Özdenören, **Siyasal İstiareler**, s. 27.

çözölmek istenmektedir. Böyle bir durumda da eğitim meselesi ideolojik bir sorun olarak kalmakta ve bir çözüme ulaşılamamaktadır.¹²²

Yazar lisede iken gözlemediği öğrenci davranışları sebebiyle öğretmen olmaktan kaçındığını dile getirmiştir. Bu birinci bölümde ifade edilmişti. Kendisinin yetişmesinde etkili, kimseye nasip olmayacak bir çevre aracılığı ile ömrünü tamamlamıştır. Yazarın bu başlıkta dile getirdiği zorluklara takılmadan, çevresine rağmen bireysel kurtuluşunu başarmış, eğitim öğretim hayatının fikri, siyasi sebeplerle kilitlemişliğini aşabilecek, toplumuna yol gösterici olacak bireylerin yetiştirilmesine dair görüşlerini belirtmemiştir.

3.7. Sanat

Rasim Özdenören sanat kelimesinin anlam sınırlarını dar bulmaktadır: Sanat denilince somut; üç boyutlu ve görsel olana yönelik çıktısı bulunan resim, mimarlık, heykel, seramik gibi alanların anlaşıldığını, bunlara edebi çalışmaların hasılası ürünlerden; şiir, öykü ve romanı da ilave ettiğini belirtir. Sanatın öykünme ya da taklit olmadığını, bunun yerine onun benzeşmezlik olduğunu ifade eder.¹²³ Sanat eserinin tabiatın değil zihnin bir ürünü olmasının sonucu, matematiksel olmadığını, kendisine mahsus bir örgüsü ve kurgusu olduğunu, algılanan gerçeklerle bağdaşmıyorlar düşüncesiyle yadsınamayacağını dile getirir. Benzerlik üzerinden sanatı açıklamanın kısıtlı ve güdük kalacağını, tabiatın ancak dinginlik ve huzur verdiğini ama sanat eserinde sevinç, sevgi, dürüstlük, öfke gibi insani, tüm hisleri harekete geçirecek duyguların onda görülebileceğini ifade eder. Sanat eseri insan yapımı bir doğallık içerir, ama bu yönüyle yapmadır, yapaydır.¹²⁴ O, sanat eserinin özgün ve özel oluşunu savunur, sanat eserini ortaya koyan sanatçı için de sanat eseri için söylediğinin benzerini dile getirir. Sanatçıyı, zamanın ruhunun bilincinde, farkında, bu yüzden ona kapılıp gitmediği gibi çağa yön vermeye çalışan birisi görür. Sanki yazar, sanat eseri ve sanatçı tarifi ile kendini üstü kapalı işaret etmiştir. Özdenören'in eserlerinde yaptığı şey, çağını ve içinde yaşadığı sistemi olumlu ve olumsuz haliyle düşünerek, tartarak bir yargıya varmaya çalışmasıdır. Ona göre sanatçı bir peygambere, bir düşünöre benzediği için vurdumduymazlıkla karşılaşması normaldir, yerleşik sistem, kendi üzerinde onarım ve değişikliğe izin vermez. Sanatçıların karşılık görmemesi, zorbalıkla karşılaşması onların

¹²² A.e., s. 33-34.

¹²³ Eryarsoy, **Gül Yetiştiren Adam Rasim Özdenören "Hayatı-Sanatı-Eserleri"**, s. 173.

¹²⁴ A.e., s. 174.

gayretlerinin boşa gittiği anlamına gelmez, ancak etkileri uzun süre sonra görülür.¹²⁵ Sanatın gelgeç bir şey olmadığını, bir hayat tarzı olduğunu, hayatın içinde bir şeylere karşılık geldiğini, bir vazife yerine getirdiğini söyler. Sanatın bir işlevi yoksa belli bir süre sonra kaybolup gideceğini ama onun bir olgu olduğunu, insanın gereksinimine cevap verdiği için kalıcı olduğunu belirtir. Ona göre sanatın görevi bilgilendirmek değil işaret etmektir. Tabiat ve sanat kıyaslamasında bulunur, her ikisi de bu karşılaştırmaya göre aslında insana bir şey öğretmez. İnsan kavrayış gücüne denk gelecek şekilde onlardan sebeplenir, yararlanır. Sanatın ve sanatın içinde kabul ettiği edebiyat ürünlerinin toplumla ilgili vazifeleri olsa da gözle görülebilir değildirler. Onların toplumdaki etkisi zamana yayılarak, ortaya çıkar.¹²⁶

¹²⁵ **A.e.**, s. 175.

¹²⁶ **A.e.**, s. 176.

SONUÇ

Rasim Özdenören Cumhuriyet sonrası Türkiye'sinin hemen sonrası günlerinde doğmuş akabindeki zamana, mekâna, olaylara yaşayarak şahit olmuştur. Bugünlerde ülkenin yöneticileri ve aydınları kimlik arayışında ya da kendisiyle kavgalı bir halde, tarihî köklerinin yüklediği sorumluluktan kurtulmaya çalışmaktadır ve ayrıca ekonomik zayıflıkların ve düşünce çoraklığının hâkim olduğu zamanlardır. O, son dönem düşünce ve yazın alanında, bilinçli İslami duruşu temsil eden şahsiyetlerdendir, kendinden önceki Necip Fazıl, Sezai Karakoç, Nuri Pakdil çizgisinin devamı kabul edilmektedir. Anılan çizginin, İslamî hassasiyetinin belirleyiciliğinin yanında yöntem ve perspektif bakımından aynı özellikte olduğunu söylemek de mümkün değildir. Dinamik bir düşünce sisteminin farklı tezahürleri kabul edilebilirler. Onun kitaplarındaki tarzı, önceki dönemlerin sosyal, siyasi ve kültürel duyarlıkları ile biçimlenen ortama genel bir değerlendirme sunmak olmuştur. Bir toplumun sosyolojik incelenmesi sadece siyasal faaliyetlerini değil o toplumun temel karakteristiğini, kültürünü, hayata bakış açısını ve ekonomik örgütlenmelerini anlamayı sağlamaktadır. Bu yüzden nerdeyse son yüz elli yıldır Müslümanların yaşadığı zihinsel karmaşanın temelinde yatan hadiselerin incelenmesi, sorunların çözülebilmesinde katkıda bulunmaktadır. Onun denemeleri üzerinde yürütülen bu çalışmada, onun dile getirdiği konularda olayın başlangıcına ya da kavramın oluşum kökenine gittiği fark edilmektedir. Bu çalışmada eserlerinden büyük çoğunluğunu oluşturan denemelerinde din ve toplum anlayışına değinilmiş ve şu sonuçlara varılmıştır.

Onun denemelerine dağılmış din ve toplum görüşleri aslında çocukluğundan itibaren bizzat müşahade ettiği, zihninde zamanla kök salmış konular üzerinden yazıya geçmiştir denilebilir. Yazın hayatına katılmasını da incelediğimiz birinci bölüm aslında yazarın sadece edebiyat ile değil İslam ile daha derinden tanışmasının izlerini taşımaktadır. Aile büyüklerinden aldığı değerler ve kültürün içinde; okuma sevgisi, halk edebiyatı ve İslamî terbiye de vardır. Bunların hepsi tabi ki doğal süreçler içinde aktarılmıştır. Maraş Lisesinde kazandığı çevre de bu sürecin üzerine yeni katmanlar eklemiştir. O bütün yönleriyle yazarlık, dergicilik, İslamî düşünce üzerine kazanımlarını Nuri Pakdil, Sezai Karakoç, Necip Fazıl kanalıyla tevarüs etmiştir. Bu kişilerle birlikte başka ara duraklar vardır. Yazarlığa başlamasında da etkili olan dergilere yazılar göndermesi sebebiyle yazarlığını ilerletirken bu sebeple

farklı yazarlarla tanışması, onların yönlendirdiği okumalar, lise yıllarında tanıştığı çevre sebebiyle yaptığı okumalar ve hepsinin zihninde oluşturduğu soruların arkasından gitmesi Özdenören'in farkındalığını, farklılığını artırmıştır. Onun farkındalığı bilincin basamaklarında ilerlemesine sebep olmuştur. Yazarlığın ve düşüncenin işçiliğini birlikte yürütmüştür. Yazarın okumaları ve çevresi hayat çizgisinde hep bilinçli sorgulamalara yönelmiştir. Denemelerini okuyanlar sadece yazarlığını değil okuru bilinçli olmaya yönelten zihinsel sürecini de görebilirler. Tezin birinci bölümünde onu, kendisi kılan çocukluğu, ailesi ve okul yılları, arkadaş çevresi, yazarlığa girişi, onda yükselmesi, yazarlıktaki temel iki yönü; öykü ve deneme alanında ilerleyişi üzerinde tarih verilerek durulmuştur.

İkinci bölümde, çalışmanın başlığında bağlaçtan önceki ilk kavramı; din hakkında yazarın görüşlerine yoğunlaşmıştır. O din olarak merkeze aldığı, aynı zamanda kendi dini, İslam hakkında bütünlüklük-parçalanamaz bir yaklaşım içerisindedir. İslam'a yeni girmiş ya da fark etmiş bireyin şahsındaki tutarlılık, bu dinin diğer yönlerini de idrak edip yaşamasına sebep olacağını belirtmektedir. İslam'ın parçalı ve parçacı olmadığını, tam bir kabul ve temel referans olması ile yola çıkılmasının gerekliliğini ayrıca uzlaşma kabul etmez-benzersiz, şekil-öz bütünlüğüne sahip olduğunu dile getirmektedir. Özdenören İslam'da kurumlar ve yaptırımlar olduğunu, yaptırımı olmayan kurumlarının da yok hükmünde olduğunu söylemektedir. Toplumda meydana gelen bozuklukların, yok hükmündeki dinden kaynaklanamayacağını eğer İslam varsa toplumsal huzursuzlukların ve bunalımların olmayacağını farklı alanlardan örneklendirmektedir. İslam'ı kavramları ile anlamak gerektiğini, müsteşriklerin ya da başka ekonomik ve felsefi sistemlerin ürünü sorunlarına cevap verip verememe üzerinden bakışın önyargı ve cevapsız sorulara sebep olacağını ifade etmektedir. İslam müntesipleri için Allah'ın etkisinin olmadığı din dışı alan yoktur. İslam'da hukuk sosyal yapının temelini oluşturur. İslam toplumlarında baştan itibaren hukuk vardır ve sosyal kurumlar buna göre oluşur. Diğer toplumlarda hukuk ve kurumları zamanla ortaya çıkmaktadır. Son iki yüz yıldır ve şimdilerde popüler kültürün etkisiyle bazı kelimelerin ve kavramların İslam'a ait özelliği kazanarak ya da bu kavramlar batı kökenli ise çeşitli medya araçları ile İslamlaştırılarak topluma benimsettirilmektedir. Müslümanlar en önce kendileri yaşaması gerekirken din ile ilgili uygulamaları karşı taraftan beklercesine bir tavır içinde olmaları yaygın kusurlarındandır. Müslüman birey, İslam'ın kalıcılığının ve fark edilirliğinin yaşamıyla olacağını bilincinde olmalıdır. Müslüman birey

kendisinden başlayarak dönüşümü sağlamalıdır. O, özgün bir dindir; tez, sentez, antitez değildir. İnsan eşrefi mahlûkat bir kuldur, o herşeyin ölçüsü tanrı değildir. Müslüman birey Allah'ın sıfatlarının yansıması olarak doğaya, canlıya, çevreye gerektiği gibi davranır.

Köleli, köleci, sınıflı geçmişe sahip, soyluluğun sadece Romalı kabul edilenlere ait olduğu düşüncesine dayanan, her fikrî ve teknik üretimi sırf kendisi merkezli Batı'nın etkisinde ve güdümünde ortaya çıkan hareketlerin, müslümanların meselelerine çözüm üretmesi düşünülemez. İslam fikir hayatında olmayan ama Batı aracılığıyla son iki yüzyıldır gündeme getirilmiş fikirlerin bu alanlarda sorun olduğunun değil, sorun olmadığına işaretidir ya da farklı bakış açısıyla durumun görüldüğünün yansımasıdır. Müslümanların dinlerinin aslına dönmesi, İslam'ın özüne karşı sapmış, saptırılmış yorumlardan, anlamalardan vazgeçmesi tecdit iken dinin zamanın şartlarına göre biçimlendirilmesi reform olmaktadır. Tecditte değişen sadece insandır. İslam'daki tüm emir ve yasaklar karşıttan hareketle değil bizzat kendinden olarak vardır. Müslümanların onlar gibi olmak istediği Batılı beyaz adam nezdindeki değeri zenci köle kadardır. Yaptırım gücü olmayan İslam, şimdilerde Müslümanlarca bazı ibadetlere, teoriye, retoriğe indirgenmiş durumda var olmaktadır. İslam dışı çevrede ve böyle bir çevrenin ürettiği sorunlarla, çeşitli reklamlarla yüz yüze gelmek, dağınık halde olmak Müslüman kalmak için zorluğu artırmaktadır. İslam fikirlerle genişlese de kalıcılığını, hayatın içinde benimsenilmiş, içselleştirilmiş bir biçimde yaşanması yoluyla var eder ve toplumda belirginleşir. Bu yüzden İslam bir ideoloji ya da zihinsel faaliyet değildir, toplumda ve bireyde gönüllü ve bütüncül halde sürekliliğini sağlar.

Çalışmanın üçüncü bölümünde Türkiye'de toplumu tanımlamak, açıklamak ve ona yol göstermek için sürekli gündeme getirilen, dayatılan "Batılılaşma, Modernleşme, Postmodernizm, Küreselleşme" kavramlarına bakışı incelenmiştir. O bu kavramları ilk çıkışları yönüyle inceler ve zihninde hep "Aslı nedir?" sorusuyla hareket etmektedir. Bu soru yoluyla kavramların öncelikle sözlük ve ıstılahî anlamına ulaşır. Bu kavramların bu ülkenin ve medeniyetinin üretimi olup olmadığını fark ettirdikten sonra "ariyet fikirle düşünmenin" çıkmazlarını dile getirmektedir. Halkın/halkının ürünü olmayan fikirlerin toplumda çözümsüzlüğü, çatışmayı artıracığını ifade etmektedir. "Ariyet fikirle düşünme" davranışının aydınların zihinlerinde bulanıklığı artıracığını belirtmektedir. Bu tip aydınların net olmayan zihinlerinin onları ülkelerine bağlı ve yerli kılmayacağı gibi çözümlerinin de bu ülkeye

ait olmayacağını söylemektedir. Aydınlardaki zihinsel dağınıklık içinde yaşadıkları topluma da yansımaktadır. Bu yolla ortaya çıkan toplumsal dağınıklık toplumsal kampaşmaya, toplumsal yarılmaya neden olmaktadır. Toplumda ve aydınlarda “ariyet fikirler” bir tür karasevdaya dönüşmüştür. İlk özlerini Tanzimat’la belirginleştiren bu fikirler, zihinlere musallat olmuştur. O zamandan bugüne kadar Batılılaşma, modernleşme, küreselleşme şeklinde ilerleyen bu görüşler aslında sistem ve rejim çekişmeleri merkezinde toplumun tüm katmanlarını meşgul etmektedir. Gerçekte Batılılaşmanın türevleri biçiminde ortaya çıkan bu kavramlar, zamanla kabuk misali sadece kurumların değişmesi ile yetinmeyip topluma ait ne varsa herşeyi değiştirmeye ve dönüştürmeye başlamıştır. Değişen ve dönüşen toplum artık geçmişte ve geçmişinde kalan, onu var kılan değerlere itibar etmemektedir. Toplumun yerliliğini kaybettiği bir vasatta kültürel direnci de yok olmuş demektir. Toplum, ülke dışı siyasetin etkisinde ve güdümünde yönetilmektedir. Batı’da topluma yön veren kavramlar, ilkeler o toplumun ihtiyacı üzerine aydınlarının çalışması ve bedel ödemesiyle var olmuştur. Batı’yı geliştiren, kalkındıran bu kavramlar değerler, Türkiye’de aynı etkiyi meydana getirmemiştir ve sonuç vermemektedir. Her seferinde Batılılaşma’nın farklı boyutları olarak aynı yere çıkan Modernleşme, Modernizm, Postmodernizm, Küreselleşme benzeri kavramlar sadece aydınlarda değil toplumda da mercek görevi görmektedir. Batı medeniyetinin kendisini yenilemesine ve varlığını uzatmasına sebep olan aynı kavramlar, bu ülkede yaşayanlar için ise kendisine eğri bir bakışa neden olmaktadır. Bu durumun son iki yüzyılımızı meşgul etmesi artık kendisine eğri bakışı normalleştirmektedir, böylece yetersizlik ve değersizlik ile malul, üretkenliğini yitirmiş, özgün kılan değerlerinden vaz geçmiş bir toplum inşa etmektedir. Ülke insanı aydınlarda gördüğü değişimin ve dönüşümün yönetimdeki yansımalarından da etkilenmektedir. Böyle bir toplumda ve çevrede müslüman kalmak daha fazla bir çaba gerektirmektedir. Batı dünyasında bu kavramların doğuşunu, ilerleyip güç kazanmasını sağlayan pozitivizm, her yere egemen olmuştur. Aslında birbirini doğuran kavramların etkileri yaşıyoruz. Pozitivizm bu ülkede dine bakış açısını da etkilemiştir. Bu etkileyişin görünümü Kapitalizm yoluyla artmıştır ve insanın her tarafını kuşatan bu durum eğitimde de görülmektedir. O, bu sarmaldan çıkışı, insanın kendisinden başlayan bir bilince, yaşam biçimine ve “ariyet fikirle düşünme”meye bağlamaktadır.

KAYNAKÇA

- Aydın, Mustafa: **Genel Kültürde Temel Kavramlar**, 2. bs., İstanbul, Açılımkitap, 2013.
- Eroğlu, Ebubekir: “Diriliş”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C.IX, İstanbul, TDV Yayınları, 1994, s. 371-372.
- Eryarsoy, Mehmet Nezir: **Gül Yetiştiren Adam Rasim Özdenören “Hayatı-Sanatı-Eserleri”**, 4. bs., İstanbul, İlke Yayıncılık, 2022.
- Günaydın, Yusuf Turan: “Dergiciliğin *Mavera’sı*: Rasim Özdenören Ve Katkıda Bulunduğu Dergiler”, **Türk Dili**, No:850, Ekim 2022 s. 156.
- Güneş, Eyyüp: “Rasim Özdenören'in hikâyelerinde gelenek-modernizm çatışması”, Adıyaman, Adıyaman Üniversitesi, , Yüksek Lisans Tezi, 2014.
- Hanioğlu, M. Şükrü: “Batılılaşma”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C. V, İstanbul, TDV Yayınları, 1992, s. 148-152.
- Kahraman, Alim: “Bayazıt, Erdem”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C. EK-I, Ankara, TDV Yayınları, 2020, s. 168.
- Kahraman, Alim: “Edebiyat”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C.X, İstanbul, TDV Yayınları, 1994, s. 397-398.
- Kahraman, Alim: “İnan, Mehmet Akif”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C.XXII, İstanbul, TDV Yayınları, 2000, s. 263.
- Kahraman, Alim: “Özdenören, Alaeddin”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C.XXXIV, İstanbul, TDV Yayınları, 2007, s. 125-126.

Kara, Samet: “Rasim Özdenören Hikâyesinde Toplumsal Değişimin İzleri”, İstanbul, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2014.

Karaçam, Ferman: “Gemuhluoğlu, İrfan Fethi”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C.XIV, İstanbul, TDV Yayınları, 1996, s. 16-17.

Karaçam, Ferman: “Zarifoğlu, Abdurrahman Cahit”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C.XLIV, İstanbul, TDV Yayınları, 2013, s. 135-137.

Kur’ân Hayrettin Karaman, vd., **Kur’ân Yolu Meâli**, 8. bs., Ankara, Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2020.

Kurt, Ümmihan: “Rasim Özdenören’in eserlerinde adalet ve hürriyet teması”, Düzce, Düzce Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2023.

Mantu, Uğur: “Rasim Özdenören’in Öykülerinde Yabancılaşma”, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Marshall, Gordon: **Sosyoloji Sözlüğü**, Çev. Osman Akınbay, Derya Kömürcü, Ankara, Bilim Ve Sanat Yayınları, 1999.

Meto, Ahmet: “Edebi Eserlerde Din Sosyolojisi: Rasim Özdenören Örneği”, Yozgat, Yozgat Bozok Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2020.

Okay, M. Orhan: “Büyük Doğu”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C.VI, İstanbul, TDV Yayınları, 1992, s. 513-514.

Okay, M. Orhan: “Kısakürek, Necip Fazıl”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C.XXV, Ankara, TDV Yayınları, 2022, s.

484-488.

- Özdenören, Rasim: **Çapraz İlişkiler**, 8. bs., İstanbul, İz Yayıncılık, 2016.
- Özdenören, Rasim: **Düşünsel Duruş**, 9. bs., İstanbul, İz Yayıncılık, 2023.
- Özdenören, Rasim: **Eşikte Duran İnsan**, 9. bs., İstanbul, İz Yayıncılık, 2022.
- Özdenören, Rasim: **İki Dünya**, 7. bs., İstanbul, İz Yayıncılık, 2022.
- Özdenören, Rasim: **Kafa Karıştıran Kelimeler**, 21. bs., İstanbul, İz Yayıncılık, 2022.
- Özdenören, Rasim: **Köpekçe Düşünceler**, 7. bs., İstanbul, İz Yayıncılık, 2022.
- Özdenören, Rasim: **Müslümanca Düşünme Üzerine Denemeler**, 36. bs., İstanbul, İz Yayıncılık, 2021.
- Özdenören, Rasim: **Müslümanca Yaşamak**, 22. bs., İstanbul, İz Yayıncılık, 2021.
- Özdenören, Rasim: **Siyasal İstiareler**, 3. bs., İstanbul, İz Yayıncılık, 2015.
- Özdenören, Rasim: **Yaşadığımız Günler**, 11. bs., İstanbul, İz Yayıncılık, 2023.
- Özdenören, Rasim: **Yeni Dünya Düzeninin Sefaleti**, 9. bs., İstanbul, İz Yayıncılık, 2022.
- Özdenören, Rasim: **Yumurtayı Hangi Ucundan Kırmalı**, 12. bs., İstanbul, İz Yayıncılık, 2022.
- Özger, Mehmet: "Müslüman Bir Sanatçı Olarak Rasim Özdenören'in Eleştiri Anlayışı", **İslam Düşüncesinde Eleştiri Kültürü ve Tahammül Ahlâkı**, C. II, Aralık 2019, s. 407.

- Özgül, Gamze: “Rasim Özdenören'in Hikâyelerinde Moral Değerlerin Çözülüşü Ve Kimlik Bunalımı”, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2010.
- Tekin, Arslan: **Edebiyatımızda İsimler ve Terimler**, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 1995.
- Tekin, Mustafa: **Din Sosyolojisi**, İstanbul, Rağbet Yayınları, 2016.
- Türcan, Talip: “Şeriat”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C. XXXVIII, İstanbul, TDV Yayınları, 2010, s. 574-577.
- Usta, İbrahim: “Türk düşüncesinde modernleşme ve İslam: Rasim Özdenören”, Ankara, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Ünal, Eyüp: “Rasim Özdenören'in Gül Yetiştiren Adam Romanında Ve Hikâyelerinde Modernizm”, Ordu, Ordu Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019.